

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

**Н. М. КРАУС, П. О. НІКІФОРОВ,
К. М. КРАУС, В. Л. ОСЕЦЬКИЙ**

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

КИЇВ 2020

ББК 72.5+74.00
УДК 303+37.022
К 78

Автори:

Краус Н. М., професор кафедри фінансів та економіки Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор економічних наук, доцент;
Нікіфоров П. О., завідувач кафедри фінансів і кредиту Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, доктор економічних наук, професор;
Краус К. М., доцент кафедри управління Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат економічних наук;
Осецький В. Л., професор кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор економічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, академік АПН України.

Рецензенти:

Кузьменко Н. М., професор кафедри педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор педагогічних наук;
Манжура О. В., проректор з науково-педагогічної роботи Вишого навчального закладу Укоопспілки "Полтавський університет економіки і торгівлі", доктор економічних наук, доцент,
Рамський А. Ю., завідувач кафедри фінансів та економіки Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор економічних наук, доцент.

Рекомендовано до друку з грифом "Рекомендовано Вченою радою Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича" протокол № 12, від 23.12.2019 р.

Краус Н. М., Нікіфоров П. О., Краус К. М., Осецький В. Л.

К 78 Методика викладання фахових дисциплін: навчальний посібник. – Київ: Аграр Медіа Груп, 2020. – 205 с.

ISBN 978-617-646-478-5

Педагогічна майстерність напрацьовується роками і шліфується десятиріччями. Спеціалісти вважають, що вона значною мірою залежить від особистості викладача, від його мудрості, від його вміння триматися перед аудиторією, від застосованих ним методик і навичок викладання. З цих причин, пропонується посібник є потрібним в ході набуття магістром викладацьких навичок в рамках магістерських програм економічного спрямування.

Навчальний посібник передбачає опанування студентами навчальної дисципліни поступово по сегментах (модулях), а оцінка здобутих знань і вмінь формується на основі всіх результатів, досягнутих в процесі їх навчання. У навчальному посібнику подано лекційний матеріал, глосарій, тести, питання для самоконтролю, практичні завдання, завдання для самостійної роботи, приклади розв'язаних задач. Контроль знань, за даним посібником, передбачається поточний, модульний і підсумковий.

Видання рекомендовано для студентів економічних спеціальностей ЗВО, науковців, викладачів, аспірантів, усіх, хто цікавиться методикою викладання фахових дисциплін.

ISBN 978-617-646-478-5

ББК 72.5+74.00
УДК 303+37.022

© Краус Н. М., Нікіфоров П. О.,
Краус К. М., Осецький В. Л., 2020
© Аграр Медіа Груп, 2020

*Освіта – це борг, який сучасне покоління
повинне сплатити майбутньому
Д. Пібоді*

ЗМІСТ

<i>Вступ</i>	4
<i>Структура навчальної дисципліни</i>	7
<i>Програмні результати навчання</i>	8
<i>Програма навчальної дисципліни</i>	8
<i>Змістовий модуль 1. Освіта і навчання на економічних спеціальностях в Україні у XXI ст.: науково-практичні аспекти</i>	11
Тема 1. Концепція економічної освіти в Україні та економічна культура суспільства	11
Практична робота 1 та методичні рекомендації до її виконання	29
Самостійні завдання до теми 1	30
Тести до теми 1	31
Тема 2. Психолого-педагогічні аспекти навчальної роботи в ході викладання фахових дисциплін	33
Практична робота 2 та методичні рекомендації до її виконання	41
Самостійні завдання до теми 2	42
Тести до теми 2	43
<i>Змістовий модуль 2. Формування професійно-педагогічних та наукових компетентностей викладача фінансово-економічних дисциплін</i>	45
Тема 3. Наукові дослідження – шлях до розв’язання проблем методики викладання у ЗВО	45
Практична робота 3 та методичні рекомендації до її виконання	73
Самостійні завдання до теми 3	74
Тести до теми 3	75
Тема 4. Методика підготовки лекцій, практичних та семінарських занять з економіки та фінансів	77
Практична робота 4 та методичні рекомендації до її виконання	91
Самостійні завдання до теми 4	92
Тести до теми 4	93
<i>Змістовий модуль 3. Використання активних форм навчання та застосування інноваційно-цифрових технологій в ході викладання фахових дисциплін</i>	95
Тема 5. Економічні ігри та новітня методика їх використання в освітньому процесі	95
Практична робота 5 та методичні рекомендації до її виконання	104
Самостійні завдання до теми 5	105
Тести до теми 5	105
Тема 6. Спільна науково-дослідна робота викладача та студента в	

коворкінг-центрі університетського інноваційного хабу	108
Практична робота 6 та методичні рекомендації до її виконання	130
Самостійні завдання до теми 6.....	131
Тести до теми 6.....	131
<i>Змістовий модуль 4. Характерні організаційно-методичні особливості забезпечення освітнього процесу</i>	<i>134</i>
Тема 7. Контроль і оцінювання результатів економічного навчання в ході підготовки фінансистів та економістів у ЗВО.....	134
Практична робота 7 та методичні рекомендації до її виконання	138
Самостійні завдання до теми 7.....	138
Тести до теми 7.....	139
Тема 8. Навчально-методичне забезпечення викладання фінансових дисциплін у вищій школі.....	142
Практична робота 8 та методичні рекомендації до її виконання	161
Самостійні завдання до теми 8.....	161
Тести до теми 8.....	162
<i>Притчі як інтерактивні технології навчання.....</i>	<i>164</i>
<i>В допомогу викладачу, децю цікаве, що дозволить повернути увагу студента на лекції.....</i>	<i>177</i>
<i>Питання до екзамену</i>	<i>179</i>
<i>Екзаменаційні тести</i>	<i>181</i>
<i>Глосарій</i>	<i>188</i>
<i>Проведення семестрового контролю та критерії оцінювання</i>	<i>200</i>
<i>Список рекомендованої літератури.....</i>	<i>202</i>

*Освіта – це те, що більшість отримує,
багато хто передає і лише деякі мають*
Карл Краус

ВСТУП

Процес підготовки в університеті магістрів з фінансів передбачає окрім опанування професійними знаннями та навичками ще й формування знань і навичок викладача, методиста, психолога, які б сприяли зростанню фахівців із синтезованими знаннями й уміннями, що адекватні кваліфікаційним вимогам, які висувуються до них.

Мета вивчення “Методики викладання фахових дисциплін” – сформувати у магістрів систему педагогічних знань і навичок з підготовки публічних виступів на актуальні фінансові теми, з викладання фінансових дисциплін; створення умов для стимулювання у слухачів прагнення до знань.

Головні завдання дисципліни:

- усвідомлення нової парадигми освіти та навчання;
- визначення проблем, з якими зіштовхуються молоді викладачі під час навчання слухачів економічних і фінансових дисциплін, знаходження шляхів їх розв’язання;
- засвоєння “технологічного” процесу навчання, методів і форм вивчення спеціальних дисциплін;
- оволодіння знаннями щодо побудови лекцій і навичками публічних виступів, проведення різних занять із викладання фінансових дисциплін;
- засвоєння сучасних активних форм навчання для підвищення ефективності освітнього процесу.

Зміст предмета “Методика викладання фахових дисциплін” включає такі теми: науково-практичні аспекти освіти і навчання у новому тисячолітті; психолого-педагогічні аспекти навчальної діяльності; характерні особливості успішної лекції; викладацькі і навчальні технології, що можуть застосуватися під час викладання фінансових дисциплін; розробка робочої програми курсу та іншої документації для методичного забезпечення дисципліни.

Враховуючи специфіку цільових груп – магістри фінансового менеджменту, вивчення цієї дисципліни має виражений практичний характер, основу якого складають формування і відпрацювання навичок спілкування, групової динаміки, технологічного тренінгу з фінансових проблем.

Місце дисципліни. Викладання цієї дисципліни базується на знанні майже двох десятків економічних, фінансових й управлінських предметів і є основою для підготовки та прийняття рішень фінансовим менеджером, виступу його перед аудиторією з різною кваліфікацією з метою ознайомлення її, поглиблення її знань і навичок з певної проблеми або дисципліни.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати:

- принципи навчання у ЗВО та шляхи їх реалізації у навчально-виховному

процесі;

- типологію і структуру сучасних видів аудиторних занять, традиційні та інноваційні форми навчання;

- прийоми активізації процесу навчання у ЗВО;

- склад навчально-методичного комплексу з навчальної фахової дисципліни;

- методи оцінювання навчальних досягнень студентів, контролю та самоконтролю навчальної роботи у ЗВО;

- визначення спеціальних понять та термінів;

- загальні науково-теоретичні основи методики викладання навчальних фахових дисциплін у ЗВО;

- концептуальні засади організації навчально-виховного процесу на сучасному етапі впровадження кредитно-модульної системи навчання у ЗВО.

вміти:

- добирати систему ефективних методів, форм, засобів навчання для організації навчально-пізнавальної діяльності студентів;

- здійснювати комплексний методичний аналіз чинних підручників та навчальних посібників з фахових дисциплін;

- аналізувати, узагальнювати та впроваджувати у практичну діяльність викладача ЗВО перспективний педагогічний досвід з вивчення фахових дисциплін;

- застосовувати теоретичні знання з методики, психолого-педагогічних та фахових наук для практичної організації навчально-виховного процесу з навчальних дисциплін у ЗВО;

- забезпечувати єдність мети, змісту, методів та засобів навчання, його організаційних форм;

- планувати навчальну, методичну, наукову і виховну роботу викладача ЗВО;

- моделювати різні види навчальних занять, самостійну роботу студентів з навчальних дисциплін;

- підвищувати свій загальноосвітній і фаховий рівень, організувати самоосвіту, творчо користуватись різними джерелами інформації.

володіти компетенціями:

загальними:

ЗК-1. Етичні установки. Дотримання етичних принципів з погляду професійної чесності. Уміння діяти з соціальною відповідальністю та громадською свідомістю.

ЗК-2. Уміння приймати обґрунтовані рішення. Здатність шукати, обробляти й аналізувати інформацію з різних джерел. Уміння ідентифікувати, формулювати та розв'язувати задачі.

ЗК-4. Громадянська позиція. Розуміння закономірностей суспільно-політичного, культурного й економічного розвитку України у світовому співтоваристві, усвідомлення своєї професійної, соціальної, громадянської

ролі у цих процесах; усвідомлення особистої відповідальності за колектив, до якого належиш, долю своєї країни.

ЗК-6. Популяризаційні навички. Здатність провести усну презентацію та написати зрозумілу статтю за результатами проведених досліджень, а також щодо сучасних концепцій у фінансах, банківській справі і страхуванні для загальної публіки (не фахівців).

фаховими:

ФК-1. Глибокі знання та розуміння. Здатність фахово застосовувати теоретичні знання у підприємстві, розробляти програму фінансового дослідження, коректно й релевантно використовувати дослідницькі методики, діагностувати фінансовий стан і фінансові результати діяльності суб'єктів підприємства, оцінювати та ефективно управляти інвестиційним портфелем фінансових посередників, розробляти персональні, індивідуальні і корпоративні програми страхового захисту, визначати їх фінансову складову.

ФК-4. Комунікаційні навички. Здатність до комунікації з колегами щодо наукових досягнень, як на загальному рівні, так і на рівні спеціалістів, здатність робити усні та письмові звіти, обговорювати наукові теми рідною та іноземною мовами. Здатність розуміти шляхи практичного використання комунікаційних навичок, ефективно застосовуючи комунікаційні концепції.

ФК-5. Дослідницькі навички. Здатність формулювати (роблячи презентації, або представляючи звіти) нові гіпотези і наукові задачі в області фінансів, банківської справи й страхування, вибирати належні напрями і відповідні методи для їх розв'язання, беручи до уваги наявні ресурси.

ФК-8. Викладацькі навички. Здатність аналізувати шляхи, якими викладацькі навички використовуються на практиці, ефективно застосовуючи основні педагогічні концепції.

ФК-9. Наставницькі та лідерські навички. Здатність бути наставником молодших колег у вдосконаленні викладацької майстерності.

ФК-10. Здатність до аналізу та синтезу. Здатність аналізувати й формулювати висновки (діагноз) для різних типів складних управлінських задач на підприємствах, в установах та організаціях.

Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	денна форма					
	Усього	у тому числі				
		л.	пр.	м.к.	інд.	с.р.
Модуль 1						
Змістовий модуль 1. Освіта і навчання на економічних спеціальностях в Україні у XXI ст.: науково-практичні аспекти						
Тема 1. Концепція економічної освіти в Україні та економічна культура суспільства	7	1	2	-	-	4
Тема 2. Психолого-педагогічні аспекти навчальної роботи в ході викладання фахових дисциплін	7	1	2	-	-	4
Разом за змістовим модулем 1	16	2	4	2	-	8
Змістовий модуль 2. Формування професійно-педагогічних та наукових компетенцій викладача фінансово-економічних дисциплін						
Тема 3. Наукові дослідження – шлях до розв'язання проблем методики викладання у ЗВО	10	1	4	-	-	5
Тема 4. Методика підготовки лекцій, практичних і семінарських занять з економіки та фінансів	14	2	2	-	-	10
Разом за змістовим модулем 2	26	3	6	2	-	15
Змістовий модуль 3. Використання активних форм навчання та застосування інноваційно-цифрових технологій в ході викладання фахових дисциплін						
Тема 5. Економічні ігри та новітня методика їх використання в освітньому процесі	12	2	2	-	-	8
Тема 6. Спільна науково-дослідна робота викладача та студента в коворкінг-центрі університетського інноваційного хабу	9	1	4	-	-	4
Разом за змістовим модулем 3	23	3	6	2	-	12
Змістовий модуль 4. Характерні організаційно-методичні особливості забезпечення освітнього процесу						
Тема 7. Контроль і оцінювання результатів економічного навчання в ході підготовки фінансистів та економістів у ЗВО	8	1	2	-	-	5
Тема 8. Навчально-методичне забезпечення викладання фінансових дисциплін у вищій школі	15	1	4	-	-	10
Разом за змістовим модулем 4	25	2	6	2	-	15
Семестровий контроль	30				-	
Усього годин	120	10	22	8	-	50

Програмні результати навчання

Знання та розуміння теоретико-методичних і практичних інструментів у дослідженні сучасних фінансово-економічних процесів та явищ.

Уміння аналізувати стан фінансової сфери функціонування суб'єктів господарювання із застосуванням надбань сучасної світової та вітчизняної науки; уміння здійснювати операції аналізу, класифікації, узагальнення й порівняння теоретичних положень різних фінансово-економічних парадигм.

Здатність пояснити широкий діапазон фінансово-економічних процесів, які відбуваються на підприємстві та в країні, виявлення і розуміння змін, які відбуваються на фінансових ринках.

Вміння представити комплексну інформацію, викласти ідею стисло й зрозуміло, використовуючи різні види спілкування українською мовою; популярно пояснити суть економічної проблеми (задачі), ідею, спосіб розв'язання та результат; спроможність використовувати у професійній діяльності принаймні одну іноземну мову.

Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Освіта і навчання на економічних спеціальностях в Україні у XXI ст.: науково-практичні аспекти

Тема 1. Концепція економічної освіти в Україні та економічна культура суспільства

Мета і задачі дисципліни “Методика викладання фахових дисциплін”. Концепція освіти й навчання в Україні у новому тисячолітті. Освіта XXI ст. потребує осучаснення й модернізації всіх ланок. Зміщення парадигм як основа розв'язування проблем, що не вирішуються традиційними способами. Зміщення парадигми в освіті. Роль організатора навчання. Перспективи розвитку освітніх установ у освіті. Цифровий трикутник, що продукує нова модель освіти. Перехід від конкуренції до співпраці. Порівняння вимог до економічних кадрів. Використання компетентісного підходу як сучасної освітньої парадигми вищої школи. Професійна компетентність викладача. Стратегія (програма) розвитку університету імені Бориса Грінченка на 2018-2022 рр.. Розробка концепції економічної освіти в Україні – це перша спроба системного підходу до викладання економіки.

Тема 2. Психолого-педагогічні аспекти навчальної роботи в ході викладання фахових дисциплін

Бар'єри педагогічної діяльності викладача. Формування професійного іміджу викладача. Стиль і методика викладання. Модель професійної діяльності. Викладач у системі вищої освіти. Формування професійно-педагогічної культури викладача з дотриманням норм професійної етики. Студент як об'єкт педагогічної діяльності, як особистість, як суб'єкт педагогічного процесу. Психологічні аспекти активізації фахового

економічного навчання в ЗВО. Сучасні підходи до навчання. Аналіз пріоритетних цінностей. Традиційні і нетрадиційні слухачі. Основні організаційні форми. Стилі опрацювання інформації студентами.

Змістовий модуль 2. Формування професійно-педагогічних та наукових компетентностей викладача фінансово-економічних дисциплін

Тема 3. Наукові дослідження – шлях до розв’язання проблем методика викладання у ЗВО

Науково-дослідницька діяльність студентів. Наукове дослідження. Предмет дослідження. Навчання студентів елементам дослідницької діяльності. Об’єкт наукового дослідження. Науково-дослідний процес. Схема науково-дослідного процесу. Організаційна, дослідна, та завершальна стадії науково-дослідного процесу. Комплекс науково-дослідницької діяльності. Система науково-дослідної роботи студентів. Ефективність наукових досліджень. Вибір теми та реалізація дослідження. Соціально-економічна ефективність. Економічна ефективність. Очікувана економія.

Тема 4. Методика підготовки лекцій, практичних і семінарських занять з економіки та фінансів

Лекція: методика підготовки та хід її викладу на занятті. Стиль лекції. Опис предмета і об’єкта моделювання. Ігрове проектування практичних та семінарських занять з економіки і фінансів. Методичні основи підготовки та проведення лекційних занять. Методика підготовки і проведення семінарських занять. Теоретичні й практичні ситуаційні задачі (кейси). Опис мети та задач ділової гри. Методика організації і проведення практичних занять. Консультування як форма роботи зі студентами. “Мозковий штурм”. Організація самостійної роботи студентів. Форми, методи, засоби організації самостійної освітньої діяльності студентів. Теоретичні і практичні ситуаційні задачі. Методика проведення гри. Прості та проблемні ситуаційні задачі. Методичне забезпечення ситуаційних задач. Комплексні контрольні завдання. Ділові ігри.

Змістовий модуль 3. Використання активних форм навчання та застосування інноваційно-цифрових технологій в ході викладання фахових дисциплін

Тема 5. Економічні ігри та новітня методика їх використання в освітньому процесі

Навчання як система. Гра як метод і проблема сучасної психології навчання. Використання традиційних та інноваційних освітніх технологій в процесі викладання фахових дисциплін. Етап робочого стану команди. Етапи розробки ігор. Застосування сучасних технічних засобів у процесі навчання. Результативність й ефективність економічної гри для студента. Застосування смарт-технологій в процесі навчання. Активізація процесу навчання засобами організації ділових ігор. Дистанційне навчання як самостійний елемент сучасної підготовки студентів. Активні форми навчання в контексті нової

парадигми освіти. Організація навчально-пізнавальної діяльності студентів з використанням нових інформаційних технологій. Команда.

Тема 6. Спільна науково-дослідна робота викладача та студента в коворкінг-центрі університетського інноваційного хабу

Культура спілкування. Освітні інноваційні хаби: теоретичний контент та позитивні очікування їх функціонування. Зміст робочої програми інноваційного проекту “Створення освітнього інноваційного хабу”. Фінансові інструменти підтримки освітнього інноваційного хабу. Маркетингова і PR-діяльність в інфраструктурі освітнього інноваційного хабу. Формування комплексної системи підтримки науково-освітніх і технологічних робіт інноваційного хабу в ЗВО. Очікуванні впливи в результаті успішної роботи освітніх інноваційних хабів. Наукова публікація: поняття, функції, основні види. Науковий журнал. Наукова монографія, наукова стаття, тези. Методика підготовки й оформлення публікацій. Формулювання задуму. Цілісний виклад. Вибірковий виклад. Літературна правка. Форми звітності при науковому дослідженні. Наукові результати.

Змістовий модуль 4. Характерні організаційно-методичні особливості забезпечення освітнього процесу

Тема 7. Контроль і оцінювання результатів економічного навчання в ході підготовки фінансистів та економістів у ЗВО

Взаємозв'язок змісту і методів навчання з об'єктами та формами контролю. Поняття про сутність контролю та самоконтролю знань студентів, його компоненти. Система контролю. Кредитно-модульна система організації освітнього процесу. Педагогічні вимоги до контролю. Функції контролю. Методи контролю. Педагогічні вимоги до оцінювання навчальних досягнень студентів. Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів. Умови ефективного контролю. Методи і форми контролю знань студентів. Система вмінь самоорганізації й самоконтролю студентів. Процес оцінювання як спосіб контролю за освітньою діяльністю студента. Непродуктивна і продуктивна вимогливість.

Тема 8. Навчально-методичне забезпечення викладання фінансових дисциплін у вищій школі

Стандарти вищої освіти України. Курс лекцій, опорний конспект. НМК з навчальної дисципліни. Змістовий модуль. Навчальний графік, навчальний план, навчальна програма дисципліни. Тематика індивідуальних творчих завдань. Комп'ютеризація, гуманітаризація, спеціалізація. Структура навчальної дисципліни. Підручник, навчальний посібник. Організація аудиторної роботи зі студентами. Організація праці викладача. Питання для самопідготовки і самоконтролю. Критерії оцінки знань, білети до іспиту. Роль кафедри в управлінні навчальним процесом. Результати навчання за дисципліною. Організація роботи кураторів груп у ЗВО. Наочна презентація. Орієнтовні запитання до екзамену.

*Народ, що думає про своє майбутнє, мусить
здадалегідь подбати про свою відповідну освіту*
Юліан Богачевський

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

ОСВІТА І НАВЧАННЯ НА ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЯХ В УКРАЇНІ У XXI СТ.: НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

ТЕМА 1. КОНЦЕПЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА ЕКОНОМІЧНА КУЛЬТУРА СУСПІЛЬСТВА

План

1. Мета та задачі дисципліни “Методика викладання фахових дисциплін”
2. Концепція освіти і навчання в Україні у новому тисячолітті
3. Зміщення парадигм, як основа для розв’язування проблем, що не розв’язуються традиційними способами. Зміщення парадигми в освіті
4. Роль організатора навчання
5. Перспективи розвитку освітніх установ
6. Які вони, професії майбутнього, у віртуальній реальності інноваційно-цифрового простору?

1. Мета та задачі дисципліни “Методика викладання фахових дисциплін”

Сучасна концепція навчання в університеті передбачає не лише підготовку професіоналів із певної спеціальності, а й викладачів для коледжів, технікумів, ЗВО. І навіть, якщо більшість випускників університету все ж не стануть викладачами, а знайдуть своє місце серед управлінського персоналу різних рівнів галузей економіки, то вони мають вміння навчати своїх підлеглих стимулювати їх до неперервного навчання, спілкуватися з ними, створювати сприятливий психологічний клімат в колективах.

Ось чому важливо знати методичні підходи і мати елементарні навички проведення лекційних та практичних занять із аудиторією різного віку й кваліфікації. Педагогічна майстерність напрацьовується роками і шліфується десятиріччями. Спеціалісти вважають, що вона залежить від особистості викладача, його мудрості і вміння триматися перед аудиторією, від застосовуваних ним методик та навичок викладання.

Основне правило для викладача: виходити на кафедру лише тоді, коли є що донести до слухача і коли є бажання передати іншим той багаж знань, який маєш сам. Проте, слід пам’ятати, що далеко не кожен вчений і спеціаліст може бути хорошим викладачем. “Слабкі місця” успішного викладача відображено на рис. 1.

Можна спробувати допомогти викладачеві, озброївши його елементами педагогічних методик; можна навчити, як зменшити хвилювання лектора, проте викладання – важка праця, яка не ефективна без любові до слухачів.

Рис. 1. "Слабкі місця" успішного викладача

Проте, для істинного педагога викладання – це не просто професія, воно стає стилем життя. У лекціях і практичних заняттях слід показати, що слід знати окрім предметної газузі, щоб стати успішним викладачем. Спроба донести до слухачів "душу" процесу викладання, ті "зернята" новітніх методик, без яких процес викладання є "сірим" і нецікавим. Для закріплення навичок викладання потрібна педагогічна практика і бажання вчити.

2. Концепція освіти і навчання в Україні у новому тисячолітті

Академік НАНУ В. Кремень до дев'ятої річниці незалежності України зазначив: "Глибоко символічним мені видається той факт, що ми вступаємо в нове тисячоліття з новою концепцією освіти. Це тисячоліття, як очікується, буде епохою розвитку людини, епохою очищення людських душ від всілякої скверни – бруду, жорстокості, насильства. Нам потрібні освічені люди, бо тільки високодуховна, компетентна особистість може гідно виконувати свою місію на землі. Тільки така людина може перетворити державу необхідності на державу свободи. Має панувати культ освіти, культури і науки". Майбутнє України буде щасливим чи нещасливим залежно від того, як можна задіяти інтелект націй у суспільстві, як можна реалізувати його у сфері виробництва, суспільної діяльності.

Воістину високі ідеали закладено в нову концепцію освіти в Україні. Що таке "концепція" і концепція освіти, зокрема?

Концепція – це система поглядів на розвиток певної проблеми (у нашому випадку на проблему освіти і навчання).

Освіта – це сфера, що олюднює знання і, насамперед, забезпечує індивідуальний розвиток людини. В буквальному розумінні – це "процес провідний, в якому з'ясовується, що є головним у процесі розвитку людини; визначаються принципи й успіхи після закінчення навчання".

Навчання – це процес зміни знань, поведінки, напрямку думок у процесі навчання. Річард Бах говорив, що "навчання – це нагадування іншим, що вони визнають все так саме добре, як і ти".

Стиль навчання – це різні способи, завдяки яким засвоюється інформація, систематизуються думки, а також відбувається реакція на світ.

Від концепції максимального засвоєння суми знань здійснюється перехід

до концепції вироблення у студента розуміння необхідності та вміння навчатися впродовж життя, здійснюючи перехід до високодуховної, компетентної, ініціативної особистості.

Освіта як “соціальне сито” виробляє соціальну стратифікацію. Цифрова трансформація в секторі освіти й науки, зазвичай не зовсім вірно розуміється, лише як електрона, віртуальна освіта або автоматизація наукової діяльності дослідника, що надзвичайно звужує рамки цифрового науково-освітнього процесу. Перехід на цифрові відносини між викладачем і студентом – це оптимальні відносини з образами електронних людей та організацій, котрі повинні бути пов’язанні з ідентифікованими суб’єктами фізичного світу й які працюють з цифровими навчально-науковими документами, використовуючи новітні освітні технології. Освіта – це “храм”, який легітимує знання.

Зміна в освіті – це зміна з пасивної системи, де навчання полягає в прослуховуванні, на активну систему навчання, де студенти вивчають предмети/дисципліни, обмінюючись знаннями з цих предметів один з одним. *Зміна в системі освіти* – це перехід від конкурентної системи, коли студенти й учні конкурують за найкращі оцінки, до кооперативної системи, в якій всі допомагають один одному в ході вивчення дисциплін. Отже, мова йде про перехід від конкуренції до співпраці.

Переконані, що найуспішнішим навчанням можна вважати те, де студент може одержати інформацію самостійно, але потім взаємодіючи один з одним поділитись своєю інформацією обмінявшись нею, обговоривши її, чи застосувавши практично. Завдання, які потребують термінового вирішення на шляху до становлення нової моделі освіти в Україні зображені на рис. 2.

Завдання, які слід вирішити на шляху до становлення нової моделі освіти в Україні:

- впровадження підходу з урахуванням компетентності, наскрізної (кросплатформової) цифрової компетентності, тобто коли вивчення предметів відбувається через використання “цифрових” технологій;
- збільшення частки та підвищення якості підготовки ІКТ-спеціалістів;
- розробка системи “соціального та інноваційного ліфтів” в ІКТ-сфері, у т.ч. інформування школярів та студентів про пропозиції стажування і проходження практики в ІКТ-компаніях, стимулювання розвитку молодіжного ІКТ-підприємництва;
- вимірювання та сертифікація цифрових навичок (адаптація методології вимірювання і впровадження незалежної сертифікації рівня цифрових навичок відповідно до потреб ринку праці);
- гармонізація нормативної бази, яка регулює сертифікацію цифрових навичок у державних службовців, педагогічних працівників, інших верств, з міжнародними вимогами, а також нормативної бази, що стосується додаткових нарахувань до заробітної плати за умови підтвердження цифрових компетенцій;
- оновлення державного класифікатору професій, тобто розробка та затвердження переліку “цифрових професій”, їх запровадження у профільних ЗО;
- робота суспільства в рамках цифрового трикутника.

Рис. 2. Завдання, які потребують термінового вирішення на шляху до становлення нової моделі освіти в Україні

Робота суспільства в рамках цифрового трикутника відображена на рис. 3.

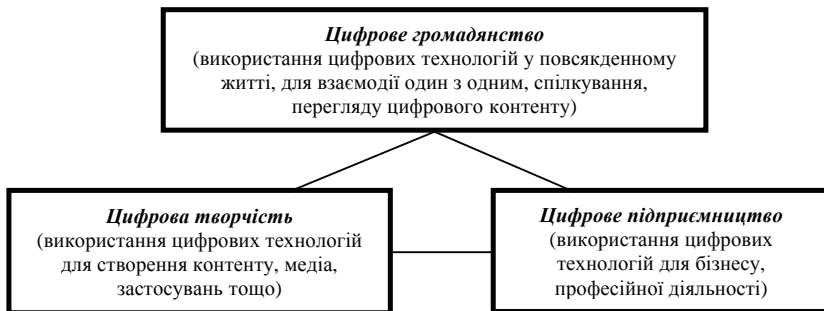

Рис. 3. Цифровий трикутник в рамках нової моделі освіти

Вважаємо, що зміна освітньої парадигми має відбуватись в напрямі зміни з тематичного центру до орієнтованої на людину освіти. Результат нової методології в освіті відображено на рис. 4.

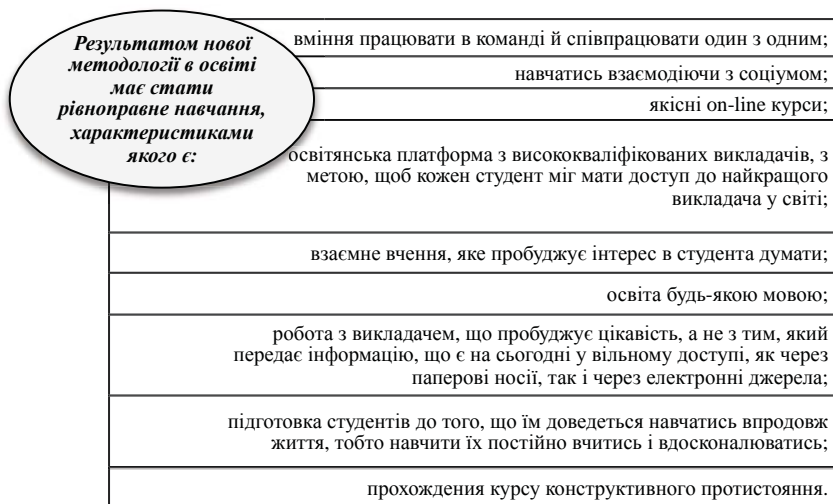

Рис. 4. Результат нової методології в освіті

Результатом змін у системі освіти має бути вміння студента мислити творчо, вирішувати проблеми, управляти життєвими ситуаціями, організовувати роботу, керувати власним зростаючим досвідом та емоціями.

3. Зміщення парадигм, як основа для розв'язування проблем, що не розв'язуються традиційними способами. Зміщення парадигми в освіті

Кожній із концепцій відповідає своя *парадигма* – сукупність правил та інструкцій (писаних або неписаних), що мають подвійну функцію:

- встановлюють або визначають межі;

- вказують, як поводитись у тих межах, щоб досягти успіху.

Зміщення парадигм – це перехід до нової системи правил, до нової гри. Чому такий перехід буває необхідним? Бо в межах традиційних парадигм стає неможливим розв’язання певного кола проблем.

Що відбулося в економіці України на початку 90-х років ХХ ст.? Намітився відхід від адміністративно-командної економіки, взято курс на ринкову економіку (рис. 5).

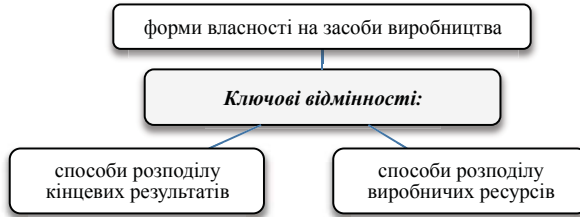

Рис. 5. Відмінності між ринковим та командно-адміністративним типом економіки

Порівняння вимог до економічних кадрів і освіти в цих двох типах економік продемонстровано в табл. 1.

Таблиця 1

Порівняння вимог до кадрів і освіти в економіці адміністративного та ринкового типу

<i>Вимоги до економічних кадрів</i>	
<i>В командно-адміністративній економіці</i>	<i>В ринковій економіці</i>
Економіка потребувала сумлінних виконавців, практикувалась колективна відповідальність за результати праці	Потрібні ініціативні, готові брати на себе відповідальність за прийняті рішення кадри
Цінувалося вміння “вибивати” дефіцитні ресурси і дотації з централізованих фондів	Цінуються вміння господарювати, щоб вести розширене відтворення виробництва
Стимулювалось виконання державних замовлень будь-якою ціною	Цінуються знання кон’юнктури ринку, вміння торгувати, підтримання довгострокових партнерських відносин
Державний контроль за кадровим забезпеченням, плановий розподіл фахівців	Конкурсний відбір кадрів, сильна конкуренція
<i>Вимоги до освіти</i>	
Готувати спеціалістів широкого профілю, з глибокими теоретичними знаннями. Службовий ріст забезпечувався по мірі набуття практичного досвіду	Потрібна поглиблена, більш вузька спеціалізація, вміння приймати самостійні рішення вже по закінченню ЗВО (Кар’єрний ріст стрімкіший)
Добре знання організації виробництва і економіки	Потрібні глибокі знання з економіки, фінансів, менеджменту і вміння вести прибуткове виробництво
	Необхідні практичні навички з прогнозування кон’юнктури ринку, з маркетингу, управління фінансами, психології бізнесу, зовнішньої торгівлі, комп’ютеризації
Професійна освіта (базова) була достатньою	Безперервна освіта як основа бізнесу
Державна освіта	Різні форми власності освітніх заходів

Не будемо вдаватися до аналізу того, добрі чи погані зміни відбулися. Важливо інше. Відбулася зміна парадигм в економіці. Як вплинула ця зміна на парадигми в розвитку освіти й навчання? Разом зі зміною парадигм в економіці має суттєво змінитися і парадигма (законодавчо-інструктивна база) в освітній галузі для підготовки іншого спеціаліста для ринкової економіки.

Проте, знадобилося майже ціле десятиріччя в Україні, щоб по-серйозному підійти до змін на освітянській ниві, а час згаяно. Україна відстала від інших країн і в економіці, і в освіті. Чому люди так неохоче сприймають зміну парадигм? Нові парадигми наражають прихильників “старої” на великий ризик. Чим вищу посаду обіймає людина, чим більшого успіху досягла в умовах панівної парадигми, тим більший цей ризик для неї. Тому так складно пробиваються паростки нового життя у будь-яких сферах, в освіті – так само. Проте без революційних новацій ніколи не було б прогресу.

Освіта XXI ст. потребує осучаснення й модернізації всіх ланок (рис. 6).

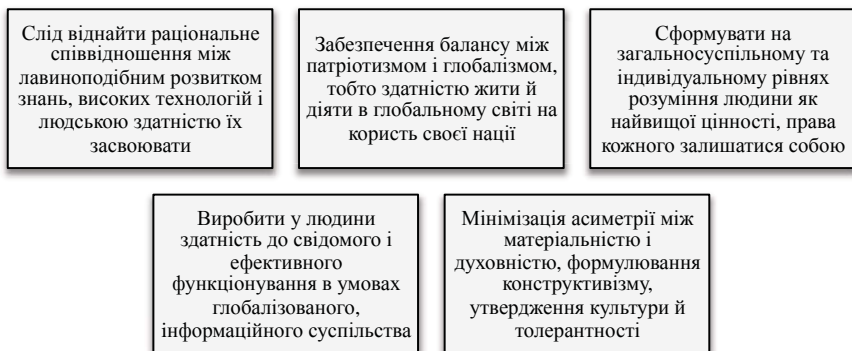

Рис. 6. Історичні виклики, що постали перед сучасною освітою і потребують термінового подолання

Для досягнення цих позицій необхідно замінити авторитарну педагогіку педагогікою толерантності, суб’єктно-об’єктних відносин викладачем і студентом на суб’єктно-суб’єктні.

Цифрова трансформація в секторі освіти, зазвичай невірно розуміється, лише як електронна, віртуальна освіта або автоматизація діяльності викладача, що звужує рамки цифрового освітнього процесу (рис. 7). Перехід на цифрові відносини між викладачем і студентом – це оптимальні відносини з образами електронних людей і організацій, пов’язаних з однозначно ідентифікованими суб’єктами фізичного світу та які працюють з цифровими навчально-науковими документами, використовуючи новітні освітні технології.

Закон України “Про вищу освіту” визначає новий зміст професійної освіти, нові моделі та технології освітнього процесу в університетах. Мова йде про утвердження переходу до цифрової форми вищої освіти, що природньо в умовах становлення цифрової економіки.

Засади розвитку цифрової освіти в Україні

- інформаційна грамотність шляхом формування цифрових компетенцій та навичок як ключових компонентів цифрової освіти;
- становлення цифрової грамотності шляхом поєднання академічної формальної освіти та неформальної освіти;
- комунікація і взаємодія шляхом вміння контактувати з суспільством завдяки використанню цифрових технологій;
- робота у напрямі практичної реалізації ланцюга типу: “цифрова творчість – цифрового інтелект – цифрові технології – цифрове підприємництво – цифрова творчість”;
- розробка якісних загальнодоступних on-line курсів з цифрової грамотності;
- відповідно до вимог сучасного ринку праці, формування цифрових професій та оновлення державного класифікатора існуючих сьогодні спеціальностей;
- в ході навчання використання цифрових технологій повинно носити наскрізний характер, тобто в ході вивчення всіх дисциплін, що передбаченні навчальними планами і програмами;
- формування комплексної системи підтримки науково-освітніх, технологічних робіт інноваційних хабів дослідних університетів.

Рис. 7. Парадигмальні засади розвитку цифрової освіти в Україні

Так, наприклад, застосування системи Blockchain можливе в різних сферах і секторах економіки. Дана система могла б досить ефективно використовуватись й в університетській освіті. Подібна технологія підходить для організації та управління синхронної й асинхронної взаємодії викладача і студента в середовищі веб-технологій ЗВО (рис. 8).

Рис. 8. Ключові компоненти Blockchain в освітньому процесі ЗВО

4. Роль організатора навчання

Видатний духовний вчитель Джидду Кришнамурті писав: “Правильна освіта починається з педагога, який пізнав свою сутність і тому мислить нестандартно. Якщо педагог не отримав правильної освіти, то максимум на що він здатний прокоментувати підручник, оскільки він не знає інших методів викладання. Тому проблема полягає не в дітях, а в учителях і батьках. Проблема в тому, щоб підготувати самого педагога” (табл. 2).

Таблиця 2

Ролі викладача та його функції в освіті

Роль викладача	Функції викладача
Помічник	- допомагає студенту розвинути здібності й усвідомити вищий сенс життя
Комунікатор	- знає, як установити та підтримувати взаємообмін ідеями, почуттями та процесами між окремими людьми і групами - вміє перефразовувати викладені студентом ідеї - знає, що думає і відчуває студент - вміє підтримувати конструктивний зворотній зв'язок у відповідь на дії студента
Взірець	- має особливе значення, коли студент вивчає процедури, яких слід дотримуватися, щоб уникати помилок; - зміцнює довіру, оскільки студент бачить, що викладач уміє робити те, чого вимагає від студента. Слід пам'ятати, що викладач не повинен перетворюватися на кумира, засліплювати студента своєю неординарністю, оскільки це згубно для його самопізнання і свободи
Той, хто ставить запитання і дає відповіді	- студенти стають активнішими, коли викладач чи студент ставлять питання
Організатор	- перекладає частину відповідальності за навчання з викладача на студента - студент стає діючою особою пошуку змін і вдосконалення
“Роздавач ресурсів”	- налає студентам засоби для навчання - підказує, де знайти книжки, інструкції - підказує, де знайти практиків-експертів, здатних поділитися знаннями

Ролі 2-4 були особливо важливі для викладача в умовах парадигми, що відповідає адміністративній економіці. В умовах нової парадигми – важливіші ролі 1, 5, 6.

Інтеграційний критерій хорошої підготовленості педагога в сучасних умовах може бути представлений: тріадою якостей (педагогічна майстерність + мистецтво комунікування + застосування нових технологій) помноженою на любов.

Сутність викладача полягає у великій любові до учня. Р. Бах писав: “...Він був народжений, щоб бути вчителем. Він бачив те, що для нього було істиною і реалізувати любов він міг, розкриваючи своє знання істини перед ким-небудь іншим, перед тим, хто шукав і кому потрібний був лише шанс, щоб відкрити істину для себе”.

5. Перспектива розвитку освітніх установ

Цифрова освіта – це освіта, яка головним чином функціонує за рахунок цифрових технологій, тобто електронних транзакцій, які реалізуються

шляхом використання Інтернету. XXI ст. – це час великих перетворень, становлення інформаційного суспільства, пришвидшеної інноватизації та мережових зв'язків, тому об'єктивним є питання імперативу формування цифрової освіти в Україні. Зауважимо, що в теорії наукових досліджень категорія “імператив” в перекладі від латинського слова “imperativus” означає владний, наказовий, та трактується як веління, обов'язкова вимога, наказ, закон, безумовний принцип поведінки, приведення до визначеного порядку.

В результаті цифровізації освіти в Україні система підготовки кадрів буде тісно пов'язана ІТ-компаніями, які визначатимуть професійні стандарти в даній сфері. Роль і зацікавленість ІТ-компаній у підготовці кадрів та вирішені кадрових задач інформатизації повинна бути суттєво підвищена, що має знайти відображення у стратегічних планах діяльності МОН України та ІТ-компаній. Основним ресурсом цифрової освіти є інформація. Цифровізація освіти змінює традиційну систему освіти у напрямі формування її нової якості (рис. 9), при цьому є ціла низка детермінантів, що визначають якісний розвиток інноваційно-цифрової освіти (рис. 10).

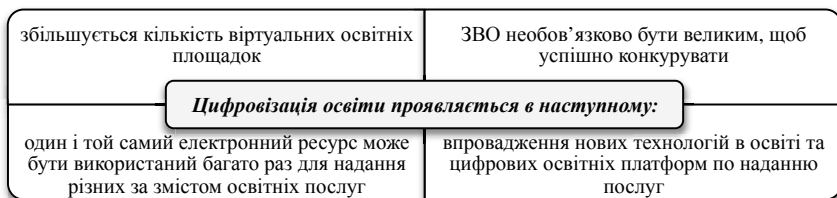

Рис. 9. Принципи цифровізації освіти у напрямі формування її нової якості

Рис. 10. Детермінанти, що визначають якісний розвиток інноваційно-цифрової освіти

Ключові зміни, які простежуються сьогодні в українській освіті відображено на рис. 11.

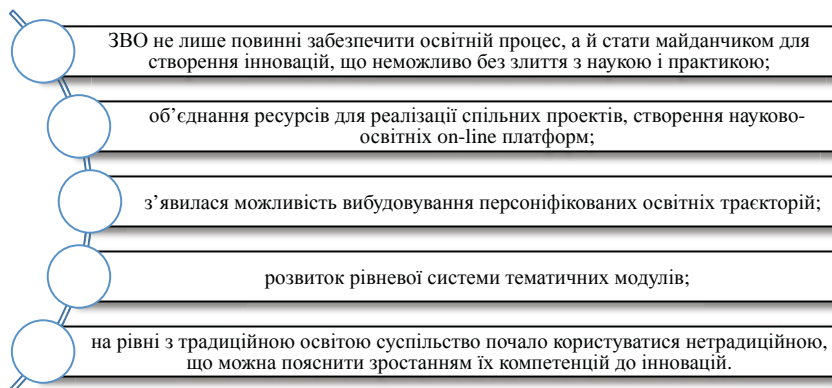

Рис. 11. Зміни, які простежуються в освіті України

Набуває все більшого поширення дистанційна форма навчання, чому сприяє розвиток ІКТ. Цифровізація навчання дозволяє збільшити віртуальну мобільність студентів, дає змогу студентам університетів України, навчатись в за кордоном та проходити там стажування. Цифровізація освітніх послуг в Україні дозволяє гідно конкурувати в межах єдиного європейського освітнього простору.

Переслідуючи мету інноваційного розвитку економіки необхідно сформувати високий рівень трудового потенціалу, забезпечити економіку працівниками з цифровими вміннями, навичками і компетенціями, новими спеціальностями й кваліфікацією відповідно до потреб сучасного ринку. Це можливо при безперервній освіті, яка в умовах мережевої економіки може реалізовуватися на відкритій освітянській платформі, що працює на інноваційних і цифрових засадах.

Громадськість у всіх розвинутих країнах підтримує університети, як осередки протреб розвитку суспільства, зокрема очоче надає їм місця для будівництва, звільняє від податків. При цьому, вимагає останнім часом більшого, ніж лише надання освіти 18-22-річним студентам (рис. 12).

<i>Послуги університетів:</i>			
навчання студентів і аспірантів;	навчання студентів старшого віку, які приходять до університетів повторно;	надання послуг поза межами університетського містечка;	наукових досліджень і їх впровадження.

Рис. 12. Основні послуги ЗВО в Україні

Більшість аналітиків вважають, що є низка тенденцій майбутнього розвитку безперервного навчання (рис. 13).

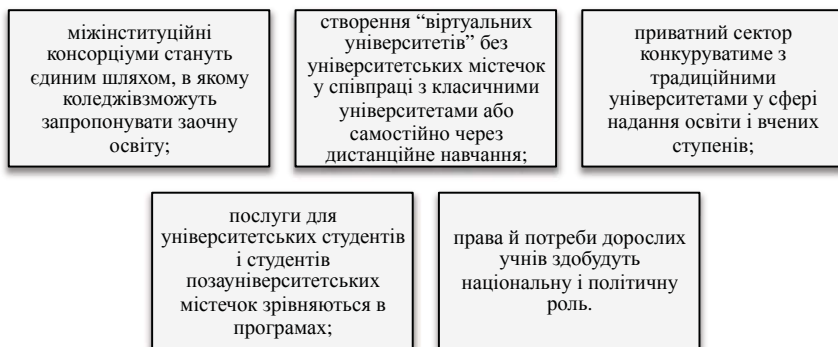

Рис. 13. Сучасні тенденції майбутнього розвитку безперервного навчання в Україні

Виходячи із зазначених тенденцій, ЗВО мали б по-іншому подивитися на процес навчання і перебудувати його під нову парадигму. Таким чином, освіта в час глобалізації та високих технологій є фактором соціальної стабільності, економічного добробуту країни, конкурентоспроможності та національної безпеки.

6. Які вони, професії майбутнього, у віртуальній реальності інноваційно-цифрового простору?

Ще донедавна, а саме 15 років тому, кар'єра була "лінійною". Людина обирала для себе майбутній напрям розвитку і рухалася заданим маршрутом "пройшовши всі сходинки" у становленні себе, як професіонала в тій чи іншій професії. В ХХІ ст. все змінилося – лінійна робота та довготривалі контракти "не в тренді".

Відданість професії не настільки високо оцінюється, як в ХХ ст.. Не дивлячись на те що, такі зміни впливають на кредитну історію ("айтішнік"-фрілансер менш надійний клієнт, ніж офіційний працівник середньої ланки), та такий стан справ більше відповідає динаміці ринку праці ХХІ ст., з викликами різного роду і якому на сьогодні притаманна нестійкість й несистемність. Сучасний роботодавець цінує здатність індивідуума навчатися, його вміння бути гнучким і компромісним, а за потреби кардинально змінювати сферу діяльності.

Існуюча нині масова й розгалужена формальна система освіти, не задовольняє потреб ринку праці, виявляється нездатною формувати якісні трудові ресурси, не працює на автономне благополуччя громадян, суттєво зменшує їх можливості працевлаштування, капіталізації, тобто в цілому – програє економіка та країна взагалі.

Без залучення новітніх методів в освіту та використання лише

стандартних інструментів у виробництві означає подальше погіршення становища економіки України. Застосування інновацій – управлінських, фінансових, ресурсних, технологічних і “цифрових” – стає чи не єдиноможливим джерелом конкурентоспроможності секторів промисловості, а людський капітал – основою економічного відновлення та зростання.

На популярність професій безпосередньо впливає як демографічна ситуація, так і стан економіки. А саме: кількість населення, якість та тривалість життя, розвиток технологій, рівень соціальних і політичних інститутів, міграційні процеси в розрізі країн. То ж справедливо буде зазначити, що глобальна економіка – це водночас і великий світовий ринок праці, де кожен може зайняти цікаву й перспективну для себе нішу, та середовище з підвищеними ризиками, темпами розвитку й рівнем конкуренції. Щоб змагатись за перспективне і хороше робоче місце потрібно володіти найкращими й найрізноманітнішими навичками та високими якісними професійними характеристиками.

Сьогодні панує думка про те, що не потрібно боятися зростання рівня безробіття чи шукати формулу структури ринку майбутнього, а варто творити робоче місце. Необхідно, щоб індивідуум навчився робити цінність сам із себе, а навички якими він володіє ставали товарами/послугами. В такому випадку, людина стає володарем унікальної професії, має особливий фах, який нікуди не зникне, бо індивідуум сам створює попит на свої унікальні здібності та професію. Перелік майбутніх професій, на які варто очікувати і які будуть в запиті ринком праці, представлено в табл. 3.

Таблиця 3

Майбутні професії та спеціальності інноваційної економіки в ході її цифровізації

<i>Новітня професія</i>	<i>Зміст/загальна характеристика професії</i>	<i>Заробітня плата</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
<i>Оператор дронів</i>	Управляє польотом дрона: прокладає маршрут, отримує і обробляє дані з датчиків, взаємодіє з іншими службами та розбирається з позаштатними ситуаціями. Дрони – це безпілотні апарати, які можуть здійснювати далекі перельоти, контролювати території, проводити заміри. Вони прийшли в повсякденне життя з військової сфери, де виконують замість людей небезпечні завдання. Дрони можуть доставляти вантажі у важкодоступні регіони, контролювати виникнення і поширення лісових пожеж й повені під час паводку, вимірювати забруднення повітря в мегаполісах і т.д.. Торгові компанії планують використовувати дрони для супершвидкої доставки.	Близько 285 000 грн.
<i>Екодизайнер</i>	Володіє гарним уявленням: потрібно продумувати вторинне використання старих речей – “вдихнути в них нове” життя. Однак фантазії повинні поєднуватися з розумінням технологій виробництва та уважністю до деталей. Екодизайнер має добре розумітися в нюансах виробництва, знати теорію дизайну, бути небайдужим до навколишнього середовища.	Близько 190 000 грн.

1	2	3
	Складний і цікавий момент в роботі екодизайнера – спрогнозувати й продумати всі способи виробництва предмета, різні можливості його використання, а також варіанти утилізації та вторинного використання.	
<i>Механік електро-мобілів</i>	Експерти вважають, що за електромобілями – майбутнє: вони екологічні та ефективні. Їх частка в загальній кількості автомобілів у світі поки що невелика, але зростає високими темпами. Механік електромобілів ремонтує й обслуговує електромотори та всі системи машини. Він має розумітися в електриці, паяти мікросхеми і збирати компоненти електромереж. Фахівці з такими знаннями і навичками потрібні – в сучасних автомобілях багато електроніки, яка потребує ремонту й обслуговування. В цю професію приходять автоелектрики з великим досвідом роботи. Але вивчати нове їм теж доведеться – на електромобілях і “гібридах” використовується висока напруга, тому професія вимагає високої кваліфікації персоналу.	Близько 350 000 грн.
<i>Спеціаліст по обслуговуванню людей “срібного віку”</i>	Людам пенсійного віку складно втриматися в сучасному ритмі життя, освоювати нові технології, а існуючі навчальні програми, як правило, орієнтовані на молодих людей. Тому спеціальні курси і майстер-класи для аудиторії пенсійного віку набирають популярність. Зростає потреба у фахівцях, які зможуть знайти підхід до людей похилого віку і зрозуміло все їм пояснити. Фахівцю з навчання людей “срібного віку” важливо бути не лише хорошим педагогом: він повинен вміти максимально дохідливо пояснювати матеріал і розуміти психологічні особливості людей старшого віку. Він повинен вміти складати навчальні програми, розробляти методики викладання, готувати матеріали та проводити заняття.	Близько 190 000 грн.
<i>Проектувальник медичних робіт</i>	Медичні кіберспеціалісти – новатори в сфері робототехніки. Сьогодні таких фахівців мало, що робить їх ще більш цінними. Проектувальники медичних робіт, які вміють проводити складні операції, працюють на межі інженерії та ІКТ: займаються проектуванням механізмів і програмним забезпеченням. Вони повинні розбиратися і в медицині. Професія проектувальника медичних робіт підійде тим, кому цікаво придумувати та створювати нові механізми й пристрої, продумувати в деталях реалізацію проекту. Потрібна розвинена “технічна” уява.	Близько 350 000 грн.
<i>Аеробіолог</i>	Аеробіологія – наука, що вивчає мікроорганізми, які живуть в атмосфері. Ця професія перебуває на межі декількох спеціалізацій: біології, інженерії, географії, метеорології, екології, медицини, оптики і фізики. Аеробіолог вивчає всі шари повітряної оболонки Землі: які мікроорганізми живуть в цій екосистемі, як вони взаємодіють один з одним і з різними речовинами, як переміщуються. Аеробіологи допомагають знижувати поширення небезпечних захворювань і смертність від них. Фахівці цієї професії можуть як розробляти нові методи знезараження повітря, так і стежити за роботою вже існуючих установок, відслідковувати помилки й неточності в їх роботі.	Близько 190 000 грн.

1	2	3
<i>Інженер сонячних електростанцій</i>	Альтернативні джерела енергії – це сонце, вітер, припливи і відливи на морі, хвилі океанів. Відновлювана енергетика тільки набирає обертів, тому фахівців в цій сфері надзвичайно мало. Інженери сонячних електростанцій відповідають за вибір технології конвертації сонячної енергії в електричну, розробляють проекти електростанцій з урахуванням рельєфу місцевості, кліматичних умов. У даній професії потрібні технічні фахівці з освітою в сфері енергетики та з хорошим творчим потенціалом: в роботі їм доведеться “зіштовхнутись” з рішенням нетипових завдань, пошуком нетривіальних рішень.	Близько 180 000 грн.
<i>Менеджер у сфері великих даних/Персональний цифровий куратор</i>	Великі дані (big data) – це масиви інформації, обробка яких стала можливою завдяки розвитку ІКТ. А ще це інструменти і методи, здатні перетворювати ці масиви інформації в зрозумілі й корисні людині результати. Джерелами таких даних може бути поведінка користувачів в Інтернеті, відцифровані тексти на різних мовах, фотографії з космосу, GPS-сигнали автомобілів і телефонів, транзакції клієнтів банків, показники датчиків, які відстежують складні системи, й багато іншого. Дана сфера активно розвивається, а фахівці в ній стають все більш затребуваними. Щоб стати одним із них, потрібно знати програмування, розбиратися в статистиці та володіти управлінськими навичками.	Близько 350 000 грн.
<i>Аналітик дорожніх даних</i>	Ці фахівці покликані знижувати ризики ДТП. У цьому їм допомагають сучасні інтелектуальні системи: камери відеоспостереження, метеостанції, датчики, які реєструють події, що відбуваються на дорогах – затори, аварійні ситуації, погіршення стану дороги. Аналітик дорожніх даних повинен вміти приймати управлінські рішення – про необхідність ремонту дороги, встановлення загороджень або нового знака; стежити за розвитком дорожньої ситуації в потенційно небезпечних місцях, йому необхідно постійно відслідковувати ситуацію та швидко приймати рішення в критичні моменти, враховуючи безліч факторів.	Близько 215 000 грн.
<i>Вірусний аналітик</i>	Перші комп’ютерні віруси з’явилися в 1971 році і з того часу псуєть життя як окремим користувачам, так і цілим компаніям. Для захисту від вірусів потрібні антивірусні програми і, звичайно, люди, які їх роблять – вірусні аналітики. Вони першими зустрічаються з новими вірусами, працюючи із зараженими файлами. Дані фахівці постійно знаходяться “на передовій”, їх завдання – захистити користувача всіма можливими методами. Вірусні аналітики буквально препарують шкідливі програми, вивчаючи їх компоненти і функціонал. Аналітики прогнозують появу нових вірусів. Для них важливо бути трохи психологами, щоб розуміти, як думали творці програми, які механізми захисту програми вони передбачали.	Близько 480 000 грн.

За версією головного порталу інсайдерських новин корпорацій (Business Insider) є чимало професій, які будуть добре оплачуватись і стануть затребуваними ринком праці у найближчі 5 років (рис. 14).

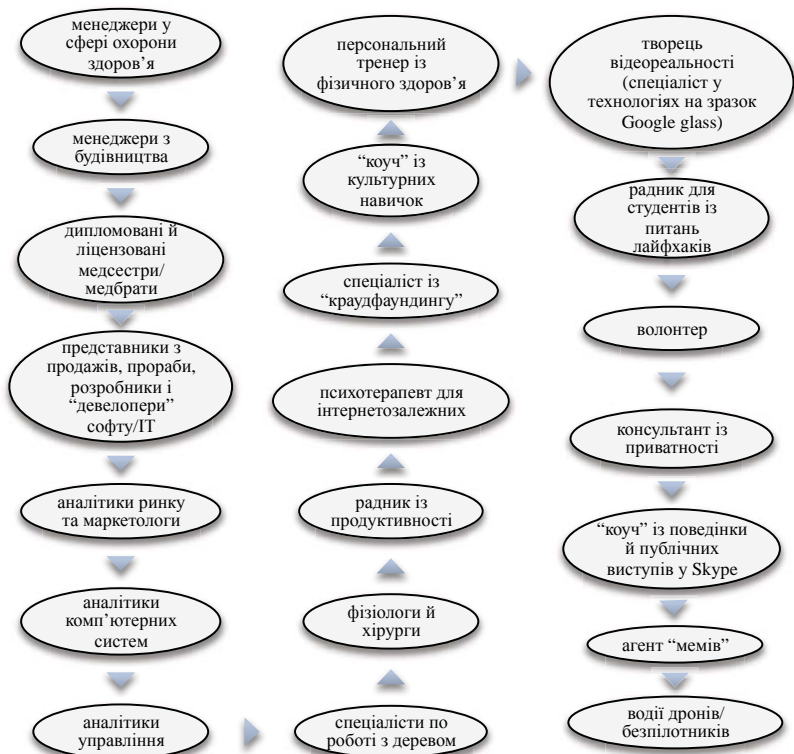

Рис. 14. Професії майбутнього

Професії майбутнього 2030 року за версією EdCamp 2017 та рейтингом Sparks&Honey представлено в табл. 4. Варто зазначити, що технічні спеціальності вимагають більшої кваліфікації, але найбільш престижними будуть професії, які формуються на межі гуманітарного та технічного світів.

Таблиця 4

Професії майбутнього 2030 року за версією EdCamp 2017 [10] та за рейтингом Sparks&Honey

<i>Професія</i>	<i>Зміст професії та сфера застосування</i>
<i>1</i>	<i>2</i>
<i>Консультант з цифрової валюти/спекулятор на альтернативних валютах</i>	На індивідуумів даної професії покладається місія навчити людей, як управляти своїми заощадженнями та заробітком за допомогою правильного балансу систем, що складаються з різних видів цифрової валюти (наприклад, биткоїн).
<i>Герокінезіолог</i>	Індивідууми такої професії повинні володіти знаннями в галузі гірестрії й кінезології. Місія спеціаліста з даними знаннями полягає не лише в покращенні здатності літніх людей рухатись, залишатися міцними та гнучкими, а й сприяти благополуччю, надихаючи на нові починання.

1	2
<i>Естетист</i>	Передбачається, що спеціаліст цієї професії допомагатиме людям трансформувати свою зовнішність для особливих випадків, використовуючи тимчасові протези для обличчя, грим, який реагуватиме на зовнішнє середовище та інші модифікації тіла.
<i>Аналітик транспорту</i>	У найближчому майбутньому автобусами й потягами будуть керувати комп'ютери, а проблеми, які будуть вимагати участі людини, вирішуватимуть аналітики автотранспорту. Спеціалісти даної професії допомагатимуть транзитним пасажиром дістатися пункту призначення і гарантуватимуть, що транспортна система працюватиме ефективно та без перешкод.
<i>Шкільний дієтолог</i>	Шкільний дієтолог гарантуватиме, що учні отримують харчування відповідно до їх особистих фізіологічних потреб. Окрім того, дієтологи навчатимуть дітей правильно й збалансовано харчуватись.
<i>Мікробний “балансер”</i>	Дієтолог, що володіє такими якісними компетентнісними характеристиками своєї професії, які дозволять йому водночас враховувати стан і вплив на екосистему.
<i>Ренатуралізатор</i>	Перед спеціалістом цієї професії ставляться завдання компенсувати екологічні збитки, нанесені сільській місцевості людьми, фабриками, машинами та інтенсивним монокультурним сільським господарством.
<i>Персональний web-менеджер/Укладач особистих біографій</i>	Основне завдання – “очистити” on-line-персону свого клієнта, вистежуючи та коригуючи незручну чи неточну інформацію або зображення, захищаючи приватне життя й репутацію людини.
<i>Містопланувальник</i>	У 2030 році люди саме такої професії розроблятимуть проекти забудови міст, які будуть збалансовувати соціальні та культурні потреби громадян і вимоги до навантаження на довкілля.
<i>Посол з культури компанії</i>	Покладатиметься місія забезпечення позитивної робочої культури. Людина з даною професією працює частково як гуру лідерства, терапевт та координатор. Посол з культури компанії повинен володіти досконалими навичками спілкування з людьми і мати креативне мислення.
<i>Корпоративний “дизорганайзер”</i>	Людина, яка руйнуватиме корпоративні ієрархії для створення атмосфери, сприятливої для появи інновацій і стартапів.
<i>Міський фермер</i>	Спеціалісти цієї професії намагаються парниками максимально зменшити споживання енергії. Передбачається, що парники будуть масово розбудовані на багатопверхових будинках і відіграватимуть важливу роль у забезпеченні міського населення городиною.
<i>Аудитор екосистем</i>	Зміст роботи полягає в тому, щоб зрозуміти місцеву екосистему й запобігти її перевантаженню результатами людської діяльності. Аудитори консультують уряд та органи місцевої влади з питань пов'язаних із впливом людських спільнот на локальну екосистему.
<i>Консультант з питань роботи</i>	Передбачається, що в недалекому майбутньому домашні роботи будуть працювати в хатньому господарстві і за потреби піклуватимуться про дітей чи літніх людей. Тому їх власники потребуватимуть консультацій з питань вибору правильного робота для сім'ї та подальшого його програмування й обслуговування.
<i>Цифровий мемуарист/Цифровий менеджер зі смерті</i>	Експерт у цій царині працюватиме зі збереженням пам'яті про близьких людей після того, як хтось із них помирає, визначаючи, які аспекти on-line-ідентичності померлої людини мають продовжувати “жити”. Людина даної професії “підчищає” контент загиблих користувачів соцмереж.

1	2
Дизайнер ігрофікації	Ігри робляться не лише для дітей. Ігри є прекрасним засобом навчання для людей будь-якого віку. Дизайнер з ігрофікації повинен вносити ігрову логіку до повсякденних видів діяльності, подій, продуктів і послуг.
Експерт зі спрощення	Головним завданням даної професії є спростити та пришвидшити процеси організації та роботи бізнесу в різних галузях. Експерти зі спрощення повинні поєднувати навички з дизайну та соціології з компетенціями математичної геніальності.
Професійний борець із корупцією	Підприємства, державні установи та громадські інститути найматимуть спеціалістів із виявлення і винищення корупціонерів.
Архітектор віртуальної реальності	Експерт цієї сфери повинен розробляти загальні та індивідуальні додатки, що мають відповідати психічним й емоційним особливостям користувачів і дозволятимуть відпочивати та працювати у віртуальному світі.
Інженер 3D-друку; друкар на 3D-принтері	Люди даної професії, мають розумітися на створенні або перетворенні тривимірних моделей для їх друку. Інженер 3D-друку має знатися на технічних особливостях та налаштуванні 3D-принтерів.
Цифровий бібліотекар	В зв'язку з тим, що бібліотека 2030 року складатиметься з елементів музеїв, театрів, парків і шкіл, то звісно, що й бібліотекарі володітимуть не лише традиційними для професії навичками, але й навичками консультування з гуманітарних та соціальних проблем і координування локальних інноваційних проєктів.
Тлумач	Людина даної професії допомагатиме громадянам однієї країни краще розуміти один одного та не сваритись.

Про альтернативні сценарії розвитку майбутнього ринку праці поділяємо думку українського аналітика у сфері інновацій та державної політики, координатора ділового клубу “Коло” Олексія Жмеренецького (рис. 15).

Рис. 15. Топ-професії майбутнього за версією О. Жмеренецького

Навички, які необхідні для використання можливостей цифрових технологій – це базові знання й ІКТ-грамотність. Перехід в простір інноваційно-цифрової реальності можливий, якщо індивідуум налаштований на підготовку до професійної кар’єри, а не до пізнання конкретної спеціальності. Трансформація традиційної економіки в інноваційно-цифрову, можлива за умови сприяння навчанню індивідуума в ході всього його життя.

Застосування “цифрових” технологій в освіті – одна з найбільш важливих і стійких тенденцій розвитку світового освітнього процесу. Вони дозволяють інтенсифікувати освітній процес, збільшити швидкість та якість сприйняття,

розуміння й засвоєння знань. Враховуючи невідворотність подальшої “цифровізації” як глобального, так національного явища, реформування середньої освіти має відбуватись відповідно з урахуванням потреб розвитку віртуально-реального інноваційно-цифрового простору, цифрового громадянства, інноваційного підприємництва, наукових можливостей, нових потреб та викликів, що постають перед Україною. Використання “цифрових” технологій в освіті має носити кросплатформовий (наскрізний) характер. Тобто, мова йде про використання новітніх технологій не лише на уроці інформатики в окремому класі інформатики, а й при вивченні інших предметів, взаємодії учнів один з одним та з вчителями, з реальними експертами, здійсненні досліджень, індивідуальному навчанні тощо.

В умовах цифровізації освіти людина і спосіб взаємодії людини зі світом повинні змінитися, щоб забезпечити виконання виробничих та соціально-економічних функцій в цифровому світі. Цифровій трансформації піддається як виробнича, так і соціальна сфери, включаючи й освіту. В результаті цього виникають не лише нові цифрові професії і зникають старі аналогові, але й з’являється потреба в кадрах, яких немає на ринку праці. Властивість віртуально-реального інноваційно-цифрового простору – це не лише всебічне використання інформації і центричність, тобто сфокусованість на замовнику, а й неймовірно швидка та ефективна реалізація бізнесу, а не так як в практиці ХХ ст.. Для інноваційно-цифрової економіки – це правило, а не виняток.

В “економіці знань” люди, їх знання, компетенції, досвід є джерелом для створення нових цінностей, а не ресурсами, як у традиційній індустріальній економіці. Фахівці розглядаються як генератори доходу, а не драйвери витрат, а їх залучення – стає першочерговим завданням організації.

Для пошуку і розвитку талантів ІТ-компанії України реалізують експериментальні проекти, спрямованих на підвищення ефективності системи освіти. Насамперед, це від формування галузевих стандартів і унікальних бакалаврських програм, а також навчання викладачів й оснащення навчальних лабораторій. ІТ-індустрія в Україні є найбільш привабливою для талановитої молоді. Компанії-роботодавці виступають не тільки середовищем реалізації та розвитку, але й є співінвесторами для реалізації ідей. Переважна більшість засновників ІТ-стартапів та їх команд мали попередній досвід роботи в експортній ІТ-індустрії. В зв’язку з цим, стає зрозуміло, чому одним із факторів зростання сегменту венчурного технологічного підприємництва є розвинена індустрія розробки програмного забезпечення. Таким чином, ІТ-індустрія задає тренди щодо кращих форм, практик і методів розвитку людського капіталу в Україні, створює стимули й умови для трансформаційних змін в інших індустріях (рис. 16).

Враховуючи те, що загальні умови життя не можуть бути змінені швидко, першочерговим завданням є розробка та реалізація державної стратегії щодо креативних, інтелектомістких, у т.ч. “цифрових” індустрій задля створення в Україні умов та можливостей для реалізації людського капіталу, усунення бар’єрів і формування стимулів для інноваційної діяльності, підприємництва.

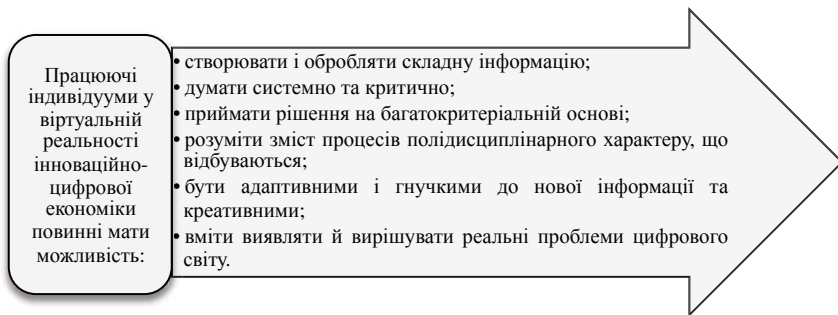

Рис. 16. Можливості індивідуумів у віртуальній реальності інноваційно-цифрової економіки

Нові трансформаційні можливості, ініціативи та проекти всередині країни здатні стримати існуючий “відтік мізків”. До того ж, є потреба у перегляді навчальних програм ЗВО, з метою прискореного введення нових курсів, що відповідають вимогам “Індустрії 4.0”, а в середній школі викладання дисциплін “Основи підприємництва”, “Новітні цифрові технології”. Конкуренція за таланти вирається також низьким рівнем оподаткування, ефективною і якісною системою освіти, низьким рівнем вартості проживання та можливостями професійного розвитку.

В підсумку зазначимо, що в світі простежується тенденція та зберігається інтересу до ІТ-спеціалістів і людей, що володіють знаннями та здібностями в сфері ІКТ. Зростає зацікавленість до ринку послуг і сфери охорони здоров’я. Але глобальне середовище надзвичайно мінливе, для нього характерні різного роду структурні трансформації й інституціональні зміни. Не лише технології і методики є важливими. Важливим є й бажання. Все те людське, що в нас є, - вагоміше будь-яких інновацій. Варто змінюватися, вчитися, здобувати нові навички і рухатися далі. Єдиними сталими величинами залишаються такі якісні людські характеристики, як креативність, старанність, працьовитість, здатність до постійної самоосвіти й вдосконалення та вміння приймати виклики глобального конкурентного середовища й сучасного ринку праці.

Практична робота 1 та методичні рекомендації до її виконання

Методичні рекомендації до практичної роботи 1

Мета: формування компетентнісної спроможності розв’язку практичних завдань з питань економічної культури суспільства та концепції економічної освіти в Україні.

Хід виконання:

1. Ознайомитися з лекційним та презентаційним матеріалами до теми 1.
2. Використовуючи групове обговорення розглянути всі питання, що виносяться на заняття. Опрацювавши нормативну документацію,

законспектувати базові економічні категорії.

3. Провести порівняльний аналіз ринку освітніх послуг останніх 10-ти років в Україні.

4. Здійснити оброблення результатів спостереження та аналіз отриманих даних.

5. Виконати завдання і проаналізувати результати. Обговорити їх.

Оформлення відповіді: відповідь оформлюється у вигляді окремого файлу.

Термін виконання: протягом першої декади березня.

Критерій оцінювання: 10 балів, зокрема:

100 % від зазначеного балу – відмінний рівень виконання з можливими незначними недоліками
80-90 % від зазначеного балу – достатньо високий рівень виконання без суттєвих (грубих) помилок
70-80 % від зазначеного балу – в цілому добрий рівень виконання з незначною кількістю помилок
60-70 % – посередній рівень знань виконання із значною кількістю недоліків
50-60 % – мінімально можливий допустимий рівень виконання

Практичне заняття 1

1. Мета і задачі дисципліни “Методика викладання фахових дисциплін”
2. Концепція освіти й навчання в Україні у новому тисячолітті
3. Зміщення парадигм як основа для розв’язування проблем, що не розв’язуються традиційними способами. Зміщення парадигми в освіті
4. Роль організатора навчання
5. Перспективи розвитку освітніх установ в освіті

Завдання 1. Опишіть ситуацію, в якій студент зможе на практиці використати свої знання: про власність; про безробіття; про інфляцію тощо.

Завдання 2. Складіть план дискусії на тему: як займатись бізнесом і при цьому не відриватись від концепції цінності людської особи та людської гідності?

Самостійні завдання до теми 1 та методичні рекомендації до їх виконання

Мета: послідовне та систематичне ознайомлення студентів із сутністю понять “економічна освіта”, “методика”, її особливості, функції, принципи.

Засвоїти поняття: викладач у системі вищої освіти, професійна компетентність викладача, культура спілкування.

Вміти: визначення спеціальних понять та термінів; загальні науково-теоретичні основи методики викладання навчальних фахових дисциплін у ЗВО; застосовувати теоретичні знання з методики викладання навчальних дисциплін у ЗВО.

Критерії: запропоновані завдання в рамках даної теми 1 виконати в письмовій формі обсягом 2–3 сторінки та презентації на 10 слайдів.

Робота оцінюється в 10 балів

- 10 балів – відмінний рівень виконання з можливими незначними недоліками по всіх трьох завданнях
9-8 бали – в цілому добрий рівень виконання з незначною кількістю помилок по всіх трьох видах завдання
7-5 бали – посередній рівень знань виконання із значною кількістю недоліків по всіх трьох завданнях
4-2 бали – мінімально можливий допустимий рівень виконання, а саме коли 2 завдання з 3 представлених зроблені в достатній мірі

Термін виконання: Робота має бути виконана до дня консультації до екзамену.

Форма подання виконаної роботи: Документ у форматі doc, docx, pdf*.

Завдання 1. Схематично відобразити методiku викладання фахових дисциплін як підсистему в системі процесу навчання.

Завдання 2. Дайте пояснення: що таке економічна культура, економічне мислення й економічна поведінка. Який між ними зв'язок? Приклади.

Завдання 3. У чому полягають особливості впливу національної економічної культури на фахову економічну освіту?

Тести до теми 1

1. У якому році Україна офіційно приєдналася до Болонського процесу?
а) у 2005; б) у 2006; в) у 2007; г) у 2010.
2. Скільки європейських країн, включаючи Україну, є учасниками Болонського процесу?
а) 39; б) 25; в) 46; г) 52.
3. Згідно з цілями Болонського процесу, його створення повинно сприяти:
а) полегшеному переїзду громадян з метою подальшого навчання чи працевлаштування у Зоні європейської вищої освіти;
б) зростанню привабливості європейської вищої освіти;
в) розширенню Європи та забезпеченню її подальшого розвитку як стабільного, мирного, толерантного суспільства;
г) всі відповіді вірні.
4. Хто з міністрів освіти України підписав у 2005 р. в місті Бергені Болонську декларацію?
а) Станіслав Ніколаєнко; б) Дмитро Табачник; в) Микола Азаров; г) Василь Кремень.
5. У якому році в Україні було введено 12-ти бальну систему оцінювання у школах?
а) у 1998; б) у 2000; в) у 2001; г) у 2005.
6. У якому році Українські школи перейшли на 12-річне навчання?

а) у 1998;

в) у 2001;

б) у 2000;

г) у 2005.

7. Освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі повної загальної середньої освіти здобула базову вищу освіту, фундаментальні і спеціальні уміння та знання щодо узагальненого об'єкта праці (діяльності), достатні для виконання завдань та обов'язків (робіт) певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності, це:

а) бакалавр;

в) магістр;

б) спеціаліст;

г) не має правильної відповіді.

8. Освітній рівень вищої освіти особи, який характеризує сформованість її інтелектуальних якостей, що визначають розвиток особи як особистості і є достатніми для здобуття нею кваліфікацій за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра, це:

а) неповна вища освіта;

в) повна вища освіта;

б) базова вища освіта;

г) не має правильної відповіді.

9. Освітній рівень вищої освіти особи, який характеризує сформованість її інтелектуальних якостей, що визначають розвиток особи як особистості і є достатніми для здобуття нею кваліфікацій за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста, це:

а) неповна вища освіта;

в) повна вища освіта;

б) базова вища освіта;

г) не має правильної відповіді.

10. Освітній рівень вищої освіти особи, який характеризує сформованість її інтелектуальних якостей, що визначають розвиток особи як особистості і є достатніми для здобуття нею кваліфікацій за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста або магістра, це:

а) неповна вища освіта;

в) повна вища освіта;

б) базова вища освіта;

г) не має правильної відповіді.

*Педагогіка є мистецтво мистецтв,
тому і педагог усіх художників
з погляду знання свого перевищує,
бо він є той, хто не якусь хитру річ,
але людину і людство облаштовує*
Олександр Духнович

ТЕМА 2. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАЛЬНОЇ РОБОТИ В ХОДІ ВИКЛАДАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН

План

1. Загальні педагогічні особливості методики викладання фахових фінансово-економічних дисциплін
2. Психологічні аспекти активізації фахового економічного навчання в ЗВО

1. Загальні педагогічні особливості методики викладання фахових фінансово-економічних дисциплін

Розробка концепції економічної освіти в Україні – це перша спроба системного підходу до викладання економіки. Проблеми реалізації концепції полягають як у площині вирішення стратегічних питань, так і у виборі тактичних засобів її здійснення.

Особливість економічної освіти полягає в тому, що її отримують скрізь, де б людина не була та чим би вона не займалася. Проте, в навчанні не можна уникнути необхідності сформувати систему економічних дисциплін, навчальних предметів, що є адаптованим змістом основ певної діяльності. Тому й у викладанні фахових фінансово-економічних дисциплін виділяють знання, навички, засоби діяльності та соціально-психологічні аспекти, що характеризують відповідний рівень розуміння економіки в цілому.

Реалізація концепції економічної освіти пов'язана з вибором засобів і способів навчання, тобто методики викладання. Викладач має бути відносно вільним у виборі способів розподілу навчального матеріалу та способів викладання, тобто комплексу методичних проблем і засобів навчання (ситуації, задачі, ігри тощо), оскільки значна частка педагогічного успіху залежить саме від методики викладання.

Кожен викладач намагається знайти баланс між вивченням теоретичних основ і практичним життям, між тим, як навчати й чому навчати. Якщо студенти зрозуміють цілі предмета і місце навчального матеріалу в ньому, вони засвоюватимуть матеріал ефективніше. Усвідомлення цілей курсу, що вивчається, полегшується, коли викладач навчає не тільки змісту, а й методам добування фактів, їх систематизації, описуванню в системі понять. Навчання студентів культурі визначення – важливий елемент культури самого викладача. Якщо студент навчиться замінити поняття визначеннями, він почне розуміти значення визначень як форми абстрактного мислення.

Коли викладача фахових дисциплін на різних семінарах з іноземного досвіду орієнтують на принцип “роби, як у них”, то в цьому можна побачити лише традиції поганой педагогіки. Адже це не дає можливості викладачу створити і удосконалити свій стиль та методику викладання (рис. 17).

Викладач для становлення у студентів інтересів до навчання керується принципами:
<ul style="list-style-type: none"> • організувати навчання, щоб студент діяв активно, залучався до процесу самостійного пошуку та “відкриття” нових знань, вирішував питання проблемного характеру; • зробити навчальну працю цікавою, корисною та різноманітною; • гранично чітко пояснити студенту користь знання, його доцільність; • зв’язувати новий матеріал з уже засвоєними знаннями, оскільки він буде в такий спосіб цікавішим і таким, що легше засвоюватиметься; • зробити навчання важким, але підсилюючим; • частіше перевіряти та оцінювати роботу студента, збільшуючи в такий спосіб його мотивацію до праці; • зробити яскравим, емоційним як навчальний матеріал, так і сам фон заняття.

Рис. 17. Принципи роботи викладача в ході становлення й розвитку у студентів інтересів до навчання

Метою навчання слід вважати не просто сприйняття економічних категорій, закономірностей і відносин, а й надання можливості молодій людині вибирати в реальному житті ту сферу, що по-справжньому її цікавить.

Якщо майбутній викладач не зможе розібратися в сутності реальних ціннісних орієнтацій в тому, як виникає мораль, як вона впливає на економічну й політичну ситуацію, в походженні свободи, власності та справедливості, торгівлі, грошей, він не зможе дати студенту поведінкових настанов і знань, яких вимагають від молодого людини економічні реалії.

Говорячи про підготовку до викладацької діяльності у ЗВО, слід відзначити, що викладачі не отримують належної психолого-педагогічної підготовки. Це парадоксально, але факт, який багато що пояснює (рис. 18).

вивчає предмет, розуміє його та починає викладати	розв’язує завдання, яке може проілюструвати курс і навчити розв’язувати аналогічне завдання; починає формувати нові завдання
Ступені пізнання педагога	
вивчає відомі підручники зі своєї дисципліни, звертається до творів основоположників даної науки та вибирає з усіх джерел найкращі підходи і способи	починає філософськи усвідомлювати предмет

Рис. 18. Ключові ступені пізнання сучасних педагогів

Аналіз причин, які заважають викладачам сприймати більш ефективні методичні прийоми, вказує на такі основні “бар’єри” (рис. 19). Відмінність навчання у ЗВО від шкільного полягає в тому, що чим старша людина, тим більшою має бути в її освіті частка самопідготовки та самоосвіти, тим більше

в її освіті має бути ступенів свободи (за кордоном студенти самі “вибирають” собі курси, що також створює ефект “самоосвіти”).

Рис. 19. Головні бар'єри, що перешкоджають викладачам сприймати ефективні методичні прийоми

Метою університетського навчання можна вважати появу професійного світогляду. Тільки створивши своєрідну “критичну масу” такого світогляду, фахівець може перевести її в професійні комунікативні зв'язки, практичні дії та проекти. Центром освітнього процесу є модель професійної діяльності, що визначає послідовність і зміст вивчення дисциплін, рівень професійних знань та вмій (культури), яким треба опанувати майбутньому фахівцю. Стала нагальною необхідність переусвідомити під кутом зору практичних проблем економічного та соціального розвитку не окремі сторони, а весь процес економічної підготовки. Завдання підвищення якості підготовки потребують конкретизації кваліфікаційної моделі, формування навчальних планів і форм навчальної роботи, й головне, концепції розробки методів активного навчання, виходячи зі специфіки економічних спеціальностей.

2. Психологічні аспекти активізації фахового економічного навчання в ЗВО

Практика навчання підтверджує ще один методичний ефект активізації мислення творчого колективу – ефект своєрідної “творчої паузи” перед активізацією мислення. Викладач – центральна постать у процесі навчання, від його індивідуальності, знань, методики і досвіду залежить багато.

У психологічній тактиці педагогічного спілкування важливо не тільки заохочення, а й покарання. Психологи попереджають, що надмірна позитивна мотивація не завжди сприяє активації пізнавальної діяльності студентів. А у ряді випадків корисна і негативна мотивація. Психологи пропонують користуватись таким заходом, як “навмисна помилка”, щоб студенти “знайшли помилку” і “допомогли вирішити”.

У разі надмірної позитивної мотивації порушується діалектика взаємозв'язку між формою, наприклад, лекції, та її змістом... Для надмірно зацікавленого в учінні студента форма не така важлива як інформаційно-змістовий аспект дидактичного матеріалу, пов'язаний з набуттям необхідного обсягу знань. У такій лекції немає дійсного педагогічного дійства, немає насиченого психо-емоційного спілкування, відсутнє творче горіння та наснага, одним словом, не відбувається справжнє навчання, освіта, суть яких – плідне, розвиваюче поєднання знань з рисами особистості (рис. 20).

Рис. 20. Характеристика сучасних підходів до навчання

Процес навчання та правильну поведінку треба заохочувати. Викладач повинен бути уважним до тих, кого він вчить, чітко визначити свої цілі, а потім оцінити, наскільки ці цілі досягнуті. Дотримуватися принципу наступності у навчанні.

Основний засіб спілкування – діалог. Основний принцип діяльності – вибір. Основний зміст занять – аналіз пріоритетних цінностей, виділених у результаті зробленого кожним вибору. Для викладача важливо, щоб його розуміли та довіряли. Тому він мусить володіти телепатією як засобом розуміння своїх студентів. Тільки тоді можливий педагогічний контакт. При цьому, потрібно прагнути вчити так, аби той, хто вчиться, менш за все думав про те, що його вчать, а переконання та методичні настанови викладача з часом став би вважати своїми.

Готуючись до вступу чи починаючи викладання будь-якого курсу, викладач має знати, з якою аудиторією він буде працювати, щоб враховувати особливості слухацького контингенту у своїй навчальній роботі; має уяснити мету виступу і його часові межі, якщо хоче, щоб навчання було ефективним. На підтвердження цієї тези хочеться навести життєвий приклад.

Значну частину життя викладач навчав спеціалістів на курсах підвищення кваліфікації, то була не проста справа, навчати дорослих людей, що мали певний рівень кваліфікації і хотіли знати, які зними можуть очікувати їх у процесі подальшої роботи. Проте, досвідчений педагог добре знав психологію і потреби його слухачів, мав достатній рівень кваліфікації й почувався в такій аудиторії досить комфортною.

Згодом сталося так, що зі зміною місця роботи змінилася і аудиторія слухачів, ними стали студенти молодших курсів. На перших лекціях викладач почувався, як кажуть “не в своїй тарілці” – аудиторія не виявляла особливого інтересу до того, що він прагнув донести до неї, прохання бути уважними позитивного ефекту не дали. І тоді викладач сказав собі: “Якщо я не зрозумію, що відбувається і не зможу зацікавити цю аудиторію, мені немає чого займати місце за кафедрою”. І засів за педагогічну і психологічну літературу, спробував проаналізувати свої перші заняття в новій аудиторії.

На щастя, відповідь згодом було знайдено. Вона полягала в тому, що не можна аудиторії, яка тільки знайомиться з предметом розповідати про нього так, як спеціалістам, що довгий час працюють у цій сфері. Справжній педагог має стати на один рівень зі студентом і поступово піднімати його до відповідного рівня, стимулюючи активний слухацький інтерес до матеріалу, що викладається. А ще викладачеві слід пам'ятати, що є не так багато людей, яким цікаве те, що знає він. Справа викладача максимально розширити це коло, зробити однодумцями.

Традиційні і нетрадиційні слухачі – хто вони (табл. 5)?

Таблиця 5

Відмінності між традиційними і нетрадиційними студентами

<i>Традиційні студенти</i>	<i>Нетрадиційні студенти</i>
Вибір майбутньої професії буває не зовсім свідомим. Професійна освіта для них – процес накопичення необхідної суми знань щодо певної галузі економіки. Диплом – це пропуск для отримання першої роботи відповідно до отриманої кваліфікації.	Бажають і прагнуть вчитися, потребують навчання. Для них навчання – частина природного еволюційного процесу, в якому самоосвіта, самоспрямований тренінг цінуються вище, ніж формальна освіта. Диплом як підтвердження кваліфікаційного рівня.
Навчаються, щоб “знати”. Їх освіта більш суб'єктивна, вона концентрується на кількох найважливіших дисциплінах і є більш абстрактною, ніж орієнтованою на практику (бо невідомо, де працюватиме студент, і тому всього навчається потроху).	Навчаються, щоб “знати, що робити”. Вчать вирішувати або розглядати конкретні проблеми, і прагнуть свої знання використовувати у повсякденному фаховому досвіді, тобто потребують практичності і актуалізації.
Не завжди вміють цінувати час, бо мають його майже достатньо при раціональній організації праці.	Вміють цінувати час. Час для них обмежений і важливий. Хочуть навчитися тому, що могли б використовувати уже завтра у своїй роботі.
Потребують знань з предметів, що викладаються (невизначеність майбутнього місця роботи).	Потребують більш вузьких, але поглиблених, знань, особливо щодо власного бізнесу.

Традиційні учні – це ті, хто вчать починаючи із дитячого садочка до старших класів середньої школи і студенти університетів та інститутів віком 18-22 років. Усі вони навчаються повний день, і їх найперший обов'язок – зробити освіту перепусткою у професійне життя.

Нетрадиційні учні – це дорослі люди, здебільшого ті, що працюють повний робочий день і мають утримувати родину. Як правило, це студенти з неповним днем навчання, які повернулися до ЗВО, щоб прослухати кілька курсів або здобути відповідний ступінь після певного періоду відсутності. Це можуть бути ті, хто прийшов здобути нову професію, щоб почати працювати у новій галузі. Здобуваючи освіту, вони балансують між своїми робочими обов'язками і зобов'язаннями перед родиною.

У більшості випадків для дорослих слухачів освіта – це засіб для досягнення певної мети, а не просто абстрактна мета “здобути освіту” (отримати диплом). Характерною ознакою розвитку сучасної освіти в розвинутих країнах світу є зростання числа дорослих учнів, які усвідомлюють, що в епоху інформаційного буму безперервне навчання стає нормою життя.

Вище наведені чинники, що визначають внутрішню мотивацію освітнього процесу для різних груп студентів. Вибір викладачем методів навчання для традиційних і нетрадиційних студентів має бути різним. Мусимо на це обов'язково зважати, якщо хочемо мати позитивний ефект. Маємо зважати й на віковий ценз слухачів навіть в межах традиційних і нетрадиційних груп.

Традиційні студенти, як правило, навчаються за традиційними методами: лекція й опитування (табл. 6). Лекція повинна бути старанно підготовлена, формально виважена і прочитана викладачем, який вважається фахівцем з предмета, який викладається.

Таблиця 6

Особливості проведення лекції для традиційних студентів

<i>Лекція доцільна, коли необхідно</i>	<i>Переваги лекції</i>	<i>Недоліки лекції</i>
подати великий фактичний матеріал у логічній послідовності; висловити кілька поглядів на дискусійну тему; поділитися особистим досвідом; розважити або схвилювати аудиторію; закликати до дій; стимулювати думку слухачів, висвітливши тему для дискусії і подальшого вивчення.	придатна для аудиторії з будь-якою кількістю студентів; її легко організувати; не потребує спеціальної підготовки слухачів; декому легше навчатися слухаючи, ніж читаючи.	роль аудиторії пасивна; потік інформації однобічний; ефективне слухання вимагає концентрації уваги; зворотний зв'язок з аудиторією відсутній; лектор не завжди володіє ораторським мистецтвом.

Опитування не слід розуміти однозначно. Слід урізноманітнити форми опитування (рис. 21), розвиваючи у додаток до професійних навичок вміння логічно мислити, стисло викладати думки, об'єктивно оцінювати колегу, ставити себе на місце будь-якого спеціаліста і приймати рішення.

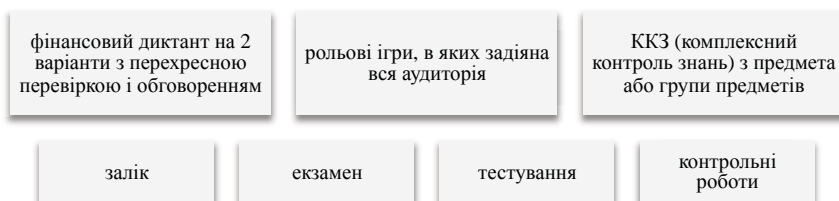

Рис. 21. Форми опитування

Особливості психології навчання дорослих: зміщення акцентів і спрямування на нові відкриття. Порівняння психологічних особливостей нетрадиційних студентів з традиційними відображено на рисунках 22 та 23.

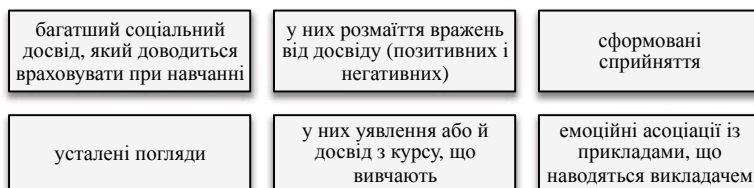

Рис. 22. Характерні особливості нетрадиційних студентів

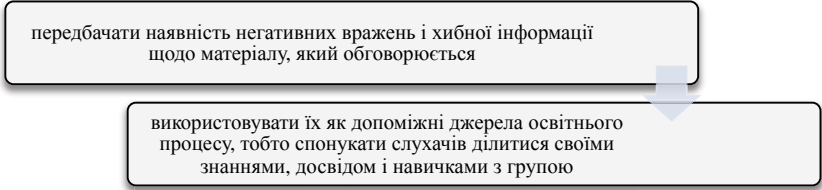

Рис. 23. Рівні життєвого досвіду викладачів нетрадиційних учнів

Щодо форм організації викладання, то вони зміщуються в бік:

- активних форм навчання;
- більшої уваги індивідууму;
- в меншій мірі доцільні лекційні форми.

Активне навчання – це навчання завдяки обміну і доцільності. Його ще називають: “навчанням відкриття”, “навчанням досвіду”, “навчанням дій”. Воно до того ж розвиває вміння спілкуватися між собою. Мільйонер Джоп Рокфелер у свій час сказав: “Вміння спілкуватися з людьми – це товар, котрий можна купити точно так, як ми купуємо цукор і каву... І я заплачу за таке вміння більше, ніж за будь-що інше на світі”.

Активне навчання – це ефективний метод тренінгу, адже власне рішення запам’ятовується слабше, ніж чуже. Дослідження сучасних вчених і педагогів розвіяли міф, нібито “неможливо навчити дорослих людей новим знанням”. Дійсно знання засвоюються дещо повільніше, але це ніяк не свідчить про зниження здатності навчатися. Варто враховувати, що зір і слух погіршуються між 40-50 роками. І не кожен хоче визнавати це, а тим паче демонструвати це колегам. З огляду на це:

- переконайтесь, що наочне приладдя добре бачать усі слухачі;
- перевірте акустику;
- спробуйте усунути всі зайві звуки;
- попросіть задавати питання ясно і виразно.

Загалом найкраще заняття – це коли виконується робота, гірше – коли бачимо, ще гірше – коли читаємо та чуємо. Різні форми навчання мають доповнювати одна одну. Навчання дорослих – це інша гра, ніж із студентами стаціонару і аспірантами. Для того, щоб навчання було ефективним, викладач має враховувати індивідуальні відмінності студентів (рис. 24).

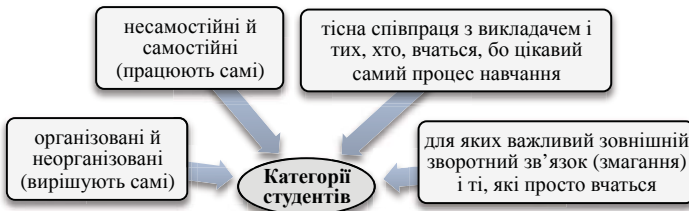

Рис. 24. Категорії студентів

Врахування найважливіших навчальних принципів для підвищення ефективності навчання (рис. 25). Ефективне викладання надзвичайно важливе для ефективного навчання. Важливим є те, в якій послідовності чи формі заняття подається матеріал.

Рис. 25. Напрями поведінки студентів

Найважливіші навчальні принципи, про які не слід забувати: залучення студента у процес навчання від постановки мети і завдань до завершальної оцінки. Викладач повинен застосовувати якомога більше способів залучення студентів до активної діяльності (рис. 26).

Рис. 26. Способи залучення студентів до активної діяльності

Готовність навчання проходить швидше і результативніше, коли хочемо навчатися й готові до того. Тож варто відразу оцінити:

- готовність групи та окремих слухачів;
- мотивацію до навчання;
- причини, що спонукали до навчання;
- кінцеві сподівання слухачів курсу.

Студент навчається краще, коли йому цікаво, коли перебуває у напрузі, відчуваючи різноманітність вправ і змагань. Принципи підвищення ефективності навчання відображено на рис. 27.

Кожному, хто бажає вчитися можна допомогти підвищити ефективність навчання, якщо викладач:

- прикладе зусилля до посилення уваги і зацікавленості студентів; сприятиме пригадуванню раніше вивченого;
- розіб'є великі й складні поняття на невеликі навчальні порції;
- постійно повідомлятиме учнів про їх досягнення і заохочуватиме їх;
- відводитиме достатньо часу для практики і глибшого засвоєння набутих знань і навичок;
- постійно дбатиме про актуалізацію навчального матеріалу.

Рис. 27. Принципи підвищення ефективності навчання

Практична робота 2 та методичні рекомендації до її виконання

Методичні рекомендації до практичної роботи 2

Мета: концептуальні засади організації навчально-виховного процесу на сучасному етапі впровадження кредитно-модульної системи навчання у ЗВО.

Хід виконання:

1. Ознайомитися з лекційним та презентаційним матеріалами до теми 2.
2. Використовуючи групове обговорення розглянути всі питання, що виносяться на заняття. Опрацювавши нормативну документацію законспектувати базові економічні категорії.
3. Провести порівняльний аналіз ринку освітніх послуг останніх 10-ти років в Польщі.
4. Провести оброблення результатів спостереження та аналіз отриманих даних.
5. Виконати завдання та проаналізувати результати. Обговорити їх.

Оформлення відповіді: відповідь оформлюється у вигляді окремого файлу.

Термін виконання: протягом першої декади березня.

Критерій оцінювання: 10 балів, зокрема:

- 100 % від зазначеного балу – відмінний рівень виконання з можливими незначними недоліками
- 80-90 % від зазначеного балу – достатньо високий рівень виконання без суттєвих (грубих) помилок
- 70-80 % від зазначеного балу – в цілому добрий рівень виконання з незначною кількістю помилок
- 60-70 % – посередній рівень знань виконання із значною кількістю недоліків
- 50-60 % – мінімально можливий допустимий рівень виконання

Практичне заняття 1

1. Загальні педагогічні особливості методики викладання фахових фінансово-економічних дисциплін
2. Психологічні аспекти активізації фахового економічного навчання в ЗВО

Завдання 1. Чи правильні визначення: “Індивідуальність – це неповторне сполучення психологічних особливостей людини: характер, темперамент, особливості перебігу психологічних процесів, сукупність мотивів діяльності, здібності – це те, що відрізняє одну людину від іншої”; “Особистість – це людина у системі суспільних відносин”.

Завдання 2. Чи виявляється у “шпаргалці” зв’язок між навчанням та вихованням?

Самостійні завдання до теми 2 та методичні рекомендації до їх виконання

Мета: послідовне та систематичне ознайомлення студентів із сутністю професійно-педагогічної культури та професійної компетентності викладача в системі вищої освіти.

Засвоїти поняття: опитування, лекція, традиційні студенти, нетрадиційні студенти, формування професійного іміджу викладача, студент як об’єкт педагогічної діяльності, студент як особистість, студент як суб’єкт педагогічного процесу.

Вміти: не просто сприйняття економічних категорій, закономірностей і відносин, а й надання можливості молодій людині вибирати в реальному житті ту сферу, що по-справжньому її цікавить.

Критерії: запропоновані завдання в рамках теми 2 виконати в письмовій формі обсягом 2–3 сторінки та презентації на 10 слайдів.

Робота оцінюється в 10 балів

10 балів – відмінний рівень виконання з можливими незначними недоліками по всіх трьох завданнях

9-8 бали – в цілому добрий рівень виконання з незначною кількістю помилок по всіх трьох видах завдання

7-5 бали – посередній рівень знань виконання із значною кількістю недоліків по всіх трьох завданнях

4-2 бали – мінімально можливий допустимий рівень виконання, а саме коли 2 завдання з 3 представлених зроблені в достатній мірі

Термін виконання: Робота має бути виконання до дня консультації до екзамену.

Форма подання виконаної роботи: документ у форматі doc, docx, pdf*.

Завдання 1. У чому різниця між поняттями “педагогічна система”, “дидактична система”, “методична система” (на рівні конкретної

дисципліни)?

Завдання 2. Чи можна вважати гумористичний асоціативний малюнок у тексті підручника формою психологічного розвантаження студента? Представте свій гумористичний асоціативний малюнок з будь-якої дисципліни на власний вибір.

Завдання 3. Які психотехнічні оздоровчі ігри Ви знаєте? Приведіть приклад.

Тести до теми 2

1. Ефективність процесу навчання залежить від:
 - а) моральної підготовленості;
 - б) наукової підготовленості;
 - в) психологічної підготовленості;
 - г) всі відповіді вірні.
2. Сприятливу атмосферу і прагнення посісти відповідне місце серед однолітків створює:
 - а) соціальний характер навчальної діяльності;
 - б) науковий характер навчальної діяльності;
 - в) психологічний характер навчальної діяльності;
 - г) колективний характер навчальної діяльності.
3. Регулювання освітньої діяльності під контролем викладача і самоконтролем, прийняття запропонованих завдань і плану дій, здійснення навчальних дій і операцій для розв'язання поставлених завдань це:
 - а) освітня діяльність під керівництвом викладача;
 - б) освітня діяльність здійснюється студентом самостійно;
 - в) самоконтроль та самоорганізація;
 - г) навчальна діяльність здійснюється викладачем та студентом.
4. Планування або конкретизація завдань своєї освітньої діяльності, планування її методів, засобів і форм, самоорганізація освітньої діяльності, саморегулювання навчання, самоаналіз результатів освітньої діяльності – це:
 - а) самоконтроль та самоорганізація;
 - б) освітня діяльність здійснюється студентом самостійно;
 - в) освітня діяльність під керівництвом викладача;
 - г) навчальна діяльність здійснюється викладачем та студентом.
5. Внутрішній процес засвоєння знань складається з таких ланок:
 - а) сприймання – осмислення і розуміння узагальнення – закріплення – застосування на практиці;
 - б) осмислення і розуміння узагальнення – сприймання – закріплення – застосування на практиці;
 - в) осмислення і розуміння узагальнення – сприймання – застосування на практиці – закріплення;
 - г) сприймання – осмислення і розуміння узагальнення – застосування на практиці – закріплення.
6. Запам'ятовування навчального матеріалу починається з:

- а) розуміння матеріалу;
- б) психологічного налаштування;
- в) цілеспрямованої активності;
- г) сприйняття та осмислення.

7. Мотивом навчання є:

- а) внутрішня причина, яка спонукає студента вчитися;
- б) зовнішня причина;
- в) спонукаюча дія;
- г) психологічна налаштованість.

8. Мотиви навчально-пізнавальної діяльності студентів класифікують:

- а) соціальні і психологічні;
- б) пізнавальні та соціальні;
- в) моральні;
- г) психологічні і моральні.

9. Студенти можуть досягти повного осмислення і розуміння навчального матеріалу завдяки:

- а) аналізу, синтезу, порівнянню, індукції, дедукції;
- б) аналізу і синтезу;
- в) індукції, дедукції;

10. Повноцінне осмислення і узагальнення можливе за умови, що воно базується на:

- а) достатніх умовах, які забезпечують широке використання порівняння, аналогії та доведення;
- б) психологічній врівноваженості;
- в) повторенні матеріалу.

*Іноді вчений нагадує касира банку:
у нього в руках ключі від величезних багатств,
але багатства ті йому не належать*
Карл-Людвіг Берне

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО- ПЕДАГОГІЧНИХ ТА НАУКОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВИКЛАДАЧА ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

ТЕМА 3. НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ – ШЛЯХ ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ У ЗВО

План

1. Предмет і сутність наукових досліджень
2. Процес наукового дослідження, його характеристика й етапи проведення
3. Науково-дослідницька діяльність студентів
4. Вибір теми та реалізація дослідження
5. Ефективність наукових досліджень

1. Предмет і сутність наукових досліджень

Наукові дослідження та освіта у процесі розвитку суспільства розкрили велич людського розуму, а сучасні наукові розробки змінили світ й уявлення про нього. Сталий економічний розвиток країни в сучасних умовах світового розвитку може бути забезпечений новітніми науковими дослідженнями і розробками, формуванням людського капіталу на основі підвищення якості вищої освіти, науковим потенціалом й технологічним прогресом загалом. Система вищої освіти і наукова діяльність є рушійними силами економічного зростання та забезпечення інноваційного типу розвитку економіки.

Глобальні параметри порядку інноваційного суспільства формуються й структуруються під впливом освітніх, інтелектуальних і професійних ресурсів, шляхом акумуляції професійного інтелекту. В умовах глобалізації, інноватизація економіки пов'язана з інтелектуалізацією економіки і реалізацією моделі антропоцентризму. Цей факт пояснюється тим, що наявність якісного інтелектуального капіталу є запорукою нових перспектив інноваційного розвитку та розширення інтересів суспільства. Проте, для України характерна недосконала концепція інтелектуалізації економіки, тоді як в країнах ЄС, США, та Японії інститут інтелектуального капіталу, будучи важелем розвитку інноваційної економіки, дозволив даним країнам зайняти лідируючі позиції в науково-технічній сфері на світовій арені. Та варто зауважити, що в Україні є два найбільш ефективних і цінних ресурси, на яких “тримається” економіка – це природні ресурси й людський, а саме інтелектуальний капітали.

Всесвітній банк, на прикладі дослідження 192 країн, дійшов висновку, що

лише 16 % росту в країнах з перехідною економікою зумовлені фізичним капіталом (устаткування, споруди і виробнича інфраструктура), 20 % – природним капіталом, 64 % – пов'язані з людським капіталом, а саме з його інтелектуальною складовою. Частка людських ресурсів у структурі національного багатства становить від 43 % (у країнах Близького Сходу) до 79 % (у Центральній Америці).

Місце країни у світовому господарстві визначається за допомогою низки показників, що відображають розміри і рівень розвитку національної економіки, спеціалізацію країни у світовому розподілі ринку праці, наявності потенціалу для розвитку. Важливим показником розвитку країни є рівень її ВВП. В Україні у 2016 році його рівень склав близько \$ 80 млрд., а в розрахунку на одну особу за обмінним курсом національної валюти \$ 2 100. Цей показник є найнижчим у Європі. За рівнем розвитку людського капіталу Україна посідає 31 місце, що відповідає розвиненим країнам, проте за рівнем ВВП на душу населення посідає 105 позицію. Невідповідність між розвитком людського капіталу та рівнем життя спонукає відтік за кордон молоді та висококваліфікованих спеціалістів.

Досвід Сінгапуру, Гонконгу, Південної Кореї засвідчує, що ставка на інвестиції в освіту й охорону здоров'я, в створення конкурентоспроможного ринку людського капіталу з високим рівнем інтелектуального потенціалу є ефективною стратегією економічного розвитку держави. Інноваційні успіхи португальців, фінів, японців, корейців, китайців, сінгапурців засвідчують висновок про те, що фундаментом інноватизації, інтелектуалізації й соціалізації є висока інноваційна культура населення середнього класу.

Загально визнано, що накопичення інтелектуального капіталу – важливий фактор сучасного науково-технічного й економічного розвитку. Але досвід провідних економік світу свідчить про те, що саме по собі нарощення інтелектуального потенціалу робочої сили не гарантує інноваційного розвитку. Це пов'язано з тим, що цей процес поєднаний з поступальним рухом суспільства і ускладненнями горизонтальних зв'язків в середині нього.

Активна політика, що спрямована на нарощення інтелектуального капіталу, призводить до підвищення творчого потенціалу суспільства. Це знаходить відображення в динаміці такого агрегованого показника, як індекс розвитку людського потенціалу. Він розраховується експертами ООН на основі даних про ВВП на душу населення, розвитку освіти, охорони здоров'я і про середній рівень життя. Як видно з даних табл. 7, високий рівень людського потенціалу (головною компонентою людського потенціалу є потенціал освіченості, рівень інтелектуалізації суспільства) характерний для інноваційно найбільш розвинутих країн – США, Німеччини, Норвегії, Швейцарії, Японії та Південної Кореї.

В Україні на сьогодні діє 287 ЗВО, у яких навчається 1 369,4 тис. студентів. У порівнянні з 2010 роком кількість ЗВО скоротилася на 17 % і на 35 % зменшилася кількість студентів. Професорський та викладацький склад вищої школи становить сьогодні 137,9 тис. осіб. У системі вищої школи

зосереджено понад 70 % кандидатів і докторів наук, від їх загальної чисельності.

Таблиця 7

Динаміка індексу розвитку людського потенціалу в окремих країнах світу з 1980 по 2018 роки

<i>Країни</i>	<i>Роки</i>				
	<i>1980</i>	<i>1990</i>	<i>2000</i>	<i>2011</i>	<i>станом на 01.01.2018</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
Норвегія	0,796	0,844	0,913	0,943	0,953
Швейцарія	0,810	0,833	0,873	0,903	0,944
Данія	0,783	0,809	0,861	0,895	0,929
Німеччина	0,730	0,795	0,864	0,905	0,936
США	0,837	0,870	0,897	0,910	0,924
Канада	0,817	0,857	0,879	0,908	0,926
Швеція	0,785	0,816	0,894	0,904	0,933
Велика Британія	0,744	0,778	0,833	0,863	0,922
Південна Корея	0,634	0,742	0,830	0,897	0,903
Японія	0,778	0,827	0,868	0,901	0,909
Фінляндія	0,759	0,794	0,837	0,882	0,920
Польща	0,865
Латвія	0,847
Росія	0,691	0,755	0,816
Казахстан	0,800
Грузія	0,780
Китай	0,404	0,490	0,588	0,687	0,752
<i>Україна</i>	..	<i>0,707</i>	<i>0,669</i>	<i>0,729</i>	<i>0,751</i>

За Індексом глобального таланту Україна має достатньо високий рейтинг, що свідчить про перспективні можливості у забезпеченні інноваційного процесу. У 2014 році Україна посідала 42 місце у світовому рейтингу “Universitas 21”, а за якістю математичної та наукової освіти – 30 позицію. Традиційно людські ресурси в державі відзначаються високим освітньо-кваліфікаційним рівнем, Україна ще залишається серед лідерів за часткою осіб з вищою освітою.

За наявності потужного кадрового потенціалу учених, більшість університетів мають недостатній обсяг фінансування наукових досліджень, що стримує доведення до якісного рівня впровадження результатів науково-технічної та інноваційної діяльності. Навіть в КПІ ім. Ігоря Сікорського реальним стає ризик руйнації науково-інженерних шкіл через загрозливу динаміку втрати штатних працівників наукових підрозділів. Потенціал вищої школи реалізується вкрай не ефективно.

В Європі Україна є однією з найбільших країн експортерів робочої сили, понад 2 млн. громадян працюють за її межами. Значно збільшилася кількість українців, які виїжджають навчатися за кордон. Втрачаючи людський потенціал у міграційному потоці, Україна стримує свій інноваційний розвиток. Сьогодні діяльність ЗВО регламентується Законом України “Про вищу освіту”.

Прийнятий у 2014 році Закон “Про вищу освіту” не тільки не сприяв покращенню ситуації, а додав нових проблем, які істотно позначилися на фінансуванні, й на загальному погіршенні ситуації у цій сфері. Постали проблеми фінансування та подальшого функціонування ЗВО, формування переліку галузей знань і спеціальностей, діяльності аспірантури та підготовки докторів філософії, присвоєння вчених звань, стипендіального забезпечення студентів. Університетська наука має конкурсне бюджетне фінансування на умові підтримки порівняно короткострокових 2-3-річних наукових тем.

Частка університетів уже давно коливається навколо позначки 10 % загальнодержавних видатків на науку. Як результат, у 2016 році вся університетська наука коштувала загальному фонду бюджету близько € 15 млн. Назріла потреба розробити ефективну систему фінансування вищої освіти, спрямовану на забезпечення належної якості підготовки фахівців та фінансування наукових досліджень у вищій школі.

Окрім спеціальних державних програм, спрямованих на всесвітнє вдосконалення інституту знань, освіти і охорони здоров'я, важливу роль тут відіграє загальний рівень соціального розвитку країн та відсутність різко вираженої соціальної поляризації. Наявність значної частки бідних і маргінальних верств населення є безпосередньою перешкодою для підняття творчого й інтелектуального потенціалу в суспільстві.

Ключовим фактором становлення і розвитку інноваційної економіки є креативний, творчий, здібний, інноваційний людський капітал з потужним інтелектуальним потенціалом. Що стосується інноватизації економіки, то вона полягає в підвищенні якості інтелектуального капіталу, розвитку високих технологій, впровадженні інновацій та встановленні високих вимог до якості інноваційних послуг/товарів. Ми можемо спостерігати сьогодні, як на базі теорії і практики людського капіталу з високим інтелектуальним потенціалом вдосконалюється парадигма інноваційного розвитку США й деяких європейських країн.

Так, Швеція на основі теорії людського капіталу модернізувала свою економіку і повернула в 2000-х роках лідируючі позиції в глобальному світі. Фінляндія за історично короткий період часу зуміла вибудувати інноваційну економіку та вийти на перше місце в світі у рейтингу за конкурентоздатністю економіки в цілому. Теорія і практика інтелектуального капіталу стала відповідати на виклики інноваційної економіки, економіки знань і венчурного науково-технічного бізнесу.

Щодо підсистеми наука. У 2016 році кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок з урахуванням сумісників, становила 97 912 осіб, з яких дослідники – 63 694 осіб, серед яких 7 091 докторів наук і 20 208 кандидатів наук (докторів філософії). 70,3 % кадрового наукового потенціалу проводять дослідження у галузі природничих та технічних наук, 7,6 % у галузі медичних наук, 7,3 % – сільськогосподарських наук і 14,8 % у галузі суспільних та гуманітарних наук. За роки незалежності не були створені сприятливі умови для розвитку науки й стимулювання

впровадження інновацій. Результатом стало стрімке скорочення наукових установ та розпад державних науково-дослідних інститутів, особливо у галузевому секторі. Загальні внутрішні витрати на виконання наукових досліджень і розробок у 2016 році становили 11 530,7 млн. грн., з яких кошти державного бюджету становили 3 700,9 млн. грн. або 32 %, а кошти іноземних держав – 2 550,3 млн. грн. або 22,1 %.

Витатки Державного бюджету України, пов'язані з дослідженнями, у 2018 році становлять 7,36 млрд грн. (0,22 % до ВВП, на 8 % більше за 2017 рік), які розподілені між 28 розпорядниками. Підвищення на дослідження в системі МОН становить 12 % до 2017 року. Водночас наявні позитивні тенденції у фінансуванні науки не вирішують значної кількості проблем, що накопичувалися десятиліттями (матеріально-технічна база, призупинення фінансування робіт за державними цільовими програмами) та не досягають задекларованої у Законі України цифри фінансування витрат на науку на рівні 1,7 % до ВВП. Вчені України мають визначні досягнення, вони співпрацюють з науковими організаціями ЄС, Японії, Китаю та інших країн, де результати їх наукових досягнень знаходять практичне використання. Розробки українських вчених надсилалися до Кабінету Міністрів України, міністерств та відомств, пропонувалися представникам бізнесу і виробництва. На жаль, результати наукових досліджень науки України не знаходять належного використання в Україні.

Наука працює нині в межах VI-го технологічного укладу, а підприємства у кращому випадку у межах III-го технологічного укладу з елементами IV-го та V-го технологічних укладів. Як свідчить світовий досвід, перші кроки модернізації економіки України мають здійснюватися за участю держави і не можуть відбутися лише на ринкових умовах. Отже, державі необхідно цілеспрямовано вбудувати науку в економіку, а не прирікати науку на самостійний пошук своєї ніші у національному господарстві, як то вимагається сьогодні від Національної академії наук України.

Законом України “Про наукову і науково-технічну діяльність” передбачено сформулювати засади державної політики у сфері наукової та науково-технічної діяльності і визначити пріоритетні напрями розвитку науки й техніки, а також засади їх реалізації. Така формула діяльності передбачає поновлення на державному рівні спрямованості науки на вирішення потреб держави та забезпечення реалізації законів України “Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки” та “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні”. Позитивним кроком у цьому напрямі має стати створення та діяльність Національного фонду досліджень України.

З покращенням загального інвестиційного клімату відбудеться і підвищення попиту на науково-дослідну роботу. Натомість, ефективною науковою діяльністю в Україні може зробити лише попит від українського чи іноземного бізнесу, який працює в Україні. Однак слід розуміти, що відторгнення наукового потенціалу з боку великого бізнесу відбувається внаслідок його орієнтації протягом тривалого часу на короткотермінові

напівтінкові схеми, придбання другорядних імпортованих технологій, так і завдяки неготовності наукових розробок до комерціалізації.

Формою розвитку науки є наукове дослідження, тобто вивчення явищ і процесів, аналіз впливу на них різних чинників, а також вивчення взаємодії між явищами за допомогою наукових методів з метою отримання доведених і корисних для науки і практики рішень з максимальним ефектом.

Наукове дослідження – це цілеспрямований процес пізнання, який здійснюється з метою викриття закономірностей зміни об'єктів в залежності від певних умов місця і часу їх функціонування для подальшого використання в практичній діяльності. Це організований процес розумової праці, направлений на виробництво нових знань. Отримання нових наукових даних – соціальна потреба суспільства, яка зросла в епоху НТР.

Специфіка наукової праці обумовлює мету науково-дослідної роботи. *Мета наукового дослідження* – це всебічне, достовірне вивчення об'єкту, процесу чи явища, їх структури, зв'язків та відносин на основі розроблених в науці принципів і методів пізнання, а також отримання та впровадження в практику корисних для людини результатів (рис. 28).

Особливості наукових досліджень :
<ul style="list-style-type: none">• спадковість характеризує зв'язок між живою і уречевленою науковою працею в раніше виконаних дослідженнях;• імовірний характер результатів дослідження проявляється в тому, що воно направлене на створення нової інформації. Результати наукового дослідження можуть перевершити сподівання дослідника, а можуть бути й мізерними;• унікальність дослідження знаходить своє відображення в обмежені використанні багатьох умов або типових методів та нормативних матеріалів, що полегшують організацію праці в матеріальному виробництві (технологічних карт, норм виробітку і т.ін.). Це потребує від дослідника самостійності, оперативності, ініціативності;• складність і комплексність дослідження підвищують вимоги до наукових працівників – їх здібностей, професійної кваліфікації та організованості – й створюють додаткові труднощі при кооперації праці дослідників різного профілю;• масштабність та трудомісткість дослідження ґрунтуються на вивченні великої кількості об'єктів й експериментальній перевірці отриманих результатів;• тривалість дослідження вимагає від наукового працівника чіткого планування робіт як в часі, так і в просторі;• зв'язок дослідження з практикою обумовлений необхідністю перетворення науки в безпосередньо виробничу силу. Він передбачає постійний контакт науковців з практиками та кооперацію їх праці.

Рис. 28. Особливості сучасних наукових досліджень

Кожне наукове дослідження має об'єкт і предмет. Об'єктом наукового дослідження є частина дійсності – досить конкретний предмет чи явище, на яке спрямована наукова діяльність дослідника з метою пізнання його суті, закономірностей розвитку і можливостей використання в практичній діяльності. Це процес або явище, яке породжує проблемну ситуацію й обране для дослідження. Об'єкт відносно автономний і має чіткі межі. Вирізняють об'єкти природні, соціальні, ідеалізовані. Досліджувати можна емпіричні (якість продукції, собівартість) та теоретичні (дія закону вартості) об'єкти. На

емпіричному рівні вчений має справу з природними і соціальними об'єктами, теорія оперує виключно ідеалізованими об'єктами. Все це зумовлює істотну різницю й у методах дослідження.

Об'єктом наукового дослідження є навколишній матеріальний світ і форми його відображення у людській свідомості людей, які існують незалежно від свідомості, відбираються відповідно до мети дослідження.

Залежно від ступеня складності виділяють прості і складні об'єкти дослідження. Відмінність між ними визначається кількістю елементів та видом зв'язку між ними. Правильний вибір об'єкту вивчення навколишнього матеріального світу відповідно до мети дослідження сприяє обґрунтованості результатів дослідження. Завдання дослідника полягає у визначенні факторів, які впливають на об'єкт дослідження, відборі й зосередженні уваги на найсуттєвіших з них.

Предметом дослідження є досліджувані з певною метою властивості, характерні для наукового пізнання, це визначення певного “ракурсу” дослідження як припущення про найсуттєвіші для вивчення обраної проблеми характеристики об'єкта. Під *предметом дослідження* розуміється те, що знаходиться в межах об'єкта і завжди співпадає з темою дослідження. Один і той же об'єкт може бути предметом різних досліджень і навіть наукових напрямів. Об'єкт і предмет дослідження, як категорії наукового процесу, співвідносяться між собою як загальне і часткове. Наприклад:

<i>Об'єкт</i>	<i>Предмет</i>
Фірма	Фінансовий стан фірми
Комерційні банки	Прибутковість банків
Країна	Збалансованість зовнішньої торгівлі

Наукове дослідження проводиться для пояснення відомих і встановлення нових фактів. Воно набуває особливої цінності, якщо на отриманих результатах можна достовірно передбачити існування нових, ще не відкритих фактів. Знання в ХХІ ст. перетворюються в головний ресурс, завдяки якому структури, організації та установи можуть розвивати свою конкурентну перевагу, робити її сталою.

2. Процес наукового дослідження, його характеристика та етапи проведення

Науково-дослідний процес – це чітко організований комплекс дій, спрямований на отримання нових знань, що розкривають суть процесів і явищ у природі та суспільстві, з метою використання їх у практичній діяльності людей.

Кожне наукове дослідження (НД) виконують згідно з визначеним науковим напрямом, що становить науку або комплекс наук, в межах яких проводяться дослідження. Науковий напрям може бути, наприклад: технічним, біологічним, економічним і т.ін. з можливою деталізацією.

Структурними одиницями наукового напрямку є комплексні проблеми,

теми, наукові питання.

Проблема – це комплекс теоретичних і практичних завдань, необхідність вирішення яких постала перед суспільством. Із соціально-психологічних позицій проблема є відображенням суперечності між потребою в нових знаннях і відомими шляхами їх отримання. Проблема може бути глобальною, національною, регіональною, галузевою залежно від завдань, що виникають.

Тема наукового дослідження є складником проблеми. У результаті досліджень за темою отримують відповіді на певну низку наукових питань, які охоплюють частину проблеми. Узагальнення результатів виконання комплексу тем в рамках деякої проблеми може дати рішення наукової проблеми в цілому.

Наукові питання – це невеликі наукові завдання, що належать до конкретної теми наукового дослідження.

Емпіричні завдання спрямовані на виявлення, точний опис, докладне вивчення різних факторів досліджуваних процесів та явищ. У науковому дослідженні вони можуть вирішуватися за допомогою спостереження та(або) експерименту. Теоретичні завдання спрямовані на виявлення і вивчення причин, зв'язків, залежностей, що дають змогу встановити поведінку об'єкта, визначити його структуру, характеристику на основі розроблених наукою принципів і методів пізнання.

Все різноманіття наукових досліджень, що проводяться за різними науковими напрямками, вирішують окремі чи комплексні проблеми, використовують певну методологію, їх класифікують за ознаками (рис. 29).

1. *Фундаментальні дослідження* – спрямовані на відкриття та вивчення нових явищ і законів природи, на створення нових принципів дослідження, їх метою є розширення наукового знання суспільства, встановлення того, що може бути використано в практичній діяльності людини.

2. *Прикладні дослідження* – спрямовані на визначення способів використання законів природи для створення нових і вдосконалення існуючих способів та засобів людської діяльності. Прикладні дослідження, поділяють на:

- *Пошукові* – спрямовані на пошук шляхів створення нової техніки або технології на основі способів, запропонованих у результаті фундаментальних досліджень.
- *Науково-дослідні* – їх результат – це нові технології, дослідні установки, прилади.
- *Дослідно-конструкторські* – завершуються підбором конструктивних характеристик, що є основою логічної конструкції.

3. *Розробка* – процес перетворення нової наукової та науково-технічної інформації, отриманої у результаті проведення фундаментальних і прикладних досліджень у форму придатну для впровадження в практику.

Рис. 29. Класифікація наукових досліджень за цільовим призначенням

Наукові дослідження класифікують й за іншими ознаками: видами зв'язку із суспільним виробництвом; важливістю для народного господарства; джерелами фінансування; тривалістю виконання дослідження тощо. Однак, незалежно від класу, виду, різноманітних ознак будь-який науково-дослідний

процес проходить за загальною схемою три стадії (рис. 30).

Рис. 30. Загальна схема науково-дослідного процесу

1. *Організаційна стадія.* На цьому етапі науково-дослідного процесу вивчають стан досліджуваного об'єкта і виконують організаційно-методичну підготовку дослідження, що передбачає виконання цілої низки процедур представлених на рис. 31.

Рис. 31. Організаційна стадія науково-дослідного процесу

I-й етап виконання будь-якого наукового дослідження обов'язково починається з вибору напрямку, проблеми, теми наукового дослідження і

постановки наукових питань. Розглянемо детальніше кожен із стадій науково-дослідного процесу.

Подальша конкретизація напрямку досліджень є результатом вивчення стану суспільних потреб і стану досліджень у тому чи іншому напрямі на певному проміжку часу. В процесі вивчення стану і результатів вже проведених досліджень можуть виникнути ідеї комплексного використання кількох наукових напрямів для вирішення поставлених завдань.

Вибір проблеми обґрунтовується передусім її актуальністю, тобто наскільки її рішення сприятиме виконанню програм економічного та соціального розвитку держави, міста, регіону, підприємства. Проблема повинна бути чітко визначеною, послідовною і не суперечити економічним законам. Наукова проблема – це сукупність теоретичних або практичних питань, то в процесі наукового дослідження її поділяють на складові елементи – теми, обґрунтування вибору яких проводять за критеріями: народногосподарська ефективність; відповідність профілю установи; забезпечення фінансування і впровадження результатів дослідження.

Визначення теоретичних основ розробки теми передбачає встановлення повноти висвітлення її в раніше проведених дослідженнях, необхідності подальшого вивчення, виходячи з практичних потреб у цих знаннях.

Вслід за теоретичними основами *викладаються історія та наявний стан досліджуваної проблеми*. Такий порядок пояснюється тим, що дослідник, підходячи до висвітлення історії, повинен володіти теорією питання, оскільки саме вона орієнтує його у підборі історичного матеріалу. На цьому етапі роботи дослідники користуються методами документалістики, тобто дослідження документів, які відображають інформацію про стан, поведінку, використання об'єктів дослідження.

Подальше збирання, підбір та вивчення інформації для проведення НД здійснюється й за літературними джерелами. Це можуть бути монографії, статті у фахових виданнях, звіти науково-дослідних, проектних організацій та інші документи, що відображають сучасний стан досліджень у цій галузі.

Завершує вивчення теоретичних посилань етап *висування та обґрунтування гіпотез*, який є відправним пунктом у визначенні перспектив подальшого вивчення проблеми і встановлення параметрів дослідження. На цьому етапі аналізують сучасний стан проблеми та окреслюють коло питань, що залишилися недослідженими з використанням методів наукового прогнозування тенденцій розвитку досліджуваних явищ.

Організаційно-методична підготовка науково-дослідного процесу починається з *розробки програми досліджень*, яка визначає завдання, загальний зміст і народногосподарську значущість наукового дослідження, окреслює основні методи дослідження. На основі програми досліджень складають деталізований план дослідження теми з метою більшої деталізації робіт за обраною темою. У плані встановлюється період виконання робіт, розшифровуються витрати, уточнюються обсяги та джерела фінансування, очікувані результати, визначаються підприємства, на базі яких

проводитимуться дослідження та ін..

Вслід за програмою і планом дослідження теми *складається техніко-економічне обґрунтування науково-дослідної роботи*. Техніко-економічне обґрунтування відображає найважливіші показники роботи, що дають можливість ще на стадії підготовки дослідження визначити наукову і практичну цінність, передбачуваний економічний ефект від впровадження результатів дослідження.

Наступним кроком в організаційно-методичній підготовці НД процесу є *розробка методики дослідження теми*, у якій конкретизуються методи, прийоми і способи виконання робіт згідно з метою і планом досліджень, і на основі якої складають робочий план. Робочий план визначає календарні терміни початку й закінчення робіт за етапами, вартість робіт і питому вагу їх у повній сумі витрат. Цей етап, є завершальний етапом роботи на організаційно-методичній стадії НД процесу, і водночас сигналом початку робіт на дослідній стадії НД.

2. *Дослідна стадія науково-дослідного процесу* також має кілька етапів проведення робіт які представлені на рис. 32.

Рис. 32. *Дослідна стадія науково-дослідного процесу*

Перший етап, створення нової інформації, відбувається в результаті *проведення спостережень, експериментів та інших видів досліджень*, спрямованих на отримання первісної інформації про об'єкт з паралельним вивченням, в разі необхідності, процесів і явищ, що можуть впливати на стан об'єкта дослідження. Але важливим є і той факт, що нову інформацію про об'єкт можуть постачати джерела як первісної, так і вторинної інформації.

В процесі подальшої роботи зібрану *нову інформацію про об'єкт дослідження групують і опрацьовують* таким чином, щоб мати можливість використовувати її в подальших процедурах згідно з метою роботи.

Етап *виконання досліджень з використанням теоретичних та емпіричних*

методів дослідної стадії НД процесу починається з доведення гіпотези, що, власне, і є сенсом та метою дослідної стадії. Шлях до гіпотези пролягає через ідеї – думки, що досягли найвищого ступеня об'єктивності, повноти і конкретизації та спрямовані на практичну реалізацію. Вони не виникають на пустому місці, їм передують базисні знання, наукові відкриття, винаходи, вивчення досвіду та результатів досліджень вітчизняних і закордонних колег.

Первинні, або попередні, гіпотези в процесі дослідження зазвичай неодноразово аналізуються, критикуються, уточнюються і в результаті стають достовірнішими. Проведення теоретичних досліджень з метою доведення гіпотези виконується згідно з програмою дослідження, методикою дослідження та робочим планом.

Формулювання попередніх висновків і рекомендацій виконується на підставі доведення або, однаковою мірою, спростування гіпотези з урахуванням всіх суттєвих змін, доповнень та уточнень, що сталися в процесі її доведення або спростування.

Перш ніж робити висновки – стислий виклад отриманих результатів – дослідник повинен ще раз *перевірити завершеність кожної окремої частини роботи та доказовість аргументації в цілому*, а також визначити їх ефективність. І тут необхідно не тільки враховувати їх позитивний ефект, а й зіставляти його з обсягом пов'язаних з впровадженням трудових, матеріальних та грошових витрат.

Наступним кроком є *науковий експеримент*, тобто емпірична перевірка результатів теоретичної частини дослідження. По закінченню експеримента, а іноді й в процесі його проведення, виконується перевірка відповідності експериментальних даних теоретичним передумовам, тобто саме перевірка гіпотези дослідження і відповідно правильність зроблених на її підставі попередніх висновків та рекомендацій, і в разі необхідності їх корегування.

Після виконаного аналізу *ухвалюють остаточне рішення*, яке формулюють як висновки або пропозиції чи рекомендації. Висновки, пропозиції та рекомендації, зроблені на підставі дослідження гіпотез, що пройшли експериментування та відповідне корегування, оприлюднюють як доповіді та повідомлення на семінарах й конференціях, публікації статей.

3. Стадія узагальнення, апробації та реалізації результатів дослідження є завершальною стадією науково-дослідного процесу. Схему її проведення представлено на рис. 33. Узагальнення результатів досліджень становить літературне викладення результатів дослідження у вигляді звіту про виконану НДР, дисертації, монографії, статті. Основною та в більшості випадків обов'язковою формою узагальнення результатів НДР є звіт – це основний документ, у якому викладають вичерпні відомості про виконану роботу.

За узагальненням результатів настає черга невеликого, але важливого етапу *обговорення роботи*. Повідомлення дослідника, що передус обговоренню, повинно бути змістовним, послідовним, чітким, стислим і з демонстрацією наочних матеріалів. Однією з найефективніших форм колективної роботи є дискусія, важливим моментом якої є слово дослідника.

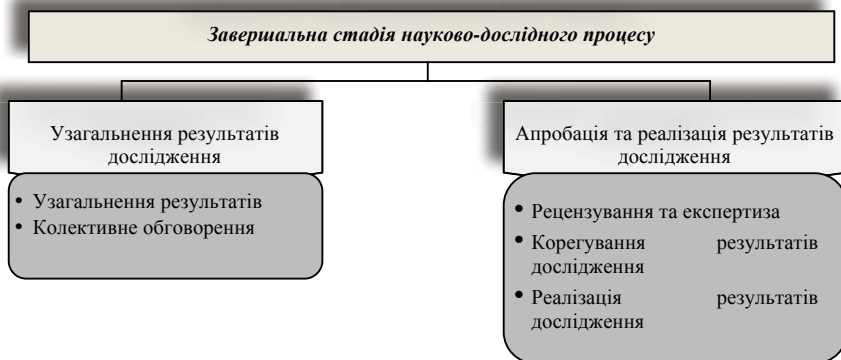

Рис. 33. Завершальна стадія науково-дослідного процесу

Одразу після обговорення або за необхідності, після доопрацювання робота передається на рецензію. *Рецензія (відгук)* – це робота, в якій критично оцінюють основні положення і результати дослідження.

На наступному етапі необхідно *з'ясувати, чи не з'явилась яка-небудь нова інформація, що потребує*, з огляду на свій принциповий характер, відображення в роботі або хоча б згадування в бібліографії, тобто коригування НДР.

Науково-дослідна робота та її результати можуть бути піддані науковій або науково-технічній експертизі. Згідно із законодавством України, під *науковою та науково-технічною експертизою* розуміють діяльність, метою якої є дослідження, перевірка, аналіз науково-технічного рівня об'єкта експертизи і підготовка обґрунтованих висновків для прийняття рішень щодо таких об'єктів.

Результативність наукового дослідження значною мірою визначається ступенем його реалізації – впровадженням в практику, тобто передавання на виробництво або в повсякденну практичну діяльність наукової продукції, що забезпечує техніко-економічний ефект у зручній для реалізації формі.

Слід зазначити, що велике значення мають терміни реалізації наукової розробки та їх поширення в народному господарстві, що мають свої межі. Максимальним терміном реалізації вважається термін “морального старіння” розробки, а мінімальний, раніше якого неможливо реалізувати розробку, визначається технічними, науковими, інформаційними та іншими чинниками впровадження. Існує також економічна межа скорочення термінів реалізації, коли витрати, необхідні для їх скорочення, зростають настільки, що прискорення реалізації стає просто недоцільним з економічного погляду.

Наука на сьогодні є найефективнішою сферою капіталовкладень, однак щороку вона обходить суспільству дедалі дорожче і тому перед економікою науки постала серйозна проблема систематичного зменшення народногосподарських витрат на дослідження з одночасним підвищенням ефекту від їх впровадження.

3. Науково-дослідницька діяльність студентів

Наукова діяльність є однією з найважливіших сфер людської діяльності. Розвиток наукових знань сьогодні є необхідною умовою конкурентоздатності держави. Організацією науки в Україні займається Державний комітет у справах науки і технологій України, який визначає разом з науковими установами напрям розвитку наукових досліджень та використання їх у народному господарстві.

Науково-дослідницька діяльність студентів є одним із найважливіших засобів підвищення якості підготовки і виховання спеціалістів з вищою освітою, здатних творчо застосовувати в практичній діяльності найновіші досягнення НТП. Як відомо, економічні і соціальні реформи, які здійснюються в Україні, змінюють характер праці спеціалістів у сфері обслуговування. Згідно з цим змінюються відповідно і вимоги до підготовки кадрів. Серед головних – вимоги розвитку спеціаліста творчого, ініціативного, який має організаторські навички і вміння спрямовувати діяльність свого підрозділу на вдосконалення технологічного процесу шляхом запровадження у практику нових досягнень наукової і технічної думки. Неодмінною умовою виконання цієї вимоги є залучення студентів ЗВО до науково-дослідної роботи, включення їх до сфери наукового життя.

Оскільки головним завданням ЗВО є підготовка спеціалістів для народного господарства, то найважливішим (і характерним для вищої школи) питанням здійснення НДД було і залишається питання про її вплив на освітній процес. У цьому полягає основна особливість організації науки у вищій школі.

Досвід свідчить, що розвиток наукових досліджень впливає на якість освітнього процесу, оскільки вони змінюють не лише вимоги до рівня знань студентів, а й сам процес навчання і його структуру у вищій школі, підвищуючи ступінь підготовленості майбутніх спеціалістів, їх творчий практичний кругозір. Розвиток науки у вищій школі передбачає підвищення якості підготовки спеціалістів, здатних після закінчення навчання самостійно вирішувати серйозні наукові завдання, йти в рівень з передовими ідеями теорії і практики управління народним господарством в умовах ринкової економіки. Саме у освітньому закладі важливо прищепити студентам смак до наукових досліджень, привчити їх уже на цьому етапі мислити самостійно.

Отже, розвиток науки у вищій школі не лише змінює зміст і значення навчальних дисциплін, а й підказує нові форми та методи проведення освітнього процесу. Результати НДР відбиваються в нових курсах, лекціях і практичних (семінарських) заняттях. Як свідчить практика, залучення до наукової роботи робить для студентів дисципліни, які вивчаються, предметними, стимулюючи їх засвоєння. НДД є органічною частиною і обов'язковою умовою успішної роботи ЗВО. Студенти не лише отримують найновішу наукову практичну інформацію від викладачів на лекційних і семінарських заняттях, лабораторних роботах і виробничих практиках (особливо старшокурсники), а й беруть участь у наукових дослідженнях.

Підвищення ефективності університетських НДР, залучення до їх виконання студентів підвищують і якість підготовки спеціалістів вищої кваліфікації. За рахунок цього університетська наука має можливість омолоджувати наукові кадри, оскільки приплив молодих учених здійснюється постійно. Ця особливість дає великі переваги вищій школі як з точки зору розвитку самих досліджень, так і з точки зору підготовки наукових кадрів. Тому специфіка роботи ЗВО потребує не простого, а органічного поєднання навчально-виховної і НДР викладачів, аспірантів і студентів. Типовими у цій галузі є інтеграція і подальша спеціалізація наукової діяльності та прискорення темпів її розвитку. При цьому, наявність кафедр і спеціальностей різних профілів і напрямів створює можливість проведення комплексних досліджень.

У ЗВО часто отримують розвиток наукові дослідження на межі наук (економіки і менеджменту, бухгалтерського обліку та економіки, маркетингу і менеджменту, туризму і готельного господарства). Це дає певну перевагу науковим дослідженням, оскільки при всій складності й різноманітності світу багатоплановість і комплексність відіграють все вагомішу роль. Як відомо, інститути, університети мають можливість створювати колективні форми різних підрозділів – такі, як міжкафедральні і міжфакультетські об'єднання, формування спільних груп для виконання тієї чи іншої дослідної роботи.

Цілеспрямоване виконання наукових досліджень у гуртках студентського наукового товариства, аспірантів і молодих учених у ЗВО сприяє формуванню всебічно розвиненої особистості фахівця, науковця. Організовує наукову роботу студентів випускаюча профілююча кафедра, яка є базовим методичним центром з наукової роботи зі студентами. Для керівництва науковими дослідженнями вона призначає наукового керівника (одного на 6-7 студентів) (рис. 34).

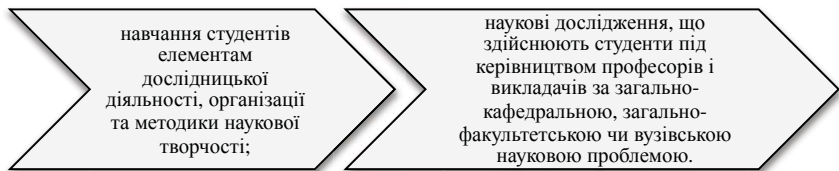

Рис. 34. Напрями науково-дослідницька діяльність студентів

Студенти у курсових роботах із загальнотеоретичних та спеціальних дисциплін використовують елементи наукових досліджень у формі наукового пошуку, готують огляд літератури і розробляють пропозиції, що містять елементи новизни з теми роботи; узагальнюють передовий практичний досвід, застосовують економіко-математичні методи, комп'ютерну й організаційну техніку, ІКТ. Проблеми наукового пошуку відображені у курсових роботах студентів, мають знайти своє продовження у дипломній роботі, а також бути частиною наукової тематики відповідної кафедри.

Кожен студент під час навчальної і виробничої практики, крім загального завдання, передбаченого програмою практики, виконує відповідно до своєї спеціальності завдання дослідного характеру, які видає випускаюча кафедра. Виконання завдання відображається в щоденнику в окремому розділі звіту про проходження практики і може використовуватись при підготовці доповідей на конференції, інформаційних семінарах, при написанні курсових та дипломних робіт.

У дипломній роботі повинні мати місце елементи дослідницького пошуку, що характеризує здатність і підготовленість студента теоретично осмислити актуальність обраної теми, її науково-прикладну цінність, можливість проведення самостійного наукового дослідження і застосування отриманих результатів у практичній діяльності базового підприємства, за матеріалами якого виконувалось дослідження. Тому тематика дипломних робіт має бути пов'язана з тематикою НДР кафедри, з інтересами підприємства, на базі якого студент виконує дипломну роботу, бути частиною госпдогвірної науково-дослідної тематики кафедри, факультету ЗВО (рис. 35).

Науково-дослідницька діяльність студентів (НДДС) ЗВО України є одним із чинників підготовки висококваліфікованих кадрів відповідного профілю.

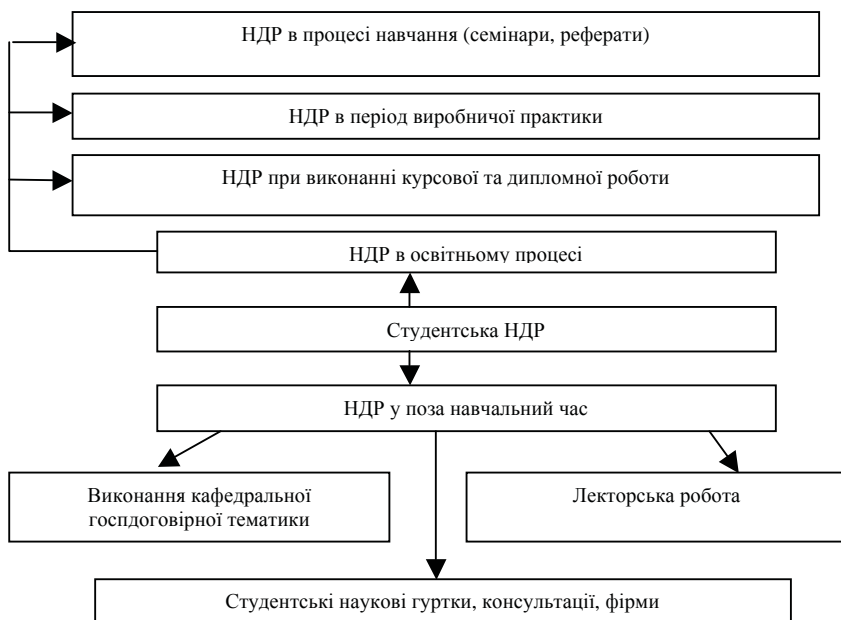

Рис. 35. Система науково-дослідної роботи студентів

Для НДДС ЗВО характерним є єдність цілей і напрямів навчальної, наукової і виховної роботи, тісна взаємодія всіх форм та методів наукової роботи студентів, що реалізуються в освітньому процесі та позанавчальний

час. Це забезпечує їх участь у науковій діяльності протягом усього періоду навчання, пов'язану як із НДД, що проводиться підрозділами ЗВО, так і з громадською діяльністю.

Зміст і структура НДДС забезпечує послідовність її засобів і форм відповідно до логіки і послідовності освітнього процесу, що зумовлює спадкоємність її методів і форм від курсу до курсу, від кафедри до кафедри, від однієї дисципліни до іншої, від одних видів занять до інших, поступове зростання обсягу і складності набутих студентами знань, умінь, навичок у процесі виконання ними наукової роботи (рис. 36).

Рис. 36. Основні завдання науково-дослідницької діяльності студентів

Зміст і характер НДДС визначаються:

а) проблематикою дослідницької і науково-методичної діяльності кафедр, факультетів, інституту;

б) тематикою досліджень, що здійснюються кафедрами у творчій співпраці з закладами культури, освіти, з усіма профільними для ЗВО установами та організаціями;

в) умовами дослідницької роботи студентів, наявністю бази дослідження, можливістю отримання необхідних документів, наявністю комп'ютерної техніки, та Інтернет; забезпеченням НДДС науковим керівництвом (рис. 37).

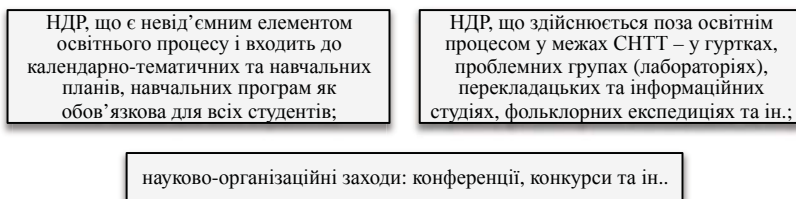

Рис. 37. Основні напрями НДДС ЗВО

НДР студентів у межах освітнього процесу є обов'язковою для кожного студента і охоплює майже всі форми навчальної роботи (рис. 38).

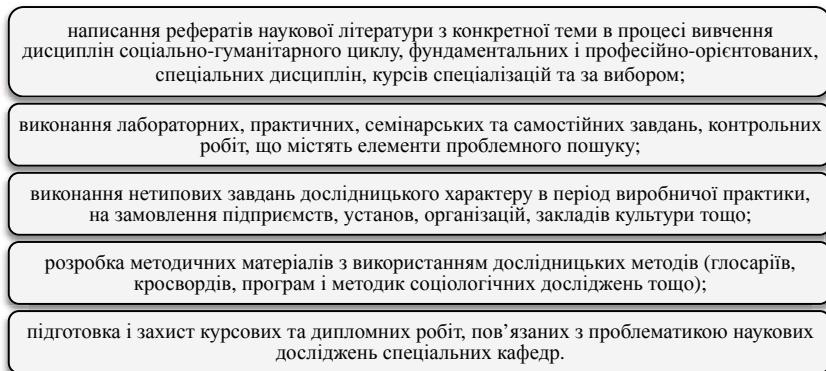

Рис. 38. Форми навчальної роботи

Методика постановки і проведення НДДС в освітньому процесі визначається специфікою ЗВО, його науковою і матеріально-технічною базою, набутими традиціями. Для проведення цієї роботи студенти отримують робоче місце в лабораторії кафедри, комп'ютерному класі, бібліотеці. У деяких ЗВО НДР передусє спеціальний курс з основ організації та методики проведення наукових досліджень, з організації бібліографічної і патентно-ліцензійної діяльності. Чітка організація НДДС в освітньому процесі сприяє поглибленому засвоєнню студентами спеціальних навчальних дисциплін, дозволяє найповніше виявити свою індивідуальність, сформувати власну думку щодо кожної дисципліни. При цьому, особлива увага приділяється залученню студентів до збору, аналізу та узагальнення кращого практичного досвіду, проведення соціологічних й експериментальних досліджень, підготовки доповідей і повідомлень.

НДДС поза освітнім процесом є одним із найважливіших засобів формування висококваліфікованих фахівців (рис. 39).

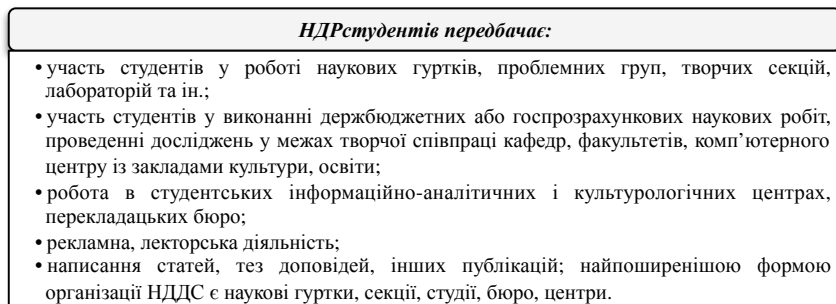

Рис. 39. Напрями науково-дослідницької роботи студентів

НДДС диференціюється залежно від курсу навчання, спеціальності та спеціалізації. Якщо напрям дослідження має міжкафедральний характер, здійснюється спільне керівництво НДДС викладачами кількох кафедр.

Художньо-творча діяльність студентів здійснюється практично в усіх ЗВО і особливо в музичних, театральних ЗВО, на творчих факультетах інститутів культури (рис. 40).

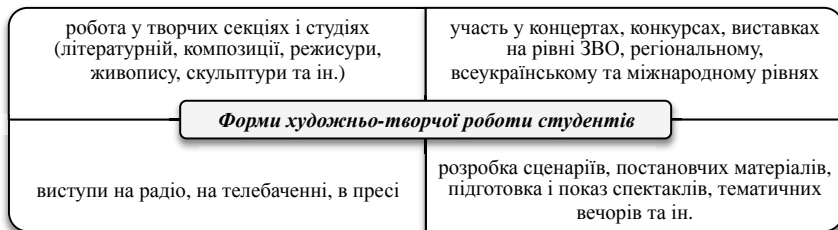

Рис. 40. Форми художньо-творчої роботи студентів

Цей напрям НДДС забезпечує тісний зв'язок з творчими організаціями, самодіяльними колективами, закладами дозвілля, сприяє вдосконаленню художньої майстерності і ефективному використанню творчого потенціалу студентської молоді.

Студенти, які досягли значних успіхів у НДД, можуть працювати за індивідуальним графіком виконання навчального плану в межах установленого терміну навчання. Студенти-науковці, випускники ЗВО за рішенням ДЕК можуть бути рекомендовані до вступу в аспірантуру, на викладацьку роботу.

4. Вибір теми та реалізація дослідження

Вибір теми дослідження і обґрунтування її актуальності (новизна, позитивний ефект) обумовлені перспективою розвитку даного питання, плодovitістю висунутих гіпотез. Важливе значення має аналіз сучасного стану й історія питання на базі наукової інформації.

В результаті вивчення історії питання формується задача дослідження і висувається робоча гіпотеза. В поставленій задачі обґрунтовується відповідність вибраної теми рівню розвитку науки і техніки, можливість конкретних досліджень. Гіпотеза формується як пропозиція про зв'язки явища, що вивчається, або між ними. В процесі дослідження здійснюється перевірка й уточнюється гіпотеза.

Сформульована задача представляє методику дослідження (теоретичне, експериментальне, теоретично-експериментальне) і дозволяє розробити його план, який дозволяє розбити задачу на ряд більш простих.

Для вивчення спеціальності характерні всі форми наукових досліджень, проте частіше інших зустрічаються роботи теоретико-експериментального напрямку (рис. 41).

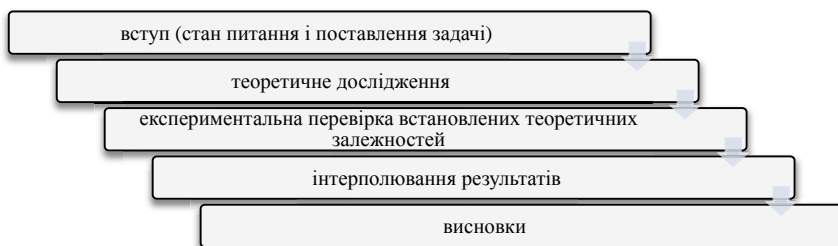

Рис. 41. Послідовність теоретико-експериментальної роботи

Важливе значення в науковій роботі має **початковий етап**, пов'язаний з висвітленням сучасного стану питання і формулювання задачі дослідження. Цей етап визначає напрям подальшого дослідження і дозволяє об'єктивно оцінити науково-технічний рівень питання, що вивчається. Вибрати шляхи і методи для досягнення поставленої мети.

Після обґрунтування проблеми і встановлення її структури науковець вибирає тему наукового дослідження, це буває більш складно ніж провести саме дослідження. До теми пред'являється ряд вимог. Вона повинна бути актуальною, тобто важливою, яка вимагає найшвидшого рішення. Та тема більш актуальна, яка забезпечує більший економічний ефект.

Тема повинна мати наукову новизну, вносити вклад в науку. Це значить, що тема в такому вигляді ніколи не розроблялась і зараз не розробляється, тобто дублювання виключено. Границя між науковими і інженерними дослідженнями (зменшується) з кожним роком, проте, при виборі тем новизна повинна бути не інженерною, а науковою, тобто принципово новою. Якщо розробляється нова задача, але на основі вже відкритого закону, то це сфера інженерних, а не наукових розробок. Тому необхідно відрізнити наукову задачу від інженерної. Все те, що вже відомо, не може бути предметом наукового дослідження.

Тема повинна бути економічно ефективною і мати значимість. Кожна тема прикладних досліджень повинна давати економічний ефект в народному господарстві. Це є одне з найважливіших умов. Вибір теми повинен базуватися на спеціальному техніко-економічному розрахунку.

На стадії вибору теми дослідження запропонований економічний ефект може бути визначений орієнтовно. Інколи економічний ефект на початковій стадії встановити взагалі неможливо. В таких випадках для орієнтувальної оцінки ефективності можна використати аналоги.

При розробці теоретичних досліджень інколи вимоги економічності уступають вимогам значимості. Значення, як головний критерій теми має місце при розробці досліджень, яке визначає престиж науки, або складає фундамент для прикладних досліджень.

Тема повинна відповідати профілю наукового колективу. Кожен науковий колектив (НД сектор, відділ, кафедра) за складеними традиціями має весь профіль, кваліфікацію, компетентність. Така спеціалізація, сприяє

накопиченню досвіду дослідження, дає свої позитивні результати – підвищується теоретичний рівень розробок, якість й економічна ефективність, скорочуються строки виконання досліджень.

Важливою характеристикою теми є можливість швидкого впровадження у виробництво. При розробці теми необхідно оцінити можливість її закінчення в плановий термін і впровадити у виробничих умовах замовника. При плануванні тем виникає необхідність вибрати перспективну економічно обгрунтовану тему. В цьому випадку оцінку народногосподарської необхідності розробки теми необхідно визначити чисельними критеріями.

Вибір теми наукового дослідження є одним з відповідальних етапів. Тема, яку обирає для дослідження студент, повинна бути пов'язана з основними напрямками розвитку галузі та НД, які проводяться у ЗВО.

Під науковим напрямком розуміють сферу наукових досліджень наукового колективу ЗВО, який впродовж відповідного часу розв'язує ту чи іншу проблему. Науковий напрямок поділяється на окремі наукові проблеми, їх розв'язують декілька наукових колективів протягом двох або більше років.

Кожна наукова проблема складається з ряду тем. Тема – це наукове завдання, яке охоплює певну галузь НД. Вона базується на численних наукових питаннях. Під науковими питаннями розуміють дрібніші наукові завдання, які належать до конкретної галузі НД. Дослідження з окремих тем можуть бути індивідуальними або проводитись групою наукових працівників протягом одного або ряду років.

У кожній темі виділяються наукові питання, які вирішуються одним або кількома дослідниками. Вибір теми для індивідуального чи колективного дослідження здійснюється студентами самостійно за затвердженою тематикою кафедри на підставі критеріїв: актуальність, новизна, перспективність, відповідність профілю навчання студентів, здійснення розробки студентами теми в умовах університету, ступінь відповідності теми, вибраної студентами, тематичній спрямованості наукової роботи кафедр.

Під *актуальністю теми* розуміють її господарську цінність, тобто необхідність і невідкладність вирішення для потреб розвитку народного господарства. Важливою вимогою до вибору теми дослідження є її *перспективність або стабільність*: дослідник має усвідомлювати тенденції розвитку явищ і процесів, які він збирається досліджувати. Вимоги перспективності визначають параметри для вибору об'єкту обстеження, добору методів дослідження, а також характеристики умов, для яких буде здійснюватися впровадження результатів наукової роботи. Для оцінки перспективності тем застосовують методи: математичний і експертних оцінок. Професор А. Дудченко пропонує використовувати в прикладних темах показник перспективності K_n , в основу якого покладено економічні показники ефективності:

$$K_n = \frac{E_{\text{зар.}}}{3d \cdot (1 - P_p)} \quad (1)$$

де:

$E_{заг.}$ – загальний очікуваний економічний ефект (грн.);

P_p – вірогідність ризику (встановлюється на основі наукового прогнозу);

Z_0 – загальні витрати на наукове дослідження (грн.).

Чим вищий K_n , тим перспективніша тема, яка планується для опрацювання. При застосуванні методу експертних оцінок використовують бальну шкалу оцінювання теми за критеріями перспективності групою експертів. Тема, яка набере найбільше балів, вважається перспективною.

Вибрана студентом тема мусить відповідати профілю навчання і арсеналу методів, які фахівець після закінчення ЗВО буде мати змогу кваліфіковано використовувати в практичній діяльності. Але це не означає, що в процесі дослідження тема не може виходити за межі основної спеціальної дисципліни. Навпаки, при виборі теми студент може накреслити проведення досліджень питань і з суміжних дисциплін. Відповідність обраної теми за профілем навчання студента диктується необхідністю використання основних результатів дослідження при написанні курсових і дипломних робіт, звіту про практику, при виступах на семінарах, конференціях.

При виборі теми дослідження необхідно врахувати можливості її розробки безпосередньо у ЗО. Насамперед, мається на увазі той час, який студент зможе виділити на розробку тієї чи іншої теми з урахуванням освітнього процесу. Окрім цього, повинні бути враховані можливості розробки теми з точки зору витрат матеріальних і фінансових ресурсів. Досвід свідчить, що велику роль при виборі теми студентом відіграє ступінь її відповідності тематичній спрямованості НДР кафедри. Наприклад, тема розробляється студентом під керівництвом викладача, наукового керівника, отже він зможе отримати кваліфіковану допомогу лише тоді, коли цей викладач протягом якогось часу виконував дослідження з цього напрямку.

Окрім цього, при збігу кола наукових інтересів кафедри, викладача – керівника НД і студента значно підвищується інтерес до дослідження з боку студента, прискорюється процес пошуку методів роботи і впровадження результатів НДД. Слід мати на увазі й те, що вибору теми має передувати ретельне ознайомлення студента з відповідними літературними джерелами своєї та суміжної спеціальності.

На **другому етапі** студент, згідно з обраною темою, самостійно добирає літературні джерела (книги, брошури, статті), офіційні документи, відомчі матеріали з теми та опрацьовує їх. Дані про літературне джерело заносяться на бібліотечні картки і перфокарти. На кожне літературне джерело заповнюється окрема картка. Отже, формується картотека літературних джерел з теми дослідження. Картки бажано згрупувати до відповідних питань, що розглядаються в науковій роботі.

Третій етап – уточнення проблеми (теми) і складання змісту НДР. При складанні змісту роботи необхідно зробити обґрунтування теми, визначити її актуальність, новизну, поставити мету, розробити завдання тощо.

Мета дослідження – це те, що в найзагальнішому вигляді потрібно досягти в кінцевому результаті дослідження. Формулювання мети починається словами: “розробити методику (модель, критерії, вимоги, основи, тощо)”, “обґрунтувати...”, “виявити...”, “розкрити особливості...”, “виявити можливості використання...” тощо.

Четвертий етап – формулювання гіпотези, наукового передбачення, припущення, висунутого для пояснення будь-яких явищ, процесів, причин, які зумовили даний наслідок. Гіпотеза є компасом, який визначає напрям діяльності дослідження. Вдало сформульована гіпотеза передбачає невизначеність результату дослідження і спрямовує дослідження на доведення реальності існування передбачуваного припущення.

П’ятий етап. Сформульована мета й гіпотеза дослідження логічно визначають завдання, які потрібно вирішувати в процесі роботи. Найчастіше вони звучать так: 1) вивчити; 2) виявити; 3) розробити тощо. Бажано, щоб відповіддю на поставлені завдання був зміст відповідних розділів роботи.

Шостим етапом є визначення методології дослідження. У НДР застосовуються переважно методи спостереження в його різноманітних формах, аналіз і узагальнення власного практичного досвіду і досвіду інших працівників, проводиться науковий експеримент, аналіз результатів роботи підприємств, установ, різноманітні спеціальні дослідницькі методи, а також методи математичної статистики, моделювання тощо.

Сьомий етап – робота з систематизації накопиченого матеріалу відповідно до плану роботи, проведення аналізу наукових праць, практичного досвіду, узагальнення тощо.

Восьмий етап. На цьому етапі зібрані при експериментальному дослідженні матеріали обробляють статистично. На основі отриманих матеріалів про окремі явища, що вивчаються, визначають дані, які характеризують досліджуваній комплекс в цілому.

Зведення результатів дослідження не слід плутати з підведенням підсумків, тобто підсумовуванням даних, накопичених в ході дослідження. Після зведення результатів дослідження може виявитись, що отримані дані недостатньо достовірні, виникає необхідність у додатковому збиранні матеріалів. Проводиться додаткова серія спостережень і експериментів. Потрібно мати на увазі, що додаткові спостереження й експерименти повинні проводитися в тих же умовах, що й основні. Зведені результати дослідження підлягають вивченню та аналізу. Головне завдання аналізу отриманих даних полягає у їх порівнянні зі сформульованою гіпотезою та уточненням її.

Дев’ятий етап – складання розширеного плану НДР, відповідно до змісту напрацьованого матеріалу.

Десятий етап – літературне оформлення результатів дослідження. Всі матеріали дослідження систематизують і готують до узагальнення та літературного оформлення, формулюються загальні висновки до НДР. При оформленні роботи слід керуватись певними вимогами. На рис. 42 показано етапи проведення наукового дослідження (за А. А. Киверялгом).

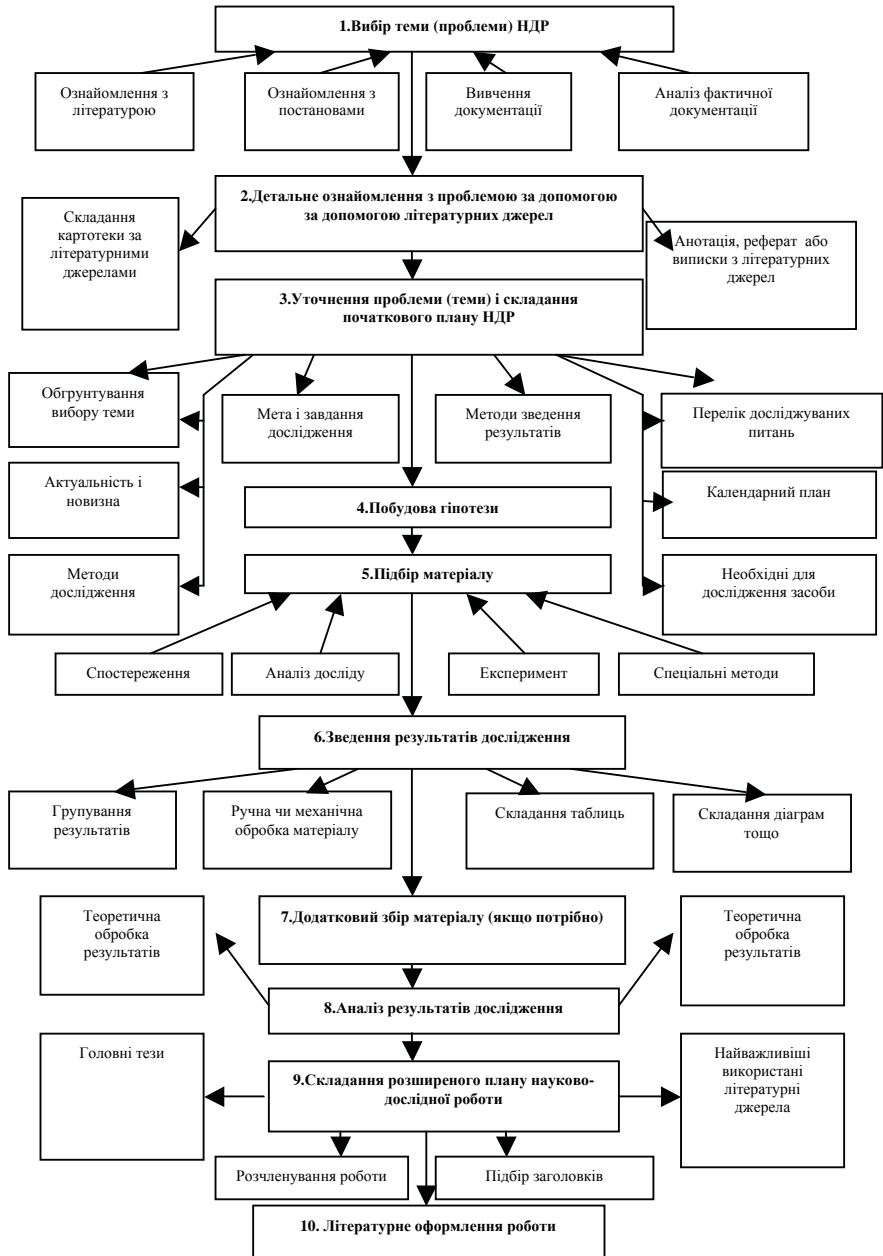

Рис. 42. Етапи наукового дослідження (за Киверялгом А. А.)

Наука є найбільш ефективною сферою капіталовкладень. У світовій практиці прийнято вважати, що прибуток від капіталовкладень у неї становить 100-200 % і набагато вище прибутку будь-яких галузей. За даними іноземних економістів, на один долар витрат на науку прибуток в рік складає \$ 4-7 і більше.

З кожним роком наука обходиться суспільству все дорожче. На неї витрачають значні суми. Тому в економіці науки виникає і друга проблема – систематичне зниження народногосподарських витрат на дослідження при зростаючому ефекті від їх впровадження. Під ефективністю НД розуміють також по можливості більш економне проведення НДР.

Добре відомо, яке велике значення нині надається питань прискореного розвитку науки і НТП. Робиться це за допомогою глибоких стратегічних причин, які зводяться до того об'єктивного факту, що наука і система її додатків стала реальною продуктивною силою, потужним чинником ефективного розвитку суспільного виробництва.

Визначення економічної ефективності наукових досліджень в умовах виробництва є одним з найважливіших і найскладніших завдань (рис. 43). Вона передбачає вивчення ефективності впровадження нових технологічних процесів, удосконалення системи управління. При цьому, співставляються витрати на проведення наукового дослідження та на його впровадження з отриманим економічним ефектом. Економічні витрати за довгостроковими комплексними науковими дослідницькими програмами визначаються на основі розрахунку інтегрального показника за термін здійснення програми і наступного ефективного використання її результатів.

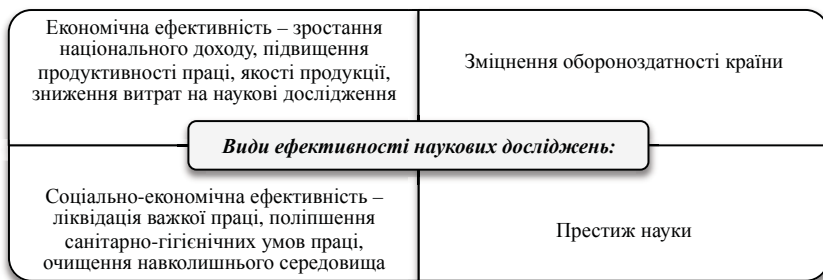

Рис. 43. Основні види ефективності наукових досліджень

Отже, економічна ефективність наукових досліджень в залежності від галузі та проблеми, яка розглядається, насамперед визначається на стадії техніко-економічного обґрунтування теми досліджень, уточнюється за кінцевими результатом виконаної роботи і співставляється з отриманим результатом практичного впровадження.

Є два кардинально різні шляхи ведення справ в економіці: екстенсивний шлях розвитку та інтенсивний. Шлях *екстенсивного розвитку* – це розширення заводських площ, збільшення числа верстатів і т.д.. *Інтенсивний*

шлях передбачає, щоб кожен завод з кожного працюючого верстата, сільськогосподарське підприємство з кожного гектара посівних площ отримували все більше і більше продукції. Це забезпечується використанням нових науково-технічних можливостей: нових засобів праці, нових технологій, нових знань. До інтенсивних факторів відноситься і зростання кваліфікації людей, і вся сукупність організаційних та науково-технічних рішень, якими озброюється сучасне виробництво.

Сьогодні вкладення в науку, в НТП та освоєння нововведень (нової техніки, нових технологій), у виробництві, дає в 4 рази більший ефект, ніж ті вкладення, що здійснюються в екстенсивні фактори. Це істотна обставина. З неї випливає, що і надалі господарська політика буде спрямована на те, щоб у всіх сферах суспільного виробництва вирішувати проблеми подальшого розвитку переважно за рахунок інтенсивних факторів. Особлива роль відводиться науці, а на саму науку поширюється та ж сама вимога. Посилаючись на характерні цифри, за останні 40-50 років кількість нових знань збільшилася приблизно 2-3 рази, в той же час обсяг інформації збільшився в 8-10 разів, а обсяг коштів, що виділяються на науку, - більш ніж в 100 разів. Ці цифри змушують замислитися. Адже зростання ресурсів, що витрачаються на науку, не є самоціллю.

Отже, наукову політику треба міняти, необхідно рішуче підвищити ефективність роботи наукових установ. Є ще одна важлива обставина. В даному випадку нас цікавить не сам по собі приріст нових знань, а приріст ефекту у виробництві. Ми повинні проаналізувати: чи нормально з пропорціями між отриманням знань і їх застосуванням на виробництві. Потрібно високими темпами збільшувати вкладення в заходи з освоєння результатів НТП в виробництві.

Існує теоретична модель, побудована з міркувань повного використання нових знань, нових наукових даних. Відповідно до цієї моделі, якщо асигнування в області фундаментальних досліджень прийняти за одиницю, то відповідні показники складуть: по прикладним дослідженням – 4, по розробкам – 16, по освоєнню нововведень у виробництво – 250. Ця модель побудована академіком В. М. Глушковым виходячи з того, що все розумне (з нових ідей, відомостей, можливостей), отримане в сфері фундаментальних досліджень, буде використано. Для цього достатньо потужностей прикладних наук. Потім можливості практичного застосування будуть реалізовані у вигляді нових технологій, нових конструкцій тими, хто проектує, веде розробки. І у них, в свою чергу, буде достатньо потужностей, щоб все це прийняти і повністю пустити в справу.

Нарешті, необхідно мати досить капіталовкладень і вільних потужностей, призначених для освоєння нововведень на виробництві, щоб освоїти і реалізувати всі об'єктивно необхідні нововведення. Якщо сумарні витрати на фундаментальні і прикладні дослідження, на НДКР прийняти за одиницю, то відношення між вкладеннями у виробництво нових знань і вкладеннями в освоєння цих знань народним господарством складе 1:12. А в дійсності таке

співвідношення 1:7. Це свідчить про те, що в народному господарстві часто немає вільних потужностей, не вистачає можливостей для маневру (у США таке співвідношення 1:11).

У сучасній науці кожен четвертий – керівник. Керівників в науці більше, ніж фізиків, хіміків, математиків. Але математиків, фізиків, хіміків та інших готують ЗВО (і професійний рівень їх знань, як правило, високий). Керівництву ж науковою діяльністю їх не навчали. Цьому вони навчаються самі і самим непродуктивним способом – на своїх помилках. Вирішення цього питання теж зможе підвищити ефективність НД. Одним із шляхів підвищення ефективності НД є використання т.з. попутних або проміжних результатів, які часто зовсім не використовуються або використовуються пізно і недостатньо повно.

Наприклад, космічні програми. Чим вони виправдовуються економічно? Звичайно, в результаті їх розробки була покращена радіозв'язок, з'явилася можливість дальніх передач, телевізійних програм, підвищена точність передбачення погоди, отримані великі наукові фундаментальні результати в пізнанні світу і т.д.. Все це має або буде мати економічний значення.

На ефективність дослідницької праці прямо впливає оперативність наукових видань, насамперед періодичних. Аналіз термінів перебування статей в редакціях журналів показав, що вони затримуються вдвічі довше, ніж в аналогічних іноземних виданнях. Для скорочення цих термінів доцільно в декількох журналах експериментально перевірити новий порядок публікацій: друкувати лише реферати статей обсягом до 4-5 сторінок, а повні тексти видавати методом безнабірного друку у вигляді відбитків і висилати за запитами зацікавлених осіб й організацій.

Відомо, що темпи зростання інструментальної озброєності сучасної науки повинні приблизно в 2,5-3 рази перевищувати темпи зростання чисельності працюючих у цій сфері. В цілому по країні цей показник ще недостатньо високий, а в деяких наукових організаціях він помітно менше 1, що призводить до фактичного зниження ККД інтелектуальних ресурсів науки.

В сучасній науці ключовим є кадри. Слід визнати, що індустріальний сектор науки слабо забезпечений висококваліфікованими кадрами дослідників. На кожну сотню центральних заводських лабораторій доводиться один кандидат наук. Більшість заводських наукових підрозділів, за масштабами робіт порівнянних із звичайними, мають у кілька разів менше число докторів і кандидатів наук.

Особливої уваги заслуговує проблема цільової підготовки кадрів для індустріального сектора науки. Для оцінки ефективності досліджень застосовують різні критерії, що характеризують ступінь їх результативності.

Фундаментальні дослідження починають видавати капіталовкладення лише через значний період після початку розробки. Результати їх зазвичай широко застосовують у різних галузях, іноді в тих, де їх зовсім не очікували. Тому часом нелегко планувати результати таких досліджень. Фундаментальні теоретичні дослідження важко оцінити кількісними критеріями ефективності.

Звичайно можна встановити тільки якісні критерії: можливість застосування результатів досліджень у різних галузях народного господарства країни, новизна явищ, що дає великий поштовх для принципового розвитку найбільш актуальних досліджень, істотний внесок в обороноздатність країни, пріоритет науки, галузь, де можуть бути розпочаті прикладні дослідження, міжнародне визнання робіт, фундаментальні монографії по темі і цитованість їх вченими різних країн.

Ефективність прикладних досліджень оцінити значно простіше. В цьому випадку застосовують різні кількісні критерії. Про ефективність будь-яких досліджень можна судити лише після їх завершення і впровадження, коли вони починають давати віддачу для народного господарства. Великого значення набуває фактор часу. Тому тривалість розробки прикладних тем по можливості повинна бути коротше. Кращим є такий варіант, коли тривалість їх розробки до 3-х років. Для більшості прикладних досліджень імовірність отримання ефекту в народному господарстві в даний час перевищує 80 %.

Як оцінити ефективність дослідження колективу (відділу, кафедри, лабораторії і т.д.) і одного науковця?

Ефективність роботи науковця оцінюють різними критеріями: публікаційних, економічним, новизною розробок, цитованістю робіт тощо.

Публікаційних критерієм характеризують загальну діяльність – сумарну кількість друкованих праць, загальний обсяг їх у друкованих аркушах, кількість монографій, підручників, навчальних посібників. Цей критерій не завжди об'єктивно характеризує ефективність наукового працівника. Можуть бути випадки, коли при меншій кількості друкованих праць віддача значно більше, ніж від більшої кількості дрібних друкованих робіт. *Економічну оцінку* роботи окремого науковця застосовують рідко. Найчастіше в якості економічного критерію використовують показник продуктивності праці наукового працівника.

Критерій новизни НДР – це кількість авторських свідоцтв і патентів. *Критерій цитованості* робіт вченого являє собою число посилань на його друковані праці. Це другорядний критерій.

Ефективність роботи науково-дослідної групи або організації оцінюють кількома критеріями: виробленням НДР, економічною ефективністю від впровадження НДР і ДКР, загальним економічним ефектом, кількістю отриманих авторських свідоцтв та патентів, кількістю проданих ліцензій або валютною виручкою.

Економічний ефект від впровадження – основний показник ефективності наукових досліджень – залежить від витрат на впровадження, обсягу впровадження, термів освоєння нової техніки та багатьох інших факторів.

Ефект від впровадження розраховують за весь період, починаючи від часу розробки теми до отримання віддачі. Зазвичай тривалість такого періоду прикладних досліджень становить кілька років. Проте в кінці його можна отримати повний народногосподарський ефект.

Рівень новизни прикладних досліджень і розробок колективу

характеризують числом завершених робіт, за якими отримані авторські свідоцтва і патенти. Даний критерій характеризує абсолютну кількість свідоцтв і патентів. Більш об'єктивними є відносні показники, наприклад кількість свідоцтв і патентів, віднесених до певної кількості працівників даного колективу чи до числа тим, що розробляються колективом, які підлягають оформленню свідоцтвами і патентами.

Розрізняють три види економічного ефекту: попередній, очікуваний і фактичний.

1. *Попередній економічний ефект* встановлюється при обґрунтуванні теми НД та включення її в план робіт. Розраховують його за орієнтовними, укрупненими показниками з урахуванням прогнозованого обсягу впровадження результатів досліджень в групу підприємств даної галузі.

2. *Очікуваний економічний ефект* обчислюють у процесі виконання НДР. Його умовно відносять (прогнозують) до певного періоду (року) впровадження продукції у виробництво.

Очікувана економія – більш точний економічний критерій у порівнянні з попередньою економією, хоча в деяких випадках вона є орієнтовним показником, оскільки обсяг впровадження можна визначити орієнтовно. Очікуваний ефект обчислюють не тільки на 1 рік, але і на більш тривалий період (інтегральний результат). Орієнтовно такий період становить до 10 років від початку впровадження для нових матеріалів і до 5 років для конструкцій, приладів, технологічних процесів.

3. *Фактичний економічний ефект* визначається після впровадження наукових розробок у виробництво, але не раніше, ніж через 1 рік. Розрахунок його виробляють за фактичними витратами на НД і впровадження з урахуванням конкретних вартісних показників галузі (підприємства), де впроваджені наукові розробки. Фактична економія майже завжди трохи нижче очікуваної: очікувану визначають НДІ орієнтовно (іноді із завищенням), фактичну – підприємства, на яких здійснюється впровадження. Найбільш достовірним критерієм економічної ефективності наукових досліджень є фактична економія від впровадження.

Практична робота 3 та методичні рекомендації до її виконання

Методичні рекомендації до практичної роботи 3

Мета: формування компетентнісної спроможності розв'язку дослідних завдань в системі економічної освіти в Україні.

Хід виконання:

1. Ознайомитися з лекційним та презентаційним матеріалами до теми 3.
2. Використовуючи групове обговорення розглянути всі питання, що виносяться на заняття. Опрацювавши нормативну документацію законспектувати базові економічні категорії.
3. Провести порівняльний аналіз тез доповідей та статей останніх 5-ти років в Україні та за кордоном.

4. Провести оброблення результатів спостереження та аналіз отриманих даних.

5. Виконати завдання і проаналізувати результати. Обговорити їх.

Оформлення відповіді: відповідь оформлюється у вигляді окремого файлу.
Термін виконання: протягом третьої декади березня.

Критерій оцінювання: 10 балів, зокрема:

100 % від зазначеного балу – відмінний рівень виконання з можливими незначними недоліками
80-90 % від зазначеного балу – достатньо високий рівень виконання без суттєвих (грубих) помилок
70-80 % від зазначеного балу – в цілому добрий рівень виконання з незначною кількістю помилок
60-70 % – посередній рівень знань виконання із значною кількістю недоліків
50-60 % – мінімально можливий допустимий рівень виконання

Практичне заняття 1

1. Предмет і сутність наукових досліджень
2. Процес наукового дослідження, його характеристика й етапи проведення
3. Науково-ослідницька діяльність студентів
4. Вибір теми та реалізація дослідження
5. Ефективність наукових досліджень

Завдання 1. Схематично представити структуру написання тез доповідей на конференції.

Завдання 2. Схематично представити структуру написання статей до фахового економічного видання в Україні.

Самостійні завдання до теми 3 та методичні рекомендації до їх виконання

Мета: послідовне та систематичне ознайомлення студентів із сутністю оволодіння ними методологією проведення НД.

Засвоїти поняття: наукове дослідження, стаття, тези, науково-дослідний процес, науково-дослідницька діяльність студентів, ефект від впровадження науково дослідницької роботи, об'єкт, предмет наукового дослідження, науково-дослідницька діяльність студентів, напрями роботи та організаційна структура, вибір теми та реалізація дослідження, визначення мети і задач наукового дослідження, основні форми й етапи наукових досліджень студентів, розробка структури проблеми, послідовність і конкретизація, вивчення історичного аспекту проблеми, попередній план і складання графіку роботи, план зміст роботи, принцип системного підходу в наукових НД: цілісність, всебічність, системоутворюючі відносини, субординація, динамічність, розрахунок ефективності НДР, її критерії та проблеми оцінки.

Вміти: здійснювати вибір напрямку дослідження і параметрів

обґрунтування теми наукового пошуку, узагальнення та оформлення результатів дослідження із застосуванням сучасної оргтехніки, апробацію й впровадження результатів НДР у практику.

Критерії: запропоновані завдання в рамках даної теми 3 виконати в письмовій формі обсягом 2–3 сторінки та презентації на 10 слайдів.

Робота оцінюється в 10 балів

100 балів – відмінний рівень виконання з можливими незначними недоліками по всіх трьох завданнях
9-8 бали – в цілому добрий рівень виконання з незначною кількістю помилок по всіх трьох видах завдання
7-5 бали – посередній рівень знань виконання із значною кількістю недоліків по всіх трьох завданнях
4-2 бали – мінімально можливий допустимий рівень виконання, а саме коли 2 завдання з 3 представлених зроблені в достатній мірі

Термін виконання: робота має бути виконана до дня консультації до екзамєну.

Форма подання виконаної роботи: Документ у форматі doc, docx, pdf*.

Завдання 1. Написати тези доповідей з метою участі у Міжнародній науково-практичній конференції за проблемою своєї магістерської роботи.

Тести до теми 3

1. Процес здобуття нових знань, які розкривають нові явища й властивості досліджуваних об'єктів, для використання у подальшій діяльності людини – це:

- а) експеримент;
- б) наукове спостереження;
- в) наукове дослідження;
- г) дедукція.

2. Наукова і науково-технічна діяльність, спрямована на використання результатів фундаментальних досліджень для різних практичних завдань, на основі яких розробляється нове обладнання, нові машини, способи організації виробництва, технологічні процеси та ін., з метою отримання безпосереднього економічного ефекту в конкретних галузях економіки – це:

- а) теоретичні дослідження;
- б) прикладні дослідження;
- в) фундаментальні дослідження.

3. Те, на що спрямована пізнавальна діяльність дослідника, процес або явище, яке породжує проблемну ситуацію й обране для дослідження:

- а) об'єкт дослідження;
- б) предмет дослідження;
- в) мета дослідження.

4. Матеріальний об'єкт, що містить зафіксовану інформацію для її збереження і використання у науці й практиці?

- а) підручник;
- б) документ;
- в) стаття.

5. Система правил використання методів, прийомів і способів для проведення будь-якого дослідження:

- а) методика дослідження;
- б) органолептичний прийом;
- в) науково-дослідний процес.

6. П'ять головних етапів проведення будь-якого НД:

а) накопичення наукової інформації, проведення експерименту, теоретичне дослідження, формулювання теми, мети і завдання дослідження, визначення проблеми, оформлення результатів НД;

б) теоретичне дослідження, формулювання теми, мети і завдання дослідження, визначення проблеми, накопичення наукової інформації, проведення експерименту, оформлення результатів НД;

в) накопичення наукової інформації, формулювання теми, мети і завдання дослідження, визначення проблеми, теоретичне НД дослідження.

7. Дані про використані літературні джерела автором книжки:

- а) сигнальна інформація;
- в) бібліографічна інформація;
- б) резюме;
- г) анотація.

8. Наукове припущення, яке висувається для пояснення якогось явища і потребує перевірки на досвіді та теоретичного обґрунтування для того, щоб стати достовірною науковою теорією:

- а) гіпотеза;
- в) синтез;
- б) експеримент;
- г) ідеалізація.

9. Прийоми, за яких відбувається безпосередня взаємодія із об'єктом дослідження:

- а) статистичні;
- в) органолептичні;
- б) функціональні;
- г) аналітичні.

10. Видання результатів теоретичних або емпіричних досліджень, а також підготовлених науковцями до публікації пам'яток культури, історичних документів, літературних текстів:

- а) художні;
- в) рекламні;
- б) наукові;
- г) нормативно-виробничі.

ТЕМА 4. МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ ЛЕКЦІЙ, ПРАКТИЧНИХ ТА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ З ЕКОНОМІКИ ТА ФІНАНСІВ

План

1. Лекція: методика підготовки і хід її викладу на занятті
2. Практичні та семінарські заняття з економіки й фінансів

1. Лекція: методика підготовки і хід її викладу на занятті

Як розвинути сміливість і впевненість у собі?

Не секрет, що майже кожна людина, яка встає за кафедру перед аудиторією, відчуває хвилювання. Хвилювання породжується невпевненістю, а невпевненість виливається незнанням того, на що Ви здібні, останнє ж – від нестачі досвіду.

Якщо Ви панічно боїтеся аудиторії і публічних виступів, то заради Бога не думайте, що Ваш випадок особливо тяжкий. Він скоріше правило, ніж виняток. До речі, більшість знаменитих англійських ораторів починали невдало, у парламенті тепер вважається поганою прикметою, якщо перший виступ молодій людині проходить з успіхом. Так що не втрачай надії!

Виступ перед публікою – завжди відповідальна справа, він пов'язаний із певним потрясінням і збудженням. Проте, як вважають спеціалісти, оратор й повинен бути напружений, як породистий кінь, що натяг повіт. Безсмертний Цицерон ще 2 тисячі років назад сказав, що всякий істинно хороший публічний виступ має бути схвильованим (рис. 44).

Правила хорошого лектора Д. Карнегі

- 1 – починайте виступ із наполегливим бажанням досягти мети – переконати людей у своїй правоті, спонукаючи їх думати так, як думаєте Ви. Це дасть відчуття сили. Слід пам'ятати, що жодна властивість, якою може володіти людина, не дасть можливості з такою швидкістю зробити кар'єру і досягти визнання, як здатність добре говорити. То ж не відступайте, тренуйтеся!
- 2 – слід добре знати те, що збираєтесь говорити аудиторії слухачів. Візьміть за правило виступати лише в тому випадку, коли є що сказати. Якщо хвилюєтесь перед виступом, згадайте, що будь-яка фізична дія (чи то переміщення книжок, чи показ на карті чогось) може допомогти відчувати себе більш вільно.
- 3 – ззовні проявляйте впевненість. Щоб відчувати себе сміливим дійте так, ніби Ви дійсно сміливі. Напружте для цього всю свою волю і приступ страху зміниться припливом мужності – так радять видатні психологи. Мужність завжди цінувалась у людей, тому як би сильно не билося серце – сміливо виходьте вперед і тримайте себе так, ніби Вам надзвичайно приємно. Перейдіть у наступ на ваші страхи!
- 4 – *Практикуйтесь! Практикуйтесь! Практикуйтесь!*

Рис. 44. Правила проведення лекції за Д. Карнегі

Безпомилковий спосіб виробити в собі впевненість на лекціях – якомога більше виступати (рис. 45).

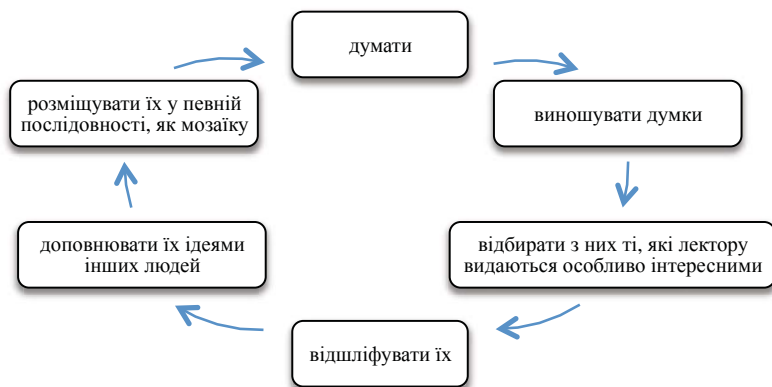

Рис. 45. Етапи підготовки до лекції

Лекцію бажано виношувати якомога довше – вона має визріти. Найкорисніші для слухачів лекції ті, в яких лектор розкривається найглибше. Лекції складені з чужих думок завжди будуть “second – hand” (рис. 46).

Правила підготовки до лекції:
<ul style="list-style-type: none"> • Не перетворюйте лекцію на абстрактну проповідь (лекція має бути складена із конкретних випадків і загальних істин). • Вивчайте аудиторію: її інтереси, побажання. • Записуйте власні думки, а потім рекомендується почитати щось по темі і доповнити думками інших. • Збирайте матеріали значно більше, ніж можна використати в лекції (це для впевненості, сміливості і яскравості лекції). Хороша лекція та, за якою стоїть багато резервного матеріалу. • Д. Карнегі порівнював публічний виступ із подорожжю, маршрут якої має бути нанесений на карту. Оратор, який не знає куди йде, зазвичай і приходиться невідомо куди. • Не існує жорстких правил побудови лекції, кожен може мати свою структуру. Лектор має послідовно висвітлювати питання за питанням і не повертатися до нього. • Усі факти для висвітлення теми мають бути ретельно підібрані, систематизовані, вивчені, перевірені. Висновки мають бути обдумані і заздалегідь сформовані. • Репетируйте свій виступ. Чим частіше будете це робити, тим вільніше почуватиметесь під час виступу. • Пам’ятайте, що записи в руках лектора 50 % зменшують інтерес до виступу.

Рис. 46. Ключові правила підготовки до лекції

Як покращити запам’ятовування матеріалу лекції?

Спеціалісти-психологи стверджують, що 90 % пам’яті людини пропадає тому, що порушені природні закони запам’ятовування. Будь-яке системне запам’ятовування базується на:

- *враженні* (воно має бути сильним, яскравим);

- *повторах* (часте повторювання вголос дає можливість сприймати сказане через два органи – слух і зір);

- *асоціації* (кожен новий факт зв'язуйте з уже відомим, а ім'я з людиною).

Щодо повторів матеріалу. Розумна людина не відкладає підготовку виступу на останній день, оскільки психологічні експерименти показали, що із новоопрацьованого матеріалу за перші 8 годин ми забуваємо більше, ніж за наступні 30 днів. Продивіться записи безпосередньо перед лекцією.

Щодо асоціації, з якими зв'язане запам'ятовування плану виступу. Якщо складно запам'ятовувати порядок пунктів плану, зв'яжіть початкові (або ключові) слова ланцюгом у єдину фразу (абсолютно абсурдну). І запам'ятайте лише ту фразу. В нашому випадку може бути: “Розвивати сміливість – це готуватись до виступу про те, як покращити пам'ять і секрети хорошого виступу на початку і кінці лекції, щоб зацікавити слухачів”. Потім закрийте рукою, повторіть та запам'ятайте цей абсурд. Частини лекції мають бути логічно тісно ув'язані – кінець попереднього з наступним початком.

Що робити на випадок “втрати пам'яті?” (таке часто буває, коли на початку або впродовж виступу в аудиторію входять або виходять слухачі). Щоб знайти рятувальні 10-15 секунд на спомин, запитайте в аудиторії, чи всім добре чути і видно, чи всім зрозуміло сказане Вами раніше.

Можна вхопитися за останнє слово попередньої фрази і “покрутити” його, доки не згадаєте, про що маєте говорити далі по суті.

Головні передумови і секрет хорошої лекції

1. Слід пам'ятати, що людина нічому не навчається, удосконалюючись поступово. Ми просуваємося вперед скачкоподібно, різкими ривками (іноді перед тим зупиняючись і навіть втрачаючи навички). Пам'ятайте про ефект “плато пам'яті”. Не відступайте і не падайте духом перед невдачею (рис. 47)!

2. Можливо, Ви ніколи не будете виступати без нервової тривоги перед самим початком лекції. Але проявіть силу волі і страхи полишайте в перші декілька секунд після початку виступу. Думайте про успіх (рис. 48)!

Сектери хорошої лекції:

- У лекції має значення не стільки те, що Ви говорите, скільки те, як Ви говорите, технічний супровід.
- Лектору не можна ігнорувати своїх слухачів, дивлячись поверх їх голів або в підлогу. Необхідний тісний контакт із слухачами.
- Тон має бути розмовним, але акцентованим, ніби лектор розмовляє з кожним слухачем.
- Вносьте у виступ свою індивідуальність, власну манеру, нікого не наслідуйте.
- Говоріть зі слухачами так, ніби вони встануть і почнуть задавати питання. Для природності виступу запитуйте себе і відповідайте на питання. Це “олюднює” виступ.
- Вкладайте душу у виступ. Істинна емоційна відвертість допоможе більше, ніж усі правила на світі.
- Існує чотири засоби, які доречно було б із розмовної мови перенести у лекцію.

Рис. 47. Сектери хорошої лекції

Рекомендації, корисні лекторам відображено на рис. 49.

<i>робіть акцент на найбільш важливих словах у фразі</i>	<i>підвищуйте і понижуйте звук голосу, уникайте монотонності, не присипляйте аудиторію</i>
Правила виразності мови:	
<i>змінюйте темп мови, швидко називайте менш значимі слова, а призупиняйтеся на головних</i>	<i>робіть паузи перед виголошенням найбільш важливих думок і після них</i>

Рис. 48. Правила виразності мови лектора

не виступайте, коли Ви зморені, накопичте запас енергії, не робіть перед виступом нічого такого, що могло б подавити вашу енергію, вона, як магніт, притягує до Вас аудиторію;
одягайтесь акуратно й вишукано – це підвищує впевненість оратора у собі та інтерес слухачів до Вас;
посміхайтесь слухачам, щоб визвати відповідну позитивну реакцію;
зберіть слухачів разом, оскільки складно на них впливати, коли вони розкидані по різних кінцях зали;
якщо аудиторія невелика, не стійте на трибуні, спустіться на один рівень з ними, лекція буде інтимною, неформальною, бесідою;
потурбуйтеся, щоб повітря в залі було свіжим;
не ставайте за якимись предметами а слухачі хочуть бачити лектора повністю;
краще, щоб на сцені окрім Вас нікого більше не було.

Рис. 49. Рекомендації лектору для проведення успішної лекції

Початок і кінець лекції має чимало особливостей (рис. 50, рис. 51). Як привернути та втримати увагу слухачів?

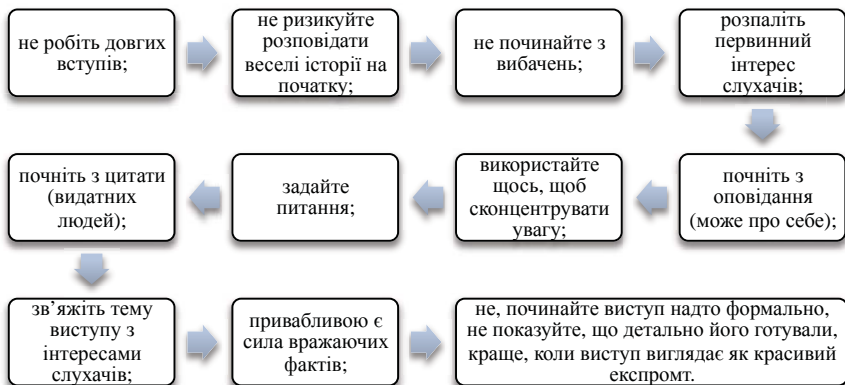

Рис. 50. Правила початку лекції

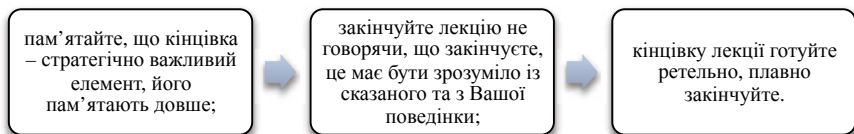

Рис. 51. Правила закінчення лекції

Є чимало варіантів закінчення лекції (рис. 52)

Рис. 52. Варіанти успішного завершення лекції

Підготуйте пристойні початок і кінець лекції, пов'яжіть їх одна з одним. Завжди припиняйте свій виступ перш, ніж ваші слухачі захочуть цього. Пам'ятайте народну мудрість: “Не можна навчитися плавати, не зайшовши у воду”. Почастіше виступайте.

“Мистецтво війни – це наука, в якій не вдається нічого, окрім того, що було розраховано і продумано” (Наполенон Бонапарт).

“Це стосується і лекцій”, - доповнив Д. Карнегі

Вимоги до лекційних занять у ЗВО

Тепер від загальних правил підготовки й проведення лекцій перейдемо до основних вимог, які ставляться до лекційних занять у ЗВО:

1. Наявність опорного конспекту чи самого змісту лекції.

2. Зміст лекції має відповідати вимогам: містити формування мети та спрямованості лекції, її виховної ролі; відповідати науковому рівню, містити узагальнення, які надають лекції наукову переконливість й суворе доведення; викликати у слухачів потяг до розв'язання наукових проблем, мати точні визначення, відповідність термінології певним стандартам; зв'язок лекції з підручником, відповідність змісту лекції програмам і тематичному плану.

3. Дотримання структури лекції:

- вступ (формулювання теми і постановка завдання);

- розподіл лекції на окремі частини, що полегшує ї розуміння;

- наявність висновків (що дає змогу осмислити лекцію в цілому, виділити основну ідею);

- завдання на самостійну роботу.

4. Стиль лекції – уміння лектора чітко викладати свої думки; викладати вільно навчальний матеріал без надмірної залежності від конспекту; темп викладання. Контакт з аудиторією, вміння активізувати увагу слухачів, забезпечення можливості конспектування основного змісту лекцій.

5. Забезпеченість лекції наочним приладдям і технічними засобами навчання – наявність та якість наочного приладдя, методичні підходи до його використання. Вміти аналізувати матеріали, що демонструються.

6. Відповідний зовнішній вигляд викладача і манера його поведінки під час лекції.

Шановний викладачу, частіше згадуй слова Герберта Спенсера пам’ятай, що “Велика мета освіти – це не знання, а дії”.

2. Практичні та семінарські заняття з економіки й фінансів

Для ефективного проведення практичних та семінарських занять викладачі досить часто використовують навчальні (рольові) ігри (рис. 53).

Ефективний спосіб стимулювання дискусії, спрямованої на розв’язання проблеми.	Дає можливість глибше зрозуміти поведінку іншої людини (інших суб’єктів підприємницької діяльності).
Переваги використання навчальних (рольових) ігор:	
Уникнути в реальному житті помилок, які граються у ситуаціях в аудиторних умовах.	Загострити увагу слухачів, додавши драматичності.

Рис. 53. Правила використання навчальних (рольових) ігор

Рольові ігри не підходять для великої аудиторії (більше 35 чол.) (рис. 54).

Практичні поради викладачу:
<ul style="list-style-type: none"> • створювати умови, щоб учасники під час навчання одержували задоволення; • чим більше залучено учасників, тим більше матеріалу для запам’ятовування; • не форсуйте гру! • надайте можливість групам після завершення аналізу самим оцінити виконання їх ролей; • нагороди й призи сприяють одержанню задоволення від гри і підвищують мотивації; • рольова гра, як весела вечірка: про неї цікаво читати, але краще взяти участь.

Рис. 54. Практичні поради для викладача при проведенні рольових ігор

Теоретичні і практичні ситуаційні задачі (кейси)

Ситуаційна задача є однією з найбільш ефективних і простих з точки зору організації освітнього процесу форм активних методів, навчання. Суть задачі в пред’явленні ситуації на певний момент функціонування конкретної соціально-економічної системи (підприємство, його підрозділ). Завдання студентів – комплексний аналіз ситуації і прийняття рішення в її рамках.

Предметом моделювання господарської ситуації можуть бути:

- економічні і технологічні процеси, наслідки їх трансформації (зміна

моделі господарювання на підприємстві, заміна обладнання);

- економічні розрахунки (обґрунтування оптимальних рішень);

- наслідки прийнятих управлінських рішень (зміна обсягу діяльності, розширення ресурсного потенціалу.

Залежно від мети навчання і методичних підходів до розробки ситуацій виділяють різні типи задач (рис. 55).

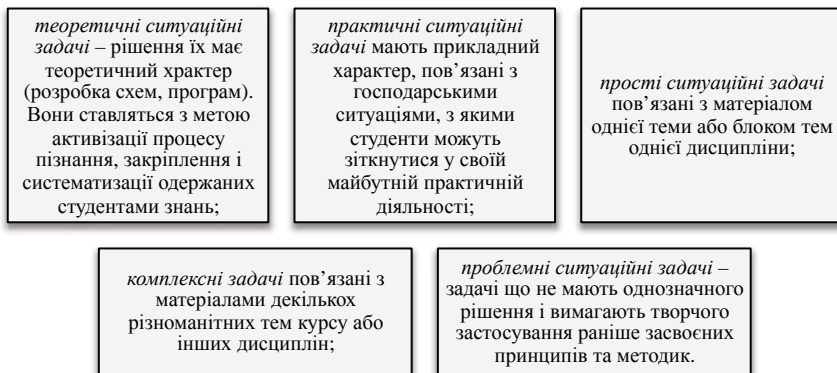

Рис. 55. Типи задач залежно від мети навчання і методичних підходів до розробки ситуацій

До ситуаційних задач висувається чимало вимог (рис. 56).

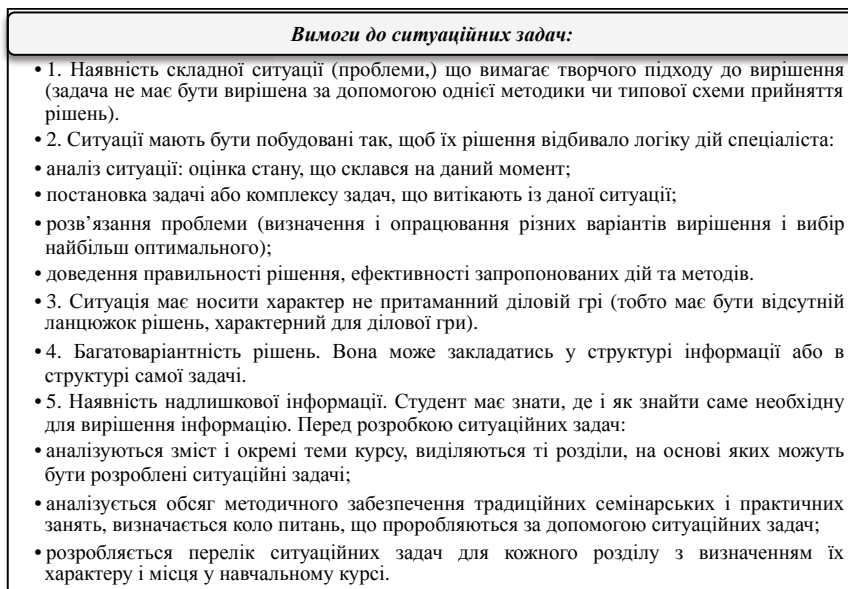

Рис. 56. Вимоги до ситуаційних задач незалежно від їх характеру

Компоненти методичного забезпечення ситуаційних задач відображено на рис. 57.

Рис. 57. Методичне забезпечення ситуаційних задач

Обговорення ситуаційних задач на практичних і семінарських заняттях може мати різний характер. Так, може створюватись декілька груп, кожна з яких опрацьовує свій варіант рішення з подальшим загальним обговоренням. При обговоренні можлива організація попереднього рецензування, захист рішень та інші форми.

Оптимальним варіантом інформаційного забезпечення є створення єдиної комплексної бази інформації для розв'язання всіх ситуаційних задач (або для всіх методів активного навчання). Для цього проводиться розгляд декількох об'єктів (5-6 підприємств із залученням студентів старших курсів), в процесі якого вивчається зміст функцій, особливості організації, структури управління, типові положення про підприємство, формується масив статистичних, планово-розрахункових, бухгалтерських даних. Одержана інформація може використовуватись 2-3 роки і щорічно доповнюватись довідковою інформацією.

Комплексні контрольні завдання

Комплексні контрольні завдання – це ряд ситуаційних питань, з якими студент може зіткнутися у майбутній професійній діяльності і які потребують комплексного розуміння й оцінки проблем, творчого застосування засвоєних із певної дисципліни знань, умінь та навичок (рис. 58).

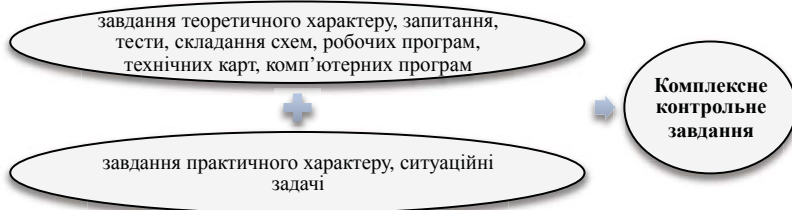

Рис. 58. Склад комплексного контрольного завдання

Характер ситуаційних задач може бути таким:

- ті, що вимагають застосування типових методик аналізу і розрахунків;
 - ті, що мають проблемний характер та декілька альтернативних варіантів.
- У кожне комплексне контрольне завдання може включатись декілька завдань (2 і більше), одне з котрих має носити практичний характер (рис. 59).

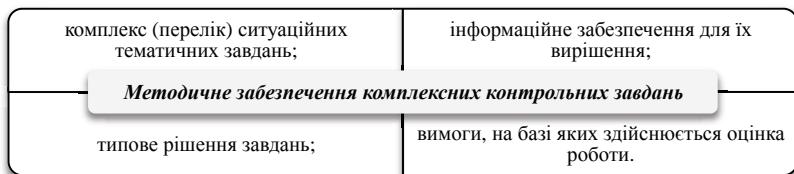

Рис. 59. Складові елементи методичного забезпечення комплексних контрольних завдань

Перед розробкою комплексних контрольних завдань необхідно виконати ряд практичних дій (рис. 60).

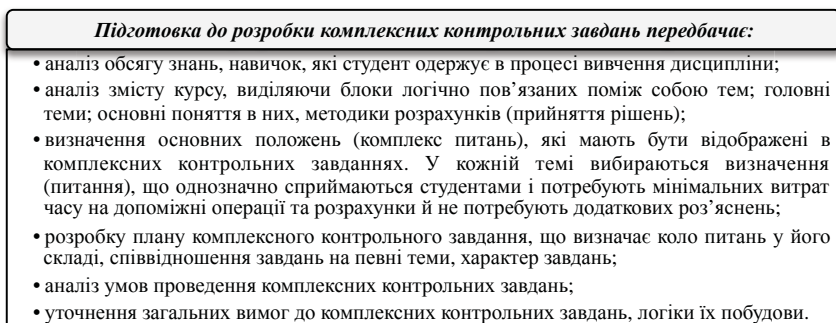

Рис. 60. Порядок дій перед розробкою комплексних контрольних завдань

Вимоги до комплексних контрольних завдань відображено на рис. 61.

Рис. 61. Вимоги до комплексних контрольних завдань

Для вирішення комплексних контрольних завдань надається специфічне інформаційне забезпечення (рис. 62).

Рис. 62. Інформаційне забезпечення комплексних контрольних завдань

Для розв'язання комплексних контрольних завдань обираються або декілька об'єктів (сучасні підприємства з новими технологіями чи принципами роботи), на базі яких розглядаються можливі рішення, або кожна ситуація має власний об'єкт, чи власне інформаційне забезпечення. Перший варіант має переваги, бо реально відтворює майбутню професійну діяльність. В обох варіантах інформація має носити надлишковий характер з тим, щоб студент міг критично оцінити, знати, де знайти необхідну інформацію, проявити елементарні навички опрацювання інформації. Інформація має бути систематизована, виходячи із загальних принципів і вимог (наприклад, існуючих форм статистичної, бухгалтерської звітності підприємства). Вона може бути викладена у формі текстовій, таблиць, графіків, діаграм”.

Типові рішення комплексних контрольних завдань містять: схему або послідовність рішень, застосовувані методи і методики, розрахунки, графіки, схеми та інші матеріали. Якщо ситуація передбачає багатоваріантність і вибір оптимального рішення, то наводяться відповідні схеми рішень з кожного варіанта та критерії вибору найкращого з них.

На базі розроблених в рамках навчального курсу комплексних контрольних завдань опрацьовуються комплексні контрольні кваліфікаційні завдання за конкретними міжпредметними моделями, що відтворюють реальні професійні ситуації.

Ділові ігри

Логічним продовженням аналізу господарських ситуацій і розв'язання (обговорення) ситуаційних задач є проведення ділових ігор.

Ділова гра – це метод навчання вибору послідовних, оптимальних рішень в умовах, що імітують реальну господарську практику.

Відмінність ділових ігор від інших методів полягає в тому, що в них на матеріалі послідовно створюваних і розв'язуваних спільними зусиллями учасників гри ситуацій відтворюються моделі професійної діяльності. У діловій грі господарські ситуації вивчаються студентами в динаміці: прийняте рішення впливає на об'єкт, змінює його стан, відомі наслідки прийнятого рішення (нова ситуація) і є послідовний ланцюжок рішень. Крім

того, ділова гра визначає розуміння моделі дій спеціаліста в даній ситуації. Беручи участь у ділових іграх, студенти набувають не тільки професійних, а й ділових навичок: уміння адаптуватись у групі, розуміти цілі та інтереси інших учасників гри, приймати самостійні і групові рішення.

Темою ділової гри можуть бути розділи курсу, що потребують від аудиторії пізнання як самих економічних процесів (господарських ситуацій), так і моделей поведінки спеціалістів (рис. 63).

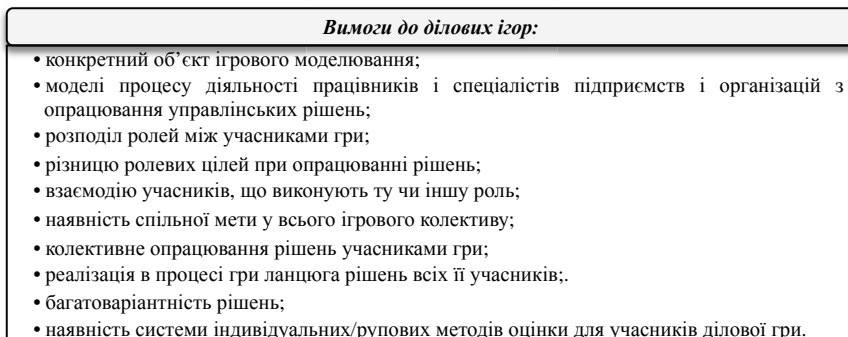

Рис. 63. Основні вимоги до ділових ігор

Невідповідність ділової гри вище переліченим вимогам призводять до того, що вона “не йде” або трансформується в інші форми активного навчання (розігрування ролей, ролеве проектування). Розробка ділової гри – це складний творчий процес, що включає декілька етапів (рис. 64).

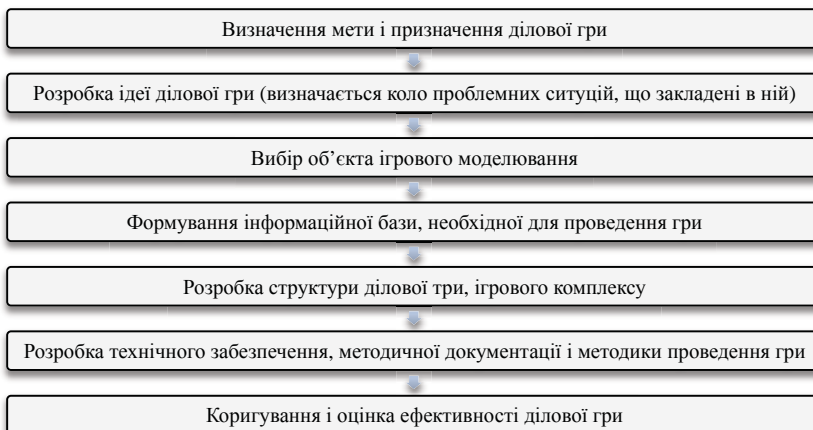

Рис. 64. Основні етапи розробки ділової гри

Опис і методичні рекомендації проведення ділової гри мають включати:
1. *Опис мети і задач ділової гри.* Характеризується місце ділової гри в

курсі та її основна мета, процеси, що моделюються в ній. Описуються цикли чи блоки, що входять до складу гри. Якщо гра трансформується (з неї виключаються або вводяться нові блоки відповідно до поставленої мети) – розкриваються можливості проведення гри при певних її варіантах. Цей розділ може включати загальні рекомендації щодо проведення гри.

2. *Опис предмета і об'єкта моделювання.* Предметом ділової гри є діяльність її учасників. Він задається, виходячи із моделі діяльності професіонала, його кваліфікаційної характеристики і являє собою перелік процесів, що відтворюються в грі і потребують професійних дій. Досвід їх виконання приводить до формування навичок і якостей професіонала, представлених у моделі.

У цьому розділі наводиться опис об'єкта управління. Мають бути визначені характеристики, вихідні умови функціонування об'єкта. Як правило, ігровий об'єкт у грі з економічних дисциплін – це підприємство (юридична особа) чи організація, що об'єднує декілька підприємств. При порівнянні з реальними об'єктами – прототипами моделі у діловій грі допускаються: зменшення кількості підрозділів (цехів, відділів), каналів зв'язку, засобів і органів управління, скорочення кількості працюючих номенклатури продукції. Об'єкти моделювання можуть і не мати реальних аналогів. Повнота і глибина опису об'єкта визначається специфікою вирішуваних у діловій грі задач, цілями, поставленими перед учасниками.

3. *Опис ігрового комплексу. Завдання й інтереси учасників.* У цьому розділі характеризуються ролі учасників гри, інтереси, функціональні обов'язки, обумовлені роллю. В діловій грі допускаються ролі будь-якого рівня, групове виконання ролей, залучення учасників гри до організації ігрового процесу і його експертизи. Структура опису ролей має включати перелік ролей і груп, що формуються, функції гравців, їх права обов'язки, процедури взаємодії і спільної діяльності учасників щодо формування колективних рішень.

4. *Методика проведення гри* містить виклад структури гри, тобто послідовний опис етапів і завдань, які в певні моменти часу мають відпрацювати учасники гри. Визначається зміст та годинний графік гри, зміст операцій і послідовність прийняття рішень на кожному етапі, нормативний ігровий час, необхідний для відпрацювання операцій, відповідальні (ведучі) по кожній операції. Крім того, визначається, на якому етапі ділової гри мають місце ситуації-збої (хто з учасників визначає варіанти ситуацій-збоїв, їх характер і порядок введення в гру).

5. *Банк ситуацій-збоїв.* Наводиться перелік можливих ситуацій-збоїв, їх варіанти.

6. *Система стимулювання учасників гри.* У цьому розділі наводиться порядок індивідуального чи групового стимулювання і застосування санкцій до учасників гри. *Предметом стимулювання* може бути: скорочення нормативного часу на виконання операцій, новизна, оригінальність прийнятого рішення, повнота обґрунтування, правильність розрахунків

прийнятого рішення. *Предметом санкцій* можуть бути: перевищення нормативного часу виконання операцій, помилковість рішень і розрахунків, порушення трудової дисципліни.

Система стимулювання за характером може бути як ігровою (позитивні чи від'ємні бали), так і імітуючою (премії, заробітна плата і її підвищення, підвищення по службі).

7. Інструкції учасникам гри. У матеріалах з ділової гри мають бути наведені детальні інструкції щодо виконання кожної посадової ролі. Спосіб опису інструкції гравцям може бути різним:

- перелік дій і їх наслідків у табличній формі;
- алгоритмічне уявлення поведінки гравців, що відповідає технології професійної діяльності.

Спосіб обирається залежно від змісту і цілей гри, конкретного її етапу.

8. Методичне забезпечення включає:

- методiku підготовки проведення гри, зокрема рекомендації викладачам з проведення всієї гри, а також окремих етапів, операцій, кроків;
- керівництво щодо застосування системи оцінок. Система оцінок має забезпечити контроль якості прийнятих рішень з позицій норм і вимог професійної діяльності. При розробці цієї системи визначаються цілі оцінок, їх предмет (оцінюються діяльність, прийняті рішення, особисті якості учасників гри, успішність роботи ігрових груп), визначаються виміри оцінок;
- перелік форм бланкової й іншої документації, необхідної для виконання учасниками всіх дій у грі.

9. Інформаційне забезпечення включає статистичні й бухгалтерські дані, довідкові економічні показники, нормативи, іншу довідкову інформацію. Інформація може бути подана як у вигляді узагальнених і систематизованих таблиць та графіків, так і первинних форм статистичної, фінансової й бухгалтерської звітності, тобто носити надлишковий характер. Учасник гри самостійно формує для себе необхідну інформаційну базу.

У діловій грі може бути використаний й інший принцип: наявність загальної інформації, необхідної для вирішення поставлених завдань і "платної", що надається учасникам у випадках труднощів при опрацюванні рішень за певну кількість штрафних балів.

10. Ігрове проектування. Ігрове проектування – це моделювання процесу розв'язання складних організаційно-економічних задач, що мають різні варіанти рішень з розподілом функцій між учасниками. Цей метод орієнтується на відпрацювання методичних рішень, планових задач, що потребують багато часу.

Вимоги до ігрового проектування:

- наявність складної економічної проблеми;
- неоднозначність розв'язання проблеми;
- розподіл учасників на групи, кожна з яких опрацьовує свій варіант розв'язання проблеми;
- аналіз, захист перед аудиторією і оцінка, результатів.

Методичні розробки з ігрового проектування мають включати:

- загальні положення: мета і призначення ігрового проектування. Характеристика ігрового проектування в навчальному курсі, цілі проведення – процеси, що моделюються в процесі ігрового моделювання;

- опис об'єкта моделювання ігрового комплексу, що здійснюється так як і в діловій грі: визначаються характеристики, параметри, початкові умови функціонування. Ігровий комплекс у проектуванні значно спрощений. Він визначає поділ групи на 2-3 команди, що виконують завдання на основі однієї і тієї ж інформації. Дії команд контролює і оцінює арбітраж, що формується із студентів і викладачів;

- завдання й інтереси учасників. Описуються мета діяльності команди, основні завдання і фактори, що враховуються при підбиванні підсумків; відображаються колективні й особисті інтереси;

- характеристика етапів і послідовність виконання операцій. Опис етапів, послідовних операцій, визначення відповідальних за виконання кожної з них. На базі характеристики етапів розробляються інструкції учасникам гри;

- інформаційне і методичне забезпечення. Формується повна база даних, на основі якої здійснюється ігрове проектування та основні методичні підходи чи основоположні принципи, якими має керуватись група при вирішенні поставлених завдань.

Метод “мозкового штурму” для творчого розв’язання складних проблем нетрадиційним способом

“Мозковий штурм” – це метод, розроблений Алексом Осборном (США), що полягає у відокремленні процесу творення ідей від їх оцінки (рис. 65). Метою цього методу є створення в аудиторії атмосфери “вільного польоту думки”, стимулюється створення (продукування) нових ідей. Філософською основою методу є теорія “кількість породжує якість”. Заохочується як вдосконалення ідей, так і створення нових, але, при цьому, ставити проблему і здійснювати аналіз можливостей варто лише тоді, коли всі учасники мають певні знання з проблеми та мотивацію для участі у груповій роботі (рис. 66).

Рис. 65. Ситуації, в яких доцільно використовувати метод “мозкового штурму”

Варіантом “мозкового штурму” є “письмовий штурм”. Відмінність між ними полягає в індивідуальній генерації ідей і запису їх на аркуші паперу (із фіксацією авторства). Ця методика найкраще працює із зрілими ідеями.

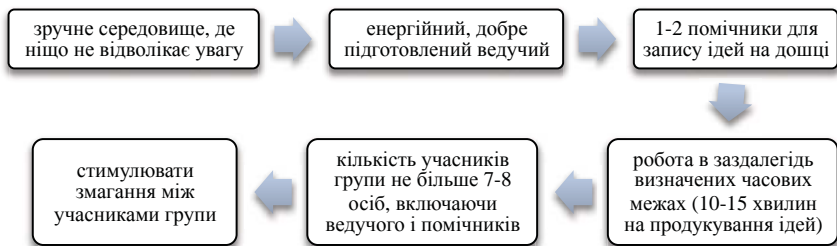

Рис. 66. Вимоги до процедури застосування методу “мозкового штурму”

Процедура реалізації методу “мозкового штурму”

Етапи

1. Запис проблеми вгорі аркуша (у кожного учасника 1 аркуш).
2. Учасники наводять свої варіанти рішення, записавши на аркуші (10-15 хв.).
3. Всі аркуші збираються і роздаються іншим учасникам, які вказують три варіанти рішення кожної ідеї (10-15 хв.).
4. Збираються й роздаються іншим учасникам, які вказують 3 варіанти розв’язання проблеми.
5. Аркуші збираються і роздаються іншим. Пропонується відповісти: “Які вади має кожна ідея? Як перетворити її на кориснішу”.
6. Аркуші передаються іншим з аналогічними питаннями.
7. Аркуші збираються і роздаються востаннє з проханням відповісти на запитання: “Уявіть, що ви не обмежені в коштах, що треба зробити, аби ця ідея запрацювала?”
8. Аркуші збираються й друкуються

Такий підхід дає змогу забезпечувати кожному ідею необхідною інформацією для її оцінки. Найкращі з них передаються керівництву.

Таким чином, застосування педагогом різноманітних форм активних методів навчання студентів дозволяє зробити процес засвоєння значної суми знань і набуття професійних навичок цікавішим та ефективнішим, привчає до користування сучасною комп’ютерною технікою.

Практична робота 4 та методичні рекомендації до її виконання

Методичні рекомендації до практичної роботи 4

Мета: отримання знань щодо форм та методів навчання у вищій школі.

Хід виконання:

1. Ознайомитися з лекційним та презентаційним матеріалами до теми 4.
2. Використовуючи групове обговорення розглянути всі питання, що виносяться на заняття. Опрацювавши нормативну документацію законспектувати базові економічні категорії.
3. Виконати завдання та проаналізувати результати. Обговорити їх.

Оформлення відповіді: відповідь оформлюється у вигляді окремого файлу.

Термін виконання: протягом першої декади квітня.

Критерій оцінювання: 10 балів, зокрема:

100 % від зазначеного балу – відмінний рівень виконання з можливими незначними недоліками
80-90 % від зазначеного балу – достатньо високий рівень виконання без суттєвих (грубих) помилок
70-80 % від зазначеного балу – в цілому добрий рівень виконання з незначною кількістю помилок
60-70 % – посередній рівень знань виконання із значною кількістю недоліків
50-60% – мінімально можливий допустимий рівень виконання

Практичне заняття 1

1. Лекція: методика підготовки та хід її викладу на занятті
2. Практичні та семінарські заняття з економіки

Завдання 1. Сформулюйте завдання до теми у формі цікавої розповіді, проблеми, практичної задачі, можна з використанням парадоксів, софізмів (з дисципліни “Фінанси”).

Завдання 2. Підберіть технічні засоби для активізації дисципліни “Менеджмент та маркетинг” (наприклад, фільм з вимкненим звуком, конспект-схема тощо).

Самостійні завдання до теми 4 та методичні рекомендації до їх виконання

Мета: принципи навчання у ЗВО та шляхи їх реалізації у навчально-виховному процесі.

Засвоїти поняття: методичні основи підготовки та проведення лекційних занять з урахуванням виду лекцій, методика організації і проведення практичних та семінарських занять, консультування як форма роботи зі студентами, організація самостійної роботи студентів, форми, методи й засоби організації самостійної освітньої діяльності студентів.

Вміти: планувати навчальну, методичну, наукову і виховну роботу викладача ЗВО; моделювати різні види навчальних занять, самостійну роботу студентів з навчальних дисципліни.

Критерій: запропоновані завдання в рамках даної теми 4 виконати в письмовій формі обсягом 2-3 сторінки та презентації на 10 слайдів.

Робота оцінюється в 10 балів

10 балів – відмінний рівень виконання з можливими незначними недоліками по всіх трьох завданнях
9-8 бали – в цілому добрий рівень виконання з незначною кількістю помилок по всіх трьох видах завдання
7-5 бали – посередній рівень знань виконання із значною кількістю недоліків по всіх трьох завданнях
4-2 бали – мінімально можливий допустимий рівень виконання, а саме коли 2 завдання з 3 представлених зроблені в достатній мірі

Термін виконання: робота має бути виконана до дня консультації до екзамену.

Форма подання виконаної роботи: документ у форматі doc, docx, pdf*.

Завдання 1. Підготувати лекцію (дисципліна на вибір студента).

Завдання 2. Підготувати семінарське заняття (дисципліна на вибір студента).

Завдання 3. Підготувати практичне заняття (дисципліна на вибір студента).

Тести до теми 4

1. Ілюстративний матеріал подається за допомогою:

- а) тексту;
- б) графіків, діаграм, карт-схем, схем, фотознімків;
- в) таблиці;
- г) немає вірної відповіді.

2. Що першочергово в списку подають в списку використаної літератури:

- а) назви статей;
- б) назви підручників;
- в) опис законодавчих і нормативних джерел, доповідей керівників держави;
- г) немає вірної відповіді.

3. Метод – це:

- а) спосіб пізнання, дослідження явищ природи і суспільного життя;
- б) система поглядів та опису явища щодо його побудови, функціонування, що сприяє його розумінню, тлумаченню, вивченню головних ідей;
- в) система методологічних та методичних принципів і прийомів, операцій й форм побудови наукового знання;
- г) процес вивчення певного об'єкта (предмета або явища) з метою встановлення закономірностей його виникнення, розвитку і перетворення в інтересах раціонального використання у практичній діяльності людей.

4. Предмет діяльності – це:

- а) об'єкт, що опосередковує вплив суб'єкта на предмет діяльності (те, що називають “знаряддям праці”), і стимули, що використовуються у певному виді діяльності;
- б) технологія (спосіб, метод) одержання бажаного продукту;
- в) характеристика оточення суб'єкта в процесі діяльності, соціальні умови, просторові та часові чинники;
- г) елементи навколишнього середовища, які має суб'єкт до початку своєї діяльності і які підлягають трансформації в продукт діяльності.

5. Засіб діяльності – це:

- а) об'єкт, що опосередковує вплив суб'єкта на предмет діяльності (те, що називають “знаряддям праці”), і стимули, що використовуються у певному виді діяльності;

б) технологія (спосіб, метод) одержання бажаного продукту;
в) характеристика оточення суб'єкта в процесі діяльності, соціальні умови, просторові та часові чинники;

г) елементи навколишнього середовища, які має суб'єкт до початку своєї діяльності і які підлягають трансформації в продукт діяльності.

6. Засіб діяльності – це:

а) об'єкт, що опосередковує вплив суб'єкта на предмет діяльності (те, що називають “знаряддям праці”), і стимули, що використовуються у певному виді діяльності;

б) технологія (спосіб, метод) одержання бажаного продукту;

в) характеристика оточення суб'єкта в процесі діяльності, соціальні умови, просторові та часові чинники;

г) елементи навколишнього середовища, які має суб'єкт до початку своєї діяльності і які підлягають трансформації в продукт діяльності.

7. Умови діяльності – це:

а) об'єкт, що опосередковує вплив суб'єкта на предмет діяльності (те, що називають “знаряддям праці”), і стимули, що використовуються у певному виді діяльності;

б) технологія (спосіб, метод) одержання бажаного продукту;

в) характеристика оточення суб'єкта в процесі діяльності, соціальні умови, просторові та часові чинники;

г) елементи навколишнього середовища, які має суб'єкт до початку своєї діяльності і які підлягають трансформації в продукт діяльності.

8. Які існують рівні пізнання:

а) перший та другий;

б) теоретичний та практичний;

в) первинні та вторинні;

г) теоретичний та емпіричний.

9. Розкриття теорії питання, вдосконалення існуючих та здобуття нових знань, відноситься до рівня пізнання:

а) теоретичного;

в) первинного;

б) практичного;

г) емпіричного.

10. Для чого використовують цифровий та ілюстративний матеріал:

а) для підрахунку;

б) для наочності зображення інформації;

в) для оформлення роботи;

г) немає вірної відповіді.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. ВИКОРИСТАННЯ АКТИВНИХ ФОРМ НАВЧАННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНО-ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ХОДІ ВИКЛАДАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН

ТЕМА 5. ЕКОНОМІЧНІ ІГРИ ТА НОВІТНЯ МЕТОДИКА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

План

1. Економічна гра: зміст, характеристика, механізм застосування і правила використання
2. Результативність та ефективність економічної гри для студента
3. Активні форми навчання в контексті нової парадигми освіти

1. Економічна гра: зміст, характеристика та механізм застосування і правила використання

Освіта – це вміння зустрічати життєві ситуації. Навчання є системою викладання та учіння з допомогою різних дидактичних засобів і спільної діяльності викладача й студента.

Вибір засобів і способів діяльності, як правило, здійснюється викладачем. Це чітко проглядається у традиційному інформаційному навчанні. Але чим більше уваги приділяється 2-й частині формули (спільна діяльність викладача й студента), тим ефективніше здійснюється весь процес навчання. Людина вчиться в тій мірі, в якій викладач зумів організувати її самостійну працю. А методична система як така, що педагогічно управляє самонавчанням, покликана реалізувати цілі педагогічної та дидактичної систем.

Кожен викладач часом відчуває сумніви щодо вибору стратегії педагогічної діяльності, коливаючись між інформативним (традиційним) і активним (проблемним) методами навчання. За традиційною методикою процес навчання ведеться у формі монологу або діалогу: викладач пояснює – студент слухає чи викладач опитує – студенти відповідають.

У поняття активних методик навчання входять рольові, управлінські та навчальні ігри, соціально-психологічні, педагогічні й інші тренінги, комп'ютерні ігри – все те, що забезпечує максимальну спільну активність викладача й студентів – педагогіку співпраці.

Гра – це школа людських взаємовідносин. У грі немає особи, яка навчає. Процес навчання ведеться мовою дій, учасники гри вчаться і вчать через активні спільні контакти. Гра – це школа соціального досвіду, й досвіду набагато ширшого, ніж сюжет конкретних ігор.

Оволодіння методикою навчання шляхом використання навчальних ігор є в певному розумінні вершиною методичної майстерності викладача.

Педагогічна практика показує, що ігри – це доля активних молодих та деякої (природно, творчої) частини викладачів зі стажем, котрі, володіючи традиційною “педагогікою сходження”, прагнуть важкої мети – “педагогіки співпраці”, “освітньої діяльності через рольову гру”.

В їх завдання входить “навчити вчитися”, вчитися “граючи”, тобто легко, з інтересом і задоволенням. Основний девіз гри – “корисно та цікаво”. Тому в освітній діяльності у грі відпрацьовуються провідні знання та навички.

У процесі проведення ігор реалізуються психолого-дидактичні закономірності (рис. 67).

Рис. 67. Психолого-дидактичні закономірності проведення ігор

Гра як метод і проблема сучасної психології навчання. Аналізуючи вплив та взаємодію психолого-педагогічної теорії з методиками навчання і виховання, хотілося б зауважити, що, як правило, методика є продовженням психологічних і педагогічних теорій. Але буває й інакше. Методика сама шукає (і рано чи пізно знаходить) ті теоретичні “цеглинки”, які роблять її фундамент стійкішим. Так сталося з навчальними іграми.

Найважливішим принципом і передумовою активізації пізнавальної діяльності студентів є наближення освітнього процесу до завдань майбутньої практичної економічної діяльності на базі сучасної комп’ютерної техніки.

У практиці економічної освіти найбільш відомі: ділові ігри, тренінги, аналіз ситуацій, розробка колективних проектів у малих групах, методика колективного планування курсу, організаційно-діяльнісні ігри тощо. Широкі можливості ігор як практичних моделей взаємодій людей дозволили включити ігри у навчання менеджменту. Виникли методи активного навчання на базі імітаційних ігор, які є управлінськими, або діловими.

Сучасному економісту недостатньо формальних знань, умінь та навичок. Йому необхідні якості керівника виробництва і колективу, соціальна компетентність. В роботі організатора виробництва питання керування людьми співвідносяться з умінням вирішувати виробничі завдання як 2:1, а в ідеологічних працівників – 4:1. Вміння працювати з людьми, домагатись здійснення запропонованих соціально-економічних заходів є однією з найцінніших якостей економіста. На формування цих умінь мають бути спрямовані форми активізації навчання.

Традиційно назву “ділові ігри” (з англ. *business games*) – відносять до ігор, які відображають економічні процеси.

Як проводити гру. Більшість методичних розробок навчальних ігор нагадує інструкції з управління виробництвом, будівництвом об’єкта або розподілом ресурсів, а не методику проведення занять. Між тим, в даному випадку основна складність полягає в розробці не змісту гри, а її форми. Можна сказати, що організація гри – це музика, а викладач – диригент, який управляє оркестром так, аби кожен грав якомога краще, а музичний твір сподобався усім. Складніше за все – показати, що все просто. У певному розумінні проведення гри – це тільки надводна частина айсбергу, коли може здатись, що “все так просто”. Головна робота керівника гри знаходиться у підводній частині цього айсбергу. Спробуємо пояснити це більш конкретно.

Керівник гри – це організатор гри, який у своїх методичних рекомендаціях повинен серйозно продумати, як і в будь-якій організації:

Що робити – хто буде робити?

Чим займатися – як це робити?

Де грати – коли грати?

Хто – з ким вступає у взаємодію тощо.

Ігрові форми навчання – це не просте включення проблемних ситуацій у процес навчання. Це передусім спільна творча праця студентів і викладача для дослідження конкретної господарської діяльності. Недостатньо просто розглянути статистичний матеріал і сформулювати проблему. Викладач має допомогти студентам усвідомити мету гри, пробудити інтерес до неї, дати відчуття студентам складність проблеми й практичну цінність її вирішення.

Підготовка та проведення гри вимагає від викладача знань, педагогічного вміння і напруження сил. Вся складність полягає в потребі налагодити гру як “самодостатню” систему так, аби діяльності викладача не було помітно, а гра відбувалась “сама собою”. Викладач – це не тільки кваліфікований помічник, а й режисер, що, як у театрі, мусить “вмерти” в акторах.

Особливістю гри як форми проблемного навчання є те, що її учасники мають “добувати” знання, “знаходити” рішення методом дискусії, спроб і помилок. Саме тому ігрову інформацію слід розподіляти за принципом: необхідна інформація; додаткова інформація; інформація на вимогу.

Викладач повинен мати власний варіант виходу з проблемної ситуації. Але повідомити його він може тільки тоді, коли студенти зайшли в глухий кут. Тільки після того, як учасники гри доклали максимальних зусиль для вирішення питання, викладач може дати еталонне рішення. Мистецтво викладача й полягає в тому, щоб дати цю інформацію у відповідний момент, у певній формі і конкретним виконавцям. Лише так буде ефективно виконана умова проблемності навчання і максимально використані здібності студентів.

Мета викладача – в умовах конкретної проблемної ситуації дати алгоритм правильного рішення. Гра вимагає від викладача досконалого знання індивідуальностей студентів. Треба знати, в кого які “струни” грають краще, кому і яких знань бракує. Вже це одне дає корисний педагогічний ефект.

Тривала практика проведення ігор дає можливість проаналізувати й негативний досвід і можливі помилки. Насамперед, багато помилок виникає у зв'язку з неправильним розподілом ролей. Труднощі у проведенні гри виникають і тоді, коли в гру включається надто багато факторів та студентам просто не вистачає знань. Тоді вивести групу на кваліфіковане стратегічне рішення мусить сам викладач.

У процесі гри слід домогтися, щоб студенти відчували відповідальність за прийняте рішення (рис. 68). Для цього використовуються моральні заохочення: визначення переможців, кращих з відповідних служб (кращий нормувальник, майстер), встановлення призив за нестандартність мислення.

Викладач мусить переконати студентів, що завжди (і в грі, і в житті) виграють тільки “бігуни на довгі дистанції”, тобто ті, хто доводить справу до кінця. При розробці гри або тренінгу процес навчання треба подати як цілісну систему, кінцевою метою якої є вирішення таких завдань питань: Яким має бути учень? Що він має знати? Що він має вміти?

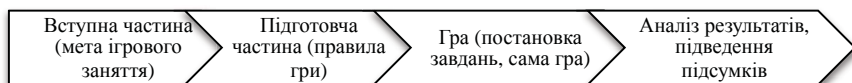

Рис. 68. Основні етапи проведення ігр

Йдеться про необхідний комплекс особистісних і професійних якостей, заданих метою навчання. І саме ця мета є головним системостворюючим фактором у виборі тих чи інших тренінгів. Ділові ігри можна будувати по-різному: або кожен гравець перед грою отримує точні інструкції, або лише приблизний перелік того, що йому доведеться зробити. Взагалі не обов'язково дотримуватись якоїсь чіткої процедури (рис. 69).

Рис. 69. Обов'язкові елементи опису навчальної (ділової) гри

У викладача економіки є дві можливості:

- розробити власні ігрові заняття та тренінги;
- адаптувати вже відомі ігри.

Безумовно, є і третя можливість – взагалі не використовувати ігор, але цей посібник не для таких викладачів. Адаптація гри – справа простіша і дешевша, але вона потребує від викладача великої педагогічної майстерності, творчого підходу і справжнього професіоналізму. В процесі адаптації ділових ігор потрібно враховувати етнопсихологічні фактори, тому що “вестернізація” ігор не дає бажаного ефекту.

Економічна та соціальна перебудова в країні значно підвищує вимоги до професійної підготовки економічних кадрів. За цих умов потрібна гнучка, побудована за модульним принципом система навчання в цілому, та ігрового навчання зокрема. При виборі принципів використання навчальних ігор в ЗВО перевагу потрібно надавати іграм “відкритого типу”, організаційно-діяльнісним іграм, коли у гру можна вводити будь-який фактичний матеріал для аналізу й вирішення виробничих проблем в ігровій формі.

У ділових іграх має бути реальна конфліктна ситуація, елемент змагання і можливість використання різних сполучень економічних методів управління. Оцінювати треба не тільки дії гравців, а й якість моделювання економічних методів управління. За збалансованості умовних та реальних компонентів навчально-виробнича ситуація сприймається і як навчальна, і як реальна. Гра сприяє розвитку особистості спеціаліста. В іграх на замовлення підприємств створюються реальні умови опрацювання студентами професійних вмінь, а участь працівників підприємств дозволяє оцінювати якість підготовки у ЗВО.

2. Результативність та ефективність економічної гри для студента

Ефективність гри (як і принципи її побудови) залежить від тієї теорії навчання, на якій (свідомо чи ні) базуються її творці й організатори. Як вважають дослідники, теоретичною базою для проведення імітаційних ігор був біхевіоризм, в кінці 60-х років сталася переорієнтація на праці Дж. Брунера, який вважав найкращим способом набуття практичних навичок той досвід, який дають ігри, а не лекції або інші дидактичні методи. У грі, як у житті, знання і досвід набувають методом спроб та помилок. Проте ціна помилки у грі не така велика, як у реальному житті.

Навчальна гра є формою навчання, у якій реалізуються частково-пошуковий і дослідницький методи навчання (ряд авторів розглядають гру як форму і метод навчання й виховання) та втілюється низка функцій (рис. 70).

Метод конкретних ситуацій спрямований на вдосконалення аналітичних граней розумового процесу, здатність розуміти й вирішувати реальні, не адаптовані практичні завдання не тільки з урахуванням НТІ, а й соціально-психологічних компонентів ситуації.

Ділові ігри, забезпечуючи максимальне емоційне і практичне залучення до конкретної ігрової ситуації, створюють принципово нові можливості у навчанні, дозволяючи радикально скоротити час накопичення власного

соціального досвіду, перетворюють загальні знання на особистісно значущі, сприяють розвитку організаторських навичок у спеціалістів. Недарма широке використання ділових ігор дозволяє зменшити визначений для вивчення деяких дисциплін час на 30–50 %.

Рис. 70. Функції навчальних ігор

В основі гри лежить поєднання інформаційного (репродуктивного), проблемного (евристичного) й ігрового навчання (рис. 71).

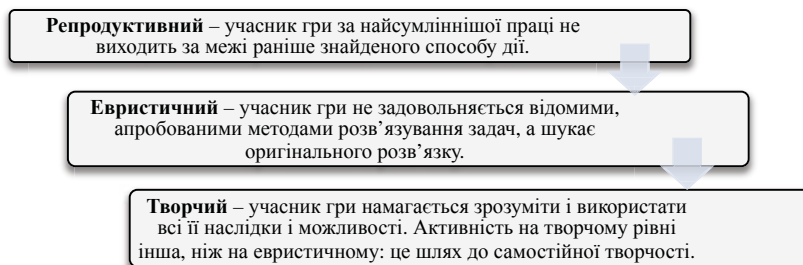

Рис. 71. Рівні активності учасників навчальної гри

У соціально-економічній тематиці потрібно моделювати не тільки явища, структуру, процеси, а й соціальну діяльність. Правильна управлінська поведінка у складних і таких, що постійно змінюються, умовах – це мистецтво, хоч окремі рішення можуть базуватись на суто наукових (наприклад, економіко-математичних) засадах.

Ефективність імітаційних ігор як засобу пізнання і надбання, вмінь та навичок зумовлена синтезом в рамках однієї діяльності ігрового й пізнавального інтересів.

3. Активні форми навчання в контексті нової парадигми освіти

Одна з вимог до сучасної і майбутньої вищої школи – студенти повинні не тільки опанувати програму комплексу навчальних дисциплін, а й модель дії спеціаліста в тій чи іншій сфері професійної діяльності (ситуації).

Для відпрацювання такої узагальненої моделі дії спеціаліста, а також найбільш типових ситуацій майбутньої професійної діяльності, використовуються різні форми активного навчання (рис. 72).

Рис. 72. Форми активного навчання

Хоча перелічені методи відрізняються як формою проведення занять, так і завданнями, які необхідно вирішувати в освітньому процесі, вони мають спільні цілі (рис. 73).

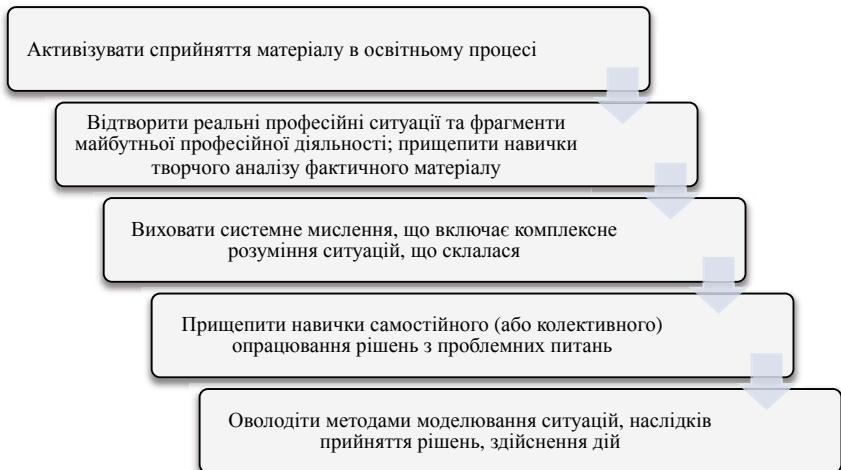

Рис. 73. Основні цілі різноманітних форм активного навчання

Крім того, методи активного навчання можуть виконувати не тільки навчальну функцію, а й контрольно-перевіркову. Більшість із них можуть використовуватись для поточної атестації студентів (оцінки міри засвоєння окремих блоків тем); а частина – для підсумкового стану визначення курсу

(при проведенні заліків, іспитів) та для перевірки підготовленості студентів до вирішення професійних завдань і виконання функцій, передбачених кваліфікаційними вимогами.

Вибір конкретних форм та методів активного навчання здійснюються, виходячи із структури і змісту навчальної дисципліни, конкретних цілей та завдань навчання. Як правило, використання активних методів навчання здійснюються після опрацювання типових методик і застосування традиційних форм навчання – розв'язання типових задач, проведення традиційних семінарських і практичних занять.

Різноманіття майже всіх перерахованих активних форм навчання, як свідчать педагоги, значно ефективніше проявляється в командній роботі.

Теоретичні і практичні аспекти поведінки малих груп і роботи в команді

Повсякденне життя показує, що бізнес на будь-якому підприємстві будь-якої галузі – це справа колективна, командна. Тому студентів слід учить працювати в командах. До того ж міра засвоєння матеріалу при роботі в командах значно вища. Що ж являє собою команда?

Команда – це будь-які групи людей, які є прихильниками загальної мети та є залежними від спільних зусиль у досягненні цієї мети. Команда може бути або не бути частиною іншої робочої групи, засновується на формальних або неформальних засадах. Команди можуть бути невеличкими (по 3-4 особи), або великими (віл 20 і більше осіб) (рис. 74).

Рис. 75. Зразок роботи команди при вирішенні завдань

Однак робота в команді, яка кваліфікується спеціалістами як високоефективна, у більшості своїй не є такою вже простою, особливо на перших порах, поки не досягнуто взаєморозуміння і взаємопідтримка між учасниками (рис. 76).

Рис. 76. Приховані почуття і процеси, властиві командам на початку роботи

Команда в процесі розвитку проходить декілька етапів (рис. 77).

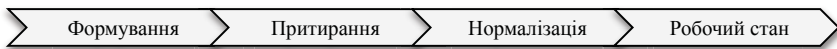

Рис. 77. Етапи становлення команди

На етапі *формування* моделі поведінки можуть бути різними (рис. 78).

Рис. 78. Моделі поведінки команди на етапі формування команди

Коефіцієнт корисної дії на цьому етапі розв'язання проблеми досить низький.

Етап *притирання* характеризується своєю моделлю поведінки (рис. 79).

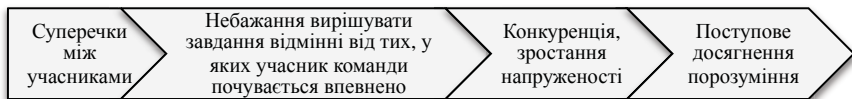

Рис. 79. Модель поведінки команди на етапі притирання

Етап *нормалізації* передбачає також ряд послідовних кроків (рис. 80).

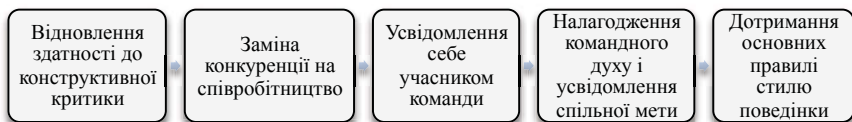

Рис. 80. Модель поведінки команди на етапі нормалізації

Етап *робочого часу* моделі поведінки команди включає 3 складові (рис. 81).

Рис. 81. Модель поведінки команди на етапі робочого стану

Тривалість етапів може бути різною. Розуміння слухачами зазначених етапів становлення команди збереже їх від розпачу через крах нереалістичних сподівань, допоможе не впасти в паніку, а методично просуватися до мети: вирішення якогось конкретного завдання командним способом, за народною мудрістю – одна голова добре, а дві – краще!

Практична робота 5 та методичні рекомендації до її виконання

Методичні рекомендації до практичної роботи 5

Мета: отримання знань щодо видів та прийомів активізації процесу навчання у вищій школі.

Хід виконання:

1. Ознайомитися з лекційним та презентаційним матеріалами до теми 5.
2. Використовуючи групове обговорення розглянути всі питання, що виносяться на заняття.
3. Виконати завдання і проаналізувати результати. Обговорити їх.

Оформлення відповіді: відповідь оформлюється у вигляді окремого файлу.

Термін виконання: протягом третьої декади квітня.

Критерій оцінювання: 10 балів, зокрема

100 % від зазначеного балу – відмінний рівень виконання з можливими незначними недоліками
80-90 % від зазначеного балу – достатньо високий рівень виконання без суттєвих (грубих) помилок
70-80 % від зазначеного балу – в цілому добрий рівень виконання з незначною кількістю помилок
60-70 % – посередній рівень знань виконання із значною кількістю недоліків
50-60 % – мінімально можливий допустимий рівень виконання

Практичне заняття 1

1. Економічна гра: зміст, характеристика та механізм застосування і правила використання
2. Результативність й ефективність економічної гри для студента
3. Активні форми навчання в контексті нової парадигми освіти

Завдання 1. Підготуйте та розіграйте ситуацію “Педагогічний конфлікт в ЗВО”.

Завдання 2. Вкажіть критерії оцінки ефективності навчальних ігор?

Самостійні завдання до теми 5 та методичні рекомендації до їх виконання

Мета: формування навчального і наукового світогляду, оволодіння методикою та методами педагогічної майстерності.

Засвоїти поняття: методика викладання, економічна гра, прийоми в ході викладання, ділові ігри, активні учасники, ефективні ігри, поведінка студента.

Вміти: застосовувати різні прийоми активізації процесу навчання у ЗВО; добирати систему ефективних методів, форм, засобів навчання для організації навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Критерії: запропоновані завдання в рамках даної теми 5 виконати в письмовій формі обсягом 2–3 сторінки та презентації на 10 слайдів.

Робота оцінюється в 10 балів

10 балів – відмінний рівень виконання з можливими незначними недоліками по всіх трьох завданнях

9-8 балів – в цілому добрий рівень виконання з незначною кількістю помилок по всіх трьох видах завдання

7-5 балів – посередній рівень знань виконання із значною кількістю недоліків по всіх трьох завданнях

4-2 балів – мінімально можливий допустимий рівень виконання, а саме коли 2 завдання з 3 представлених зроблені в достатній мірі

Термін виконання: робота має бути виконана до дня консультації до екзамену.

Форма подання виконаної роботи: документ у форматі doc, docx, pdf*.

Завдання 1. Розробити економічну гру та презентувати її блок-схему, методику проведення, критерії оцінювання учасників гри.

Завдання 2. Розробити анкету оцінювання гри студентами.

Завдання 3. Проведіть тренінг з конфліктології в педагогіці.

Тести до теми 5

1. Метод пізнання, за допомогою якого на основі загального принципу логічним шляхом з одних положень як істинних з необхідністю виводиться нове істинне знання про окреме – це:

- а) індукція;
- б) синтез;
- в) абстрагування;
- г) дедукція.

2. Такі специфічні методи, як спостереження, вимірювання, експеримент, моделювання застосовуються на:

- а) практичному рівні;
- б) теоретичному рівні;
- в) емпіричному і теоретичному рівні;
- г) емпіричному рівні.

3. До системи знання, яка будується на основі аксіоматичного методу, ставляться такі вимоги:

а) вимога несуперечливості аксіом; вимога точності аксіом; вимога незалежності аксіом;

б) вимога точності аксіом;

в) вимога повноти аксіом;

г) вимога незалежності аксіом.

4. Абстрагування – це:

а) уявне відвернення від неістотних, другорядних ознак предметів і явищ, зв'язків і відношень між ними та виділення декількох сторін, які цікавлять дослідник;

б) непрямий, опосередкований метод наукового дослідження об'єктів пізнання (безпосереднє вивчення яких неможливе, ускладнене чи недоцільне), який ґрунтується на застосуванні моделі як засобу дослідження;

в) метод вивчення різноманітних об'єктів шляхом відображення їх структури в знаковій формі за допомогою штучних мов, наприклад мовою математики;

г) мислене конструювання об'єктів, яких немає в дійсності, або які практично нездійсненні.

5. Моделювання – це:

а) уявне відвернення від неістотних, другорядних ознак предметів і явищ, зв'язків і відношень між ними та виділення декількох сторін, які цікавлять дослідник;

б) непрямий, опосередкований метод наукового дослідження об'єктів пізнання (безпосереднє вивчення яких неможливе, ускладнене чи недоцільне), який ґрунтується на застосуванні моделі як засобу дослідження;

в) метод вивчення різноманітних об'єктів шляхом відображення їх структури в знаковій формі за допомогою штучних мов, наприклад мовою математики;

г) мислене конструювання об'єктів, яких немає в дійсності, або які практично нездійсненні.

6. Формалізація – це:

а) уявне відвернення від неістотних, другорядних ознак предметів і явищ, зв'язків і відношень між ними та виділення декількох сторін, які цікавлять дослідник;

б) непрямий, опосередкований метод наукового дослідження об'єктів пізнання (безпосереднє вивчення яких неможливе, ускладнене чи недоцільне), який ґрунтується на застосуванні моделі як засобу дослідження;

в) метод вивчення різноманітних об'єктів шляхом відображення їх структури в знаковій формі за допомогою штучних мов, наприклад мовою математики;

г) мислене конструювання об'єктів, яких немає в дійсності, або які практично нездійсненні.

7. Метод ідеалізації – це:

а) уявне відвернення від неістотних, другорядних ознак предметів і явищ, зв'язків і відношень між ними та виділення декількох сторін, які цікавлять

дослідник;

б) непрямий, опосередкований метод наукового дослідження об'єктів пізнання (безпосереднє вивчення яких неможливе, ускладнене чи недоцільне), який ґрунтується на застосуванні моделі як засобу дослідження;

в) метод вивчення різноманітних об'єктів шляхом відображення їх структури в знаковій формі за допомогою штучних мов, наприклад мовою математики;

г) мислене конструювання об'єктів, яких немає в дійсності, або які практично нездійсненні.

8. Засіб побудови наукової теорії, при якому без доведення приймаються деякі твердження (аксіоми), а потім використовуються для доведення інших тверджень (теорем) за логічними правилами є:

а) аксіоматичний метод;

в) когнітивний метод;

б) статистичний метод;

г) метод формалізації.

9. Метод вивчення різноманітних об'єктів шляхом відображення їхньої структури в знаковій формі за допомогою штучних мов, наприклад мовою математики є:

а) аксіоматичний метод;

в) когнітивний метод;

б) статистичний метод;

г) метод формалізації.

10. У процесі проведення ігор реалізуються такі психолого-дидактичні закономірності:

а) принцип негайного застосування знань;

б) зведення абстрактних знань і понять на рівень чуттєвого перетворення матеріалу; наближення до практичного розуміння економічних категорій і закономірностей;

в) менша втомлюваність учасників гри;

г) всі відповіді вірні.

**ТЕМА 6. СПІЛЬНА НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА ВИКЛАДАЧА ТА
СТУДЕНТА В КОВОРКІНГ-ЦЕНТРІ УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО
ІННОВАЦІЙНОГО ХАБУ**

План

1. Освітні інноваційні хаби: теоретичний контент та позитивні очікування їх функціонування
2. Наукова публікація: поняття, функції, основні види
3. Наукова монографія, наукова стаття, тези
4. Методика підготовки та оформлення публікацій
5. Форми звітності при науковому дослідженні

1. Освітні інноваційні хаби: теоретичний контент та позитивні очікування їх функціонування

Сьогодні для України критичне значення для формування і становлення інноваційної економіки має “потрійна спіраль”, точніше – колаборація трьох типів учасників “інноваційної гри”, які представляють науку, бізнес, державу. В зв’язку з цим, є нагальна потреба у розробці теоретико-методологічного змісту, в умовах інституціональних змін, інфраструктури інноваційного хабу як освітньо-науково-інноваційно-виробничого комплексу, що базується на знаннях та визначенні можливих інструментів його підтримки.

Чимало проблем, що пов’язана з дією “потрійної спіралі” (університет – влада – бізнес), формуванням і розвитком конкурентоспроможності національної інноваційної сфери залишаються недостатньо розкритими, обґрунтованими та потребують вирішення. Питання пов’язанні з утворенням таких просторово-часових структур як освітні/університетські інноваційні хаби в українській науковій літературі до сьогодні взагалі не були порушені.

Сучасна організаційно-функціональна система інноваційного підприємництва України є недосконалою, складною і за всіма ознаками перебуває на стадії формування. Цілісний науково-дослідний процес досі штучно поділений на 3 категорії: фундаментальну, відомчу, університетську науку. Це породило паралелізм і “ослаблення” наукових досліджень.

В Україні 75 % фундаментальних досліджень виконується в академічному секторі науки, по 13 % – у галузевому та вузівському секторах. Кількість виконаних наукових та науково-технічних робіт у 2015 р. підприємницьким сектором складає 20 785 од., сектором вищої освіти – 7 577 од., організаціями НАН України – 9 546 од.. З цих причин, вважаємо за потрібне становлення у секторі освіти освітніх інноваційних хабів. Виконання інформаційно-консалтингових, науково-інноваційних і виробничих сервісів, має покладатися на міжнародні освітні інноваційні хаби, що працюють на базі ЗВО України як інноваційні площадки для акселерації інноваційних проєктів.

Діяльність такого роду міжнародного освітнього інноваційного хабу повинна спрямовуватися на підвищення рівня і якості життя населення конкретного регіону України, в якому функціонує хаб, та проживаючого населення в країнах партнерах інноваційного хабу.

Передбачається, що інфраструктура міжнародного освітнього інноваційного хабу може структурно корегуватися відповідно до галузі в якій функціонує хаб, то це: стимулюватиме діалог між науковцями, бізнесом та урядовцями як України, так і країн-партнерів зокрема; закладатиметься базис до колективного створення різних інновацій з урахуванням потенціалу технологій, техніки, знань й компетенцій; спостерігатиметься інтерактивний обмін явними і неявними знаннями; формуватиметься спільне бачення щодо заходів адаптації динамічного (гіперзмінного) середовища.

Для успішної роботи освітній інноваційний хаб, повинен мати в своєму складі центри генерації наукових знань та бізнес-ідей з постійним залученням перспективної студентської молоді, центри підготовки високопрофесійних спеціалістів-новаторів. Діяльність університетських хабів повинна бути націлена на роботу з перспективними ринками інновацій.

Освітній інноваційних хаб слід розглядати, як перспективну “точку росту інноваційної економіки” в основі діяльності якої є індивідуум-новатор, студент-інноватор та інститути інноваційного розвитку (рис. 82).

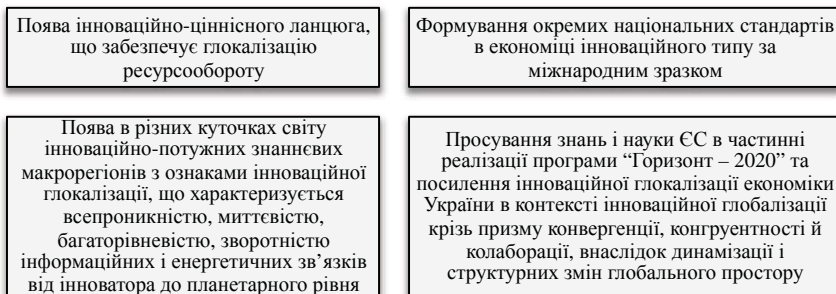

Рис. 82. Засади освітніх інноваційних хабів

Проект змісту робочої програми інноваційного проекту “Створення освітнього інноваційного хабу” представлено в таблиці 8.

Таблиця 8

Зміст робочої програми інноваційного проекту “Створення освітнього інноваційного хабу”

Роки	Зміст робочої програми до інноваційного проекту
1	2
1 рік	1. ЗВО – освітньо-науково-дослідний університет, що діє на принципах підприємницького ЗВО
	2. Формування комплексної системи підтримки науково-освітніх, технологічних робіт інноваційного хабу в ЗВО
	3. Форсайт та прогноз науково-технологічних напрямів діяльності університетського інноваційного хабу

1	2
2 рік	1. Організація і підтримка інноваційно-підприємницької діяльності університетського інноваційного хабу
	2. Маркетингова і PR-діяльність в інфраструктурі освітнього інноваційного хабу
	3. Розвиток молодіжного венчурного підприємництва в рамках студентського інкубатора на базі освітнього інноваційного хабу
3 рік	1. Розвиток технологічного підприємництва. Організація роботи технологічного парку в структурі освітнього інноваційного хабу
	2. Фінансові інструменти підтримки освітнього інноваційного хабу
	3. Система інформаційної підтримки проектної діяльності інноваційного хабу ЗВО

Мета, яку переслідує освітній хаб: забезпечення трансферу інновацій; досягнення комерціалізації результатів НДД; становлення ЗВО центрами освітнього і наукового розвитку Південного, Східного, Західного, Північного та Центрального регіонів України; модернізація системи професійної освіти ЗВО; формування надійного ділового партнерства між університетами України та країн ЄС. Деталізована програма передбачає здійснення ряду важливих і послідовних кроків (рис. 83).

<i>Програма освітнього хабу</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • складення програми розвитку освітнього хабу на 2020-2025 рр. в рамках євроінтеграції; • розвиток інфраструктурних проектів в ЗВО; • формування комплексної системи підтримки інноваційної НДД в ЗВО; • розвиток системи форсайту і прогнозу науково-технологічних напрямів діяльності в ЗВО; • досвід України та країн ЄС у розвитку методів та підходів до прогнозування і форсайту в університетах; • формування інноваційної інфраструктури підтримки системи форсайту і прогнозування науково-технологічної діяльності ЗВО; • актуальність розвитку системи проектного управління в ЗВО, іноземний досвід розвитку системи проектного управління; • цілі та внутрішня мотивація розвитку інноваційно-підприємницької діяльності; • охорона результатів інтелектуальної діяльності як елемент інноваційної системи ЗВО; • умови розвитку інноваційної діяльності ЗВО; • організація й підтримка трансферу технологій і комерціалізації в ЗВО; • побудова маркетингової діяльності ЗВО і маркетингова підтримка проектної діяльності ЗВО; • просування ЗВО як інноваційних хабів та їх перспективних розробок в Україні та за кордоном; • розвиток молодіжного підприємництва в рамках студентських інкубаторів; • розвиток технологічного підприємництва: залучення та навчання учасників, формат заходів, запуск проектів; • актуальність удосконалення підходів до фінансової підтримки інновацій в ЗВО, джерела фінансування інноваційно-підприємницької діяльності ЗВО; • використання інформаційних технологій в розвитку інноваційної НДД ЗВО; • інформаційна система управління ЗВО, система інформаційної підтримки проектної діяльності; • інформаційно-консалтингова система проектного управління. 	

Рис. 83. Деталізована робоча програма інноваційного освітнього хабу

Оцінка результатів науково-педагогічної діяльності робочої групи освітнього інноваційного хабу має відбуватися за рядом показників (рис. 84).

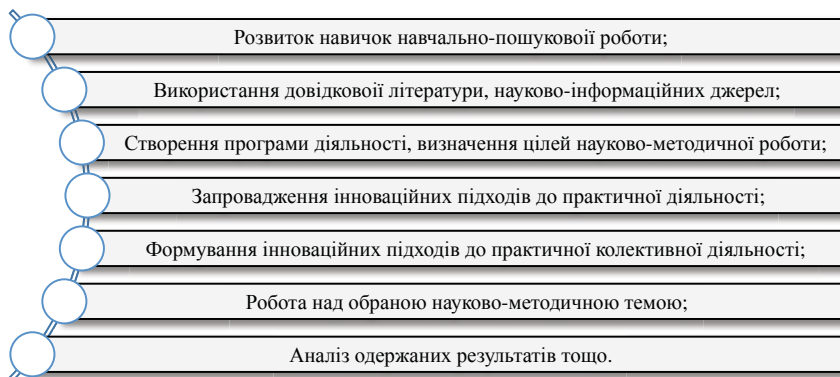

Рис. 85. Показники оцінки результатів науково-педагогічної діяльності робочої групи освітнього інноваційного хабу

Очікувані впливи в результаті успішної роботи освітніх інноваційних хабів на студентів, науковців, викладачів та безпосередньо інститути інноваційного розвитку представлено в таблиці 9.

Таблиця 9

Очікувані впливи в результаті успішної роботи освітніх інноваційних хабів

<i>Очікувані впливи від роботи освітнього інноваційного хабу на студентів та співробітників ЗВО</i>	<i>Очікувані впливи від роботи освітнього інноваційного хабу на інститути інноваційного розвитку</i>
<ul style="list-style-type: none"> - новий рівень осмислення свого професійного положення і перспектив, що відкриваються; - можливості суміщати сфери діяльності: розвиток науки, освіти + інноваційне підприємництво; - нові стратегії та форми роботи: з інноваційною науковою молоддю та національним і закордонним бізнесом; - можливість вибору професійної діяльності в стінах університетів; - нові технології і моделі навчання; - “розгерметизація” умов і можливостей, подолання замкнутості студентів і молодих учених; - переосмислення економічного, соціального та інноваційного потенціалу ЗВО; - особистісний ріст, розвиток, набуття нових компетенцій; - можливість участі у великих мережних, міжнародних, міждисциплінарних проектах, участь в програмах обміну. 	<ul style="list-style-type: none"> - налагодження горизонтальних і вертикальних зв’язків між факультетами, вузами, підприємствами, інвесторами; - внутрішньо університетська мобілізація кадрів; - нові технології мотивації до участі і формування навичок інноваційної діяльності; - можливості знайти застосування молодим перспективним кадрам і утримання їх; - оновлення освітньої програми; - імідж і перевага заходам та ініціативам, додатковий інтерес до інноваційної культури університету і його проектів; - розвиток інноваційної культури та поширення духу інноваційної діяльності; - взаємозбагачуючий обмін між університетами та факультетами; - молодий кадровий склад підприємств для інноваційного хабу та для великих підприємств сфери інновацій.

Передбачається, що результатом роботи освітніх інноваційних хабів буде:

- комерціалізація наукового потенціалу ЗВО;
- розвиток зв'язків між ЗВО та бізнесом;
- вихід ЗВО й підприємств, залучених до інноваційного хабу на міжнародний ринок високих технологій;
- входження ЗВО за участі інноваційного хабу у світовий освітній і науковий простір;
- налагодження партнерських відносин між українськими ЗВО та провідними європейськими університетами;
- розвиток центру інноваційного підприємництва молоді;
- підвищення рівня управління в ЗВО, налагодження дій за проектними напрямами;
- надання особливо важливого значення інноваціям в ЗВО – розповсюдження духу інновацій;
- мотивація брати участь в інноваційній діяльності завдяки наявності молодіжного активу;
- зміна характеру взаємодії з іншими університетами – вихід на мережеву взаємодію і надання університетському інноваційному хабу функцій ресурсного хабу для інших університетів та партнерів;
- діяльність інноваційного хабу на базі ЗВО стимулюватиме розвиток середовища і культури інноваційного підприємництва – в студентів ЗВО, може з'явитися можливість не лише обрати майбутню професійну діяльність, але й розвинути свої підприємницькі здібності;
- ефективна робота інноваційного хабу дасть додатковий імпульс внутрішньоуніверситетській мобілізації кадрів, що дозволить сформувати ядро – носіїв нової культури, яке розвине інноваційну діяльність і реалізує її принципи. Це дозволить створити цікавий, кваліфікований, творчий і конструктивно налаштований колектив однодумців, в якому важливу роль відіграватиме молодь.

Робота освітніх інноваційних хабів повинна орієнтуватися на: підготовку кваліфікованих спеціалістів, що володіють професійними компетенціями в певних галузях знань, навиками та досвідом інноваційного підприємництва – застосування своїх знань на практиці, а також уміння здійснювати прогноз/форсайт розвитку професійної сфери діяльності; отримання результатів інтелектуальної діяльності, що володіють одночасно евристичним змістом, потенціалом підвищення якості життя населення України і значним комерційним потенціалом.

2. Наукова публікація: поняття, функції, основні види

Результати НДР оформляють не лише у вигляді наукової або дипломної роботи. Вони узагальнюються у кандидатських і докторських дисертаціях, авторефератах дисертацій, тезах доповідей, статтях, монографіях, методичних та практичних матеріалах, підручниках, навчальних і навчально-методичних посібниках тощо.

Для майбутнього фахівця, науковця важливим є володіння методологією підготовки наукової публікації. Написання реферату, наукової статті, тез доповідей на конференції повинно відповідати вимогам жанру публікації і відповідно сприйматись читачами й слухачами. Це висуває певні вимоги до логіки побудови їх, форми, стилю і мови.

Розглянемо методику підготовки окремих видів публікацій чи виступів, враховуючи особливості кожного виду, залежність від рівня завершеності дослідження з врахуванням кола читачів/слухачів, на яких вони розраховані.

Наукова публікація (з лат. *publicato* – оголошую всенародно, оприлюднюю) – це доведення інформації до громадськості за допомогою преси, радіомовлення, телебачення; розміщення в різних виданнях (газетах, книгах, підручниках). Головні функції публікацій відображено на рисунку 86.

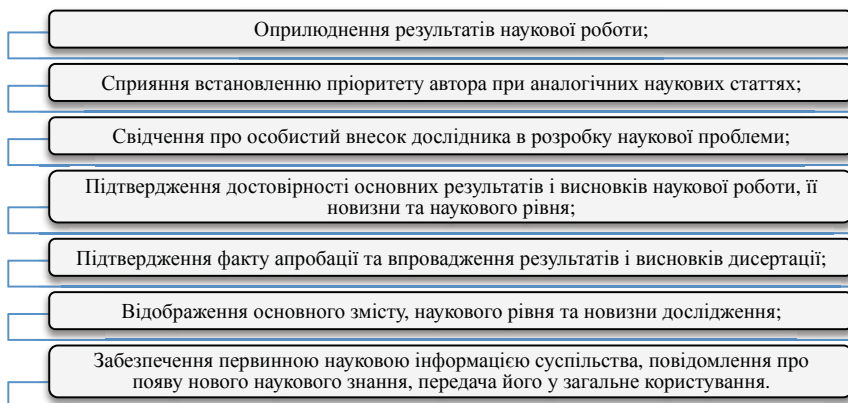

Рис. 86. Функції наукових публікацій

Особливе значення мають наукові публікації, що вийшли друком у формі видань. Науковим вважається видання результатів теоретичних або емпіричних досліджень, підготовлених науковцями до публікації пам'яток культури, історичних документів, літературних текстів. Воно призначене для фахівців відповідної галузі та наукової роботи. Наукові видання можуть бути двох груп: науково-дослідні (рис. 87); джерелознавчі.

Рис. 87. Типи науково-дослідних видань

Інформативний реферат – це коротке письмове викладення однієї наукової праці, що стисло висвітлює її зміст. Він акцентує увагу на нових повідомленнях.

До другої групи наукових видань належать: джерелознавчі видання або наукові документальні видання, які містять пам'ятки культури та історичні документи, що пройшли текстологічне опрацювання, мають коментарі, вступи, статті, допоміжні покажчики тощо.

Серед наукових неперіодичних видань можна виділити:

- книги (книжкове видання обсягом понад 48 сторінок);
- брошури (книжкове видання обсягом від 4 до 48 сторінок).

Статус наукового видання потребує суворого дотримання вимог видавничого оформлення видання. Зупинимось на головних:

1. *Вихідні відомості* – сукупність даних, які характеризують видання і призначені для його оформлення, бібліографічної обробки, статистичного обліку й інформування читача. Це: відомості про авторів; заголовок видання (назва); надзаголовні дані; підзаголовні дані; нумерація; шифр зберігання видання; індекс УДК; індекс ББК; авторський знак; макет анотованої каталожної картки; знак охорони авторського права; міжнародний стандартний номер ISBN.

2. *Вихідні дані включають:* місце випуску видання, назву видавництва, рік випуску.

3. *Випускні дані передбачають:* дату подання оригіналу на видання; дату підписання видання до друку; формат паперу і частку аркуша; вид і номер паперу; гарнітуру шрифту основного тексту; спосіб друку; обсяг видання в умовних друкованих аркушах, що приведені до формату паперового аркуша 60x90 см; обсяг видання в обліково-видавничих аркушах; номер замовлення поліграфічного підприємства; назву і поштову адресу видавництв і поліграфічного підприємства. Випускні дані розміщують на останній сторінці видання або на звороті титульного аркуша.

Статті наукового характеру друкуються переважно в збірниках або журналах.

Науковий журнал – це журнал, що містить статті та матеріали досліджень теоретичного й прикладного характеру і призначений для фахівців певної галузі науки. За цільовим призначенням наукові журнали поділяють на: науково-практичні; науково-теоретичні; науково-методичні.

Особливе значення мають наукові статті для здобувачів наукового ступеня доктора чи кандидата наук. До таких наукових робіт висуваються певні вимоги (рис. 88).

Кількість і якість публікацій з теми дослідження є критерієм оцінки роботи.

Наукові видання (зокрема наукові монографії, журнали чи збірники), в яких опубліковані основні результати дисертаційних робіт, мають бути доступними читачеві, знаходитися у фондах провідних бібліотек країни, обов'язково надсилатися в установлений перелік установ, який затверджений.

Вимоги до наукових статей:

1. Статті мають публікуватися у провідних наукових фахових журналах та інших періодичних наукових фахових виданнях.
2. Публікація не більше однієї статті здобувача за темою дисертації в одному випуску (номері) журналу (або іншого друкованого видання).
3. Не зараховуються праці, в яких немає повного опису наукових результатів, що засвідчує їх достовірність, або в яких повторюються результати, опубліковані раніше в інших наукових працях, що входять до списку основних.

Рис. 89. Ключові вимоги до наукових статей

До них належать:

1. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського НАН України (03039, Київ, проспект 40-річчя Жовтня, 3);
2. Національна парламентська бібліотека України (01001, Київ, вул. М. Грушевського, 1);
3. Державна наукова установа “Книжкова палата України імені Івана Федорова” (02660, Київ, проспект Ю. Гагаріна, 27);
4. Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника (79000, Львів, вул. В. Стефаника, 2);
5. Державний заклад “Одеська національна ордена Дружби народів наукова бібліотека імені М. Горького” (65023, Одеса, вул. Л. Пастера, 13);
6. Державний заклад “Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка” (61003, Харків, провулок В. Г. Короленка, 18);

Науковими виданнями (в т.ч. і науковими монографіями), в яких можуть бути вміщені публікації за основним змістом дисертацій вважаються лише ті видання, які надійшли до перелічених установ. Певні труднощі у авторів виникають при визначенні обсягу праць, що зумовлено недостатнім знанням одиниць обчислення наукової інформації, поширених засобами друку. До них належать: авторський, друкований, та обліково-видавничий аркуш.

Найбільш вживаним у практиці є *авторський аркуш* – це одиниця обсягу друкованого твору, що дорівнює 40 000 друкованих знаків (літери, цифри, розділові знаки, кожен пробіл між словами тощо), один авторський аркуш дорівнює 24 сторінкам машинописного тексту, надрукованого через 2 інтервали на стандартному аркуші формату А4.

Обсяг оригіналу в авторських аркушах можна приблизно визначити, розділивши загальну кількість сторінок машинописного тексту на 24. У авторських аркушах визначається обсяг рукопису у видавничому договорі.

Обліково-видавничий аркуш – це одиниця обліку друкованого твору, що дорівнює також 40 000 друкованих знаків прозового тексту, 700 рядкам віршованого тексту або 3 000 см² рекламного ілюстрованого тексту. В обліково-видавничих аркушах враховуються ті частини видання, які не є результатом авторської праці (видавничі анотації, зміст, вихідні відомості на

обкладинці, справі, випускні дані, порядкові номери сторінок, редакційна передмова, рисунок та ін.).

Кожний науковець систематично веде *облік власних публікацій* у картотеці списку або комп'ютерному банку даних за схемою: назва праці; характер роботи; вихідні дані; обсяг в авторських аркушах; термін та назва видання. Потрібно мати оригінали або копії власних публікацій.

3. Наукова монографія, наукова стаття, тези

Кожен фахівець повинен мати уявлення про методику й організацію НДД, про науку та основні її поняття. Наука – це сфера людської діяльності, спрямована на вироблення нових знань про природу, суспільство і мислення. Як специфічна сфера людської діяльності вона є результатом суспільного розподілу праці, відокремлення розумової праці від фізичної, перетворення пізнавальної діяльності в особливу галузь занять певної групи людей.

Професійна діяльність вимагає від фахівців права вмінь вирішувати принципово нові завдання, у певній формі проводити дослідження творчо використовувати досягнення науки та вдосконалювати свою кваліфікацію.

Монографія – це наукова праця у вигляді книги, яка містить повне або поглиблене дослідження однієї проблеми або теми, що належить одному або кільком авторам. Розрізняють два види монографій – наукові й практичні.

Наукова монографія – це науково-дослідна праця, предметом викладу якої є вичерпне узагальнення теоретичного матеріалу з наукової проблеми або теми з критичним його аналізом, визначенням вагомості, формулюванням нових наукових концепцій. Монографія фіксує науковий пріоритет, забезпечує первинною науковою інформацією суспільство, слугує висвітленню основного змісту і результатів дисертації.

Слід розрізняти дисертацію на здобуття наукового ступеня, виконані особисто у вигляді опублікованої індивідуальної наукової монографії, та наукові монографії як вид наукового видання. *Перший тип монографії* має містити висунуті автором для прилюдного захисту науково обґрунтовані теоретичні або експериментальні результати, наукові положення. Їй притаманна єдність змісту, вона свідчить про особистий внесок здобувача в науку і розглядається як кваліфікаційна наукова праця. За цих умов здобувач не пише рукопису дисертації, його заміняє монографія. *Другий тип наукової монографії* – це наукова праця, яка є засобом висвітлення основного змісту дисертації та однією з основних публікацій з теми дослідження.

Між дисертацією та монографією існують певні відмінності. По-перше, дисертація передбачає виклад наукових результатів і висновків, автором яких є особисто пошукач. Монографія – це виклад результатів, ідей, концепцій, які належать як здобувачу, так і іншим авторам. По-друге, дисертація містить нові наукові результати, висновки, факти, а монографія може викладати як нові результати, так і методичні, технологічні рішення, факти, які вже відомі. По-третє, дисертація має визначену структуру й правила оформлення, яких слід обов'язково дотримуватись. Монографія не має таких чітких вимог.

Дисертація – це рукопис, який зберігається в обмеженій кількості примірників у певних бібліотечних установах. *Монографія* – це видання, яке передбачає відповідне редакційно-видавниче опрацювання, виготовлена друкарським або іншим способом, видана у фаховому видавництві України. Воно призначене для поширення інформації, не повинне містити надмірних подробиць і має відповідати вимогам державних стандартів щодо його видавничого оформлення та поліграфічного виконання.

Не існує стандарту композиції наукової монографії. Кожен її автор може обрати структуру і порядок організації наукового матеріалу, зважаючи на логіку викладу й повноту висвітлення змісту дисертації. Традиційно склалася певна композиційна структура наукової монографії, елементами якої в порядку їх розміщення є такі: титульний аркуш, анотація, перелік умовних скорочень (за необхідності), вступ або передмова, основна частина, висновки або післямова, література, допоміжні покажчики, додатки, зміст.

Наукову монографію призначено, перш за все, для вчених, фахівців певної галузі науки, вона має відповідати за змістом та формою даному жанру публікації. Особливо важливими є чіткість формулювань і викладу матеріалу, логіка висвітлення основних ідей, концепцій, висновків. Її обсяг має становити не менше 6 друківаних аркушів, а у випадку монографій, що висвітлюють результати дисертацій, відповідно більше.

Титульний аркуш містить повну назву установи (закладу), де виконано роботу, прізвище, ім'я, по батькові автора, назву роботи, місто і рік. Назва монографії має бути інформативною (розкривати зміст книги, основні ідеї, новизну), чіткою (відбивати предмет і об'єкт дослідження, відмінність даної роботи від аналогічних), стислою (до 7-8 слів). Саме за назвою монографії здійснюється її класифікація за УДК і ББК та відбиття в систематичному або предметному каталогах.

На звороті титульного аркуша монографії вказують відомості щодо її рекомендації вченою радою до опублікування, а також зазначають прізвища, вчені ступені, звання і посади рецензентів. Після бібліографічного опису обов'язково розміщують анотацію – стислу характеристику змісту видання, призначення, його форми та інші особливості, її обсяг становить приблизно 500 знаків (70 слів). Текст анотації має бути лаконічним, доступним і правильно сприйматися читачами.

Умовні скорочення подаються перед вступом тоді, коли автор вживає маловідомі скорочення, що повторюються в тексті. У вступі або передмові розкривається значення проблеми, її актуальність, мета і завдання, які поставлені автором при написанні роботи, огляд основних публікацій з теми, перелік використаних джерел, організацій та осіб, що сприяли виконанню роботи, її читачка адреса тощо.

Основна частина монографії залежить від змісту й структури наукової роботи. Вона складається з розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів. У логічній послідовності викладаються наукові дослідження, ідеї, концепції, експериментальні дані, наукові факти, висновки. Вимоги до посилань,

ілюстрацій, таблиць у цілому збігаються з вимогами до дисертацій.

У висновках або післямові узагальнюються найсуттєвіші положення наукового дослідження, підводяться основні підсумки, доводиться достовірність та обґрунтованість нових наукових положень, визначаються проблеми, які потребують подальшого дослідження.

Література (список використаних джерел). Залежно від характеру роботи розрізняється й принцип розміщення літератури у списку. Він може бути алфавітним (прізвища авторів або назв робіт наводять за алфавітом); хронологічним (за роками публікацій, у межах кожного року за алфавітом); тематичним (за розділами, підрозділами роботи); у порядку згадування джерел у тексті. Список може включати всі джерела з теми; ті, що було використано автором; ті, на яких в роботі є посилання; найцінніші праці з теми й ін.. Архівні документи у списку наводять після друкованих матеріалів.

У наукових монографіях інколи подають допоміжні показники, які полегшують роботу з монографією: іменні, тематичні, предметні, географічні, хронологічні тощо. В додатках розміщують матеріали, які доповнюють й ілюструють основний текст: копії документів, таблиці, математичні розрахунки, формули, графіки, глосарій.

Зміст розміщують на початку або в кінці монографії. У ньому наводяться найменування розділів і підрозділів та номери їх початкових сторінок, що допомагає отримати повне уявлення про зміст і структуру видання.

Для захисту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук у вигляді монографії остання має бути обсягом не менше 15 обліково-видавничих аркушів (в галузі гуманітарних і суспільних наук) й не менше 10 обліково-видавничих аркушів (в галузі природничих і технічних наук). Для захисту докторської дисертації (в галузі гуманітарних і суспільних наук) монографія має містити не менше 10 обліково-видавничих аркушів (рис. 90).

<i>Вимоги до монографії:</i>
<ul style="list-style-type: none">• Наявність рекомендації вченої ради наукової установи, організації або ЗВО про опублікування монографії, про що має бути зазначено у вихідних даних.• Тираж не менше 300 примірників.• Наявність міжнародного реєстраційного номера ISBN.• Монографія повинна бути опублікована без співавторів.• Монографія має обов'язково містити результати наукових досліджень автора, опубліковані раніше у фахових виданнях України та інших країн.• Наявність рецензій не менше двох докторів наук, фахівців за спеціальністю дисертації, про що має бути зазначено у вихідних даних монографії.

Рис. 90. Вимоги до монографій для захисту докторських дисертацій

Написання наукової статті вимагає чіткого уявлення про рівень розробки досліджуваної теми в науці. Ось тому потрібно ознайомитись із основною літературою, що стосується обраної теми (монографії, статті). Пошукову літературу можна подати в систематичний та алфавітний каталоги, а також різноманітні бібліографічні показники. Літературу доцільно записувати на

окремі картки чи в зошиті, зазначаючи дані про працю – прізвище та ініціали автора, назву монографії, статті чи збірника статей, тез, місце, рік видання, назву видавництва чи журналу, кількість сторінок, короткий зміст або цитати.

Традиційно структура наукової роботи містить такі компоненти: вступ, основну частину, висновки, список використаної літератури. Можливі також список умовних скорочень, список використаних джерел і додатки. Для зручності користування зміст доцільно подавати відразу після титульної сторінки роботи із зазначенням сторінок. Зауважимо: він може бути оформлений як простий чи розгорнутий план.

Наукова стаття – один із основних видів наукової роботи. Вона містить виклад проміжних або кінцевих результатів наукового дослідження, висвітлює окреме питання за темою дисертації, фіксує науковий пріоритет автора, робить її матеріал надбанням фахівців. Наукова стаття подається до редакції в завершеному вигляді відповідно до вимог, які публікуються в окремих номерах журналів або збірниках у виглядів пам'ятки авторам. Оптимальний обсяг наукової статті 0,5-0,7 друк. арк..

Рукопис статті, як правило, має містити повну назву роботи, прізвище та ініціали автора, анотацію (на окремій сторінці), список використаної літератури. Стаття має просту структуру (рис. 91), її текст, як правило, не поділяється на розділи і підрозділи.

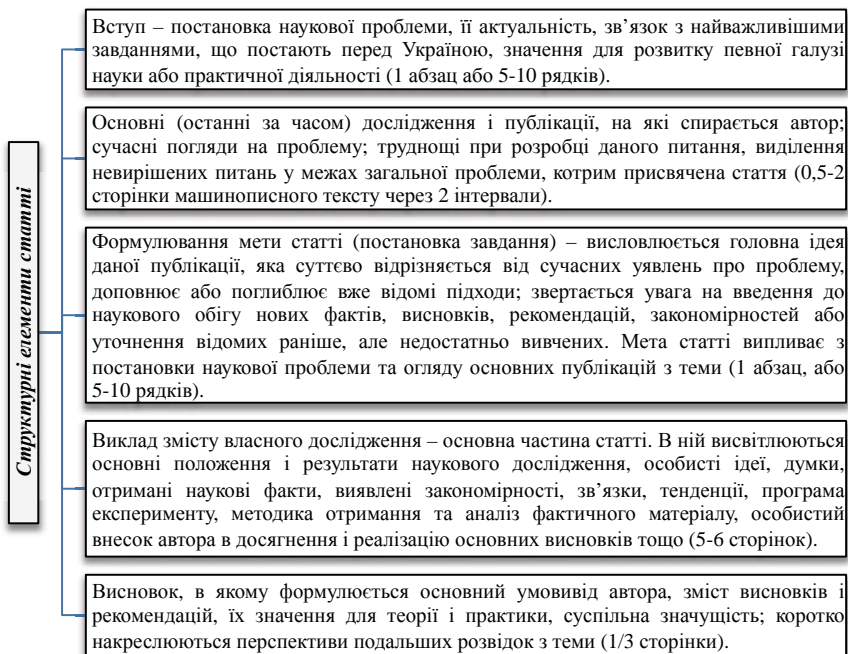

Рис. 91. Складові елементи наукової статті

Рукопис статті підписується автором і подається до редакції у двох примірниках. У разі необхідності до неї додається дискета. Виділяють ряд основних правил по написанню наукових статей (рис. 92).

Правила написання наукової статті:	У правому верхньому куті розміщуються прізвище та ініціали автора; за необхідності вказуються відомості, що доповнюють дані про автора.
	Назва статті стисло відображає її головну ідею, думку (якомога менше слів, краще – до 5).
	Ініціали ставлять перед прізвищем.
	Слід уникати стилю наукового звіту чи науково-популярної статті.
	Недоцільно ставити риторичні запитання; мають переважати розповідні речення.
	Не слід перевантажувати текст цифрами 1, 2 та ін.. При переліках тих чи інших думок, положень; перелік елементів, позицій слід починати з нового рядка, відокремлюючи їх одне від одного крапкою з комою.
	У тексті прийнятним є використання різних видів переліку: спочатку, на початку, спершу, потім, далі, нарешті; по-перше, по-друге, по-третє; на першому етапі, на другому етапі.
	Цитати в статті використовуються дуже рідко; необхідно зазначити основну ідею, а після неї в дужках вказати прізвище автора, який вперше її висловив.
	Усі посилання на авторитети подаються на початку статті, основний обсяг статті присвячують викладу власних думок; для підтвердження достовірності висновків і рекомендацій не слід наводити висловлювання інших учених, бо це свідчить, що ідея дослідника не нова, відома раніше й не підлягає сумніву.
	Стаття має завершуватися конкретними висновками і рекомендаціями.

Рис. 92. Правила написання наукових статей

Кожен дослідник прагне довести результати своєї праці до читача. Підготовка публікації – процес індивідуальний. Одні вважають за необхідне коротко описати хід дослідження і детально викласти кінцеві результати. Інші дослідники поступово вводять читача у свою творчу лабораторію, висвітлюють етап за етапом, докладно розкривають методи своєї роботи. Висвітлюючи весь дослідницький процес від творчого задуму до заключного його етапу, підбиваючи підсумки, формулюючи висновки і рекомендації, учений розкриває складність творчих пошуків. При першому варіанті викладу автор зважає на порівняно вузьке коло фахівців. Він користується ним при написанні монографії, статті й дає змогу оцінити здібності науковця до самостійної НДР, глибину його знань та ерудицію (рис. 93).

Неточні, розпливчасті формулювання назви або мети статті	Немає чіткого визначення особистого внеску науковця
Помилки при підготовці публікацій:	
Порушено вимогу щодо мінімального обсягу публікацій	Публікації суттєво дублюють одна одну

Рис. 93. Типові помилки при підготовці наукових публікацій

Тези (положення, твердження) – це коротко, точно, послідовно сформульовані ідеї, думки, положення наукової доповіді, повідомлення, статті або іншої наукової праці.

Тези доповіді – це опубліковані на початку наукової конференції (з'їзду, симпозіуму) матеріали попереднього характеру, що містять виклад основних аспектів наукової доповіді. Обсяг тез може бути в межах 2-3 сторінки машинописного тексту через 1,5-2 інтервали (рис. 94).

Алгоритм тези можна подати так:

теза – обґрунтування – доказ – аргумент – результат – перспектива

Тези доповіді, будь-якої наукової публікації оформляють згідно вимог:

- у правому верхньому куті розміщують прізвище автора та його ініціали та доповнюють відомостями про нього;
- назва тез доповіді коротко відображає головну ідею, думку, положення (2-5 слів);
- послідовність викладу змісту може бути наступна: актуальність, проблеми; стан розробки проблеми в науці і практиці; основна ідея, положення, висновки дослідження; основні результати та їх практичне значення. В тезах зазвичай не використовують цитати, цифровий матеріал.

Рис. 94. Вимоги до оформлення тез доповідей на наукову конференцію

Формулювання кожної тези починається з нового рядка, кожна теза має самостійну думку, висловлену в одному або кількох реченнях.

4. Методика підготовки та оформлення публікацій

Для майбутнього фахівця, науковця важливим є володіння методологією підготовки наукової публікації. Написання реферату, наукової статті, тез доповідей на конференції повинно відповідати вимогам жанру публікації і відповідно сприйматись читачами і слухачами. Це висуває певні вимоги до логіки побудови їх, форми, стилю і мови.

Розглянемо методику підготовки окремих видів публікацій чи виступів, враховуючи особливості кожного виду, залежність від рівня завершеності дослідження, а також з врахуванням кола читачів чи слухачів, на яких вони розраховані. Публікація будь-яких матеріалів є індивідуальною справою дослідника. Стиль і методика їх підготовки залежить від творчості та задуму автора, власного розуміння проблеми (рис. 95).

Кожен дослідник обирає для себе найпридатніший спосіб для перетворення т.з. чорнового варіанту рукопису на проміжний або остаточний.

Формулювання задуму здійснюється на I-му етапі роботи. Слід чітко визначити: мету роботи; коло читачів, на яке вона розрахована; матеріали, які в ній надаватимуться; передбачувана повнота й деталізація викладу; теоретичне чи практичне спрямування; ілюстративні матеріали, необхідні для розкриття її змісту. Визначається назва праці, яку потім можна корегувати.

На етапі формулювання задуму бажано скласти попередній план роботи, інколи на вимогу видавництва – план-проспект. План-проспект відбиває задум праці й відтворює структуру майбутньої публікації.

Послідовний виклад матеріалу передбачає логічно зумовлену схему підготовки публікації: формулювання задуму і складання попереднього плану; відбір і підготовка матеріалів; групування матеріалів; обробка рукопису. Його недоліком є нерациональне використання часу. Поки автор не закінчив повністю чергового розділу, він не може перейти до наступного, а в цей час матеріал, що майже не потребує чорнової обробки, чекає на свою чергу і лежить без руху.

Цілісний виклад передбачає написання всієї праці в чорновому варіанті, обробку в частинах і деталях, унесення доповнень і виправлень. Його перевага полягає в тому, що майже вдвічі економиться час при підготовці "білового" варіанту рукопису. Існує небезпека порушення послідовності викладу матеріалу.

Вибірковий виклад матеріалу часто використовується дослідниками. По мірі готовності матеріалу автор обробляє його в будь-якій зручній для нього послідовності. Необхідно кожен розділ доводити до кінцевого результату, щоб при підготовці всієї праці її складові були майже готові до опублікування.

Рис. 95. Методичні прийоми викладу наукового матеріалу

Відбір і підготовка матеріалів передбачають ретельний вибір вихідного матеріалу: скорочення до бажаного обсягу, доповнення необхідною інформацією, об'єднання розрізаних даних, уточнення таблиць, схем, графіків. Підготовка матеріалів може здійснюватися в будь-якій послідовності, окремими частинами, без попередньої детальної обробки. Головне – підготувати матеріали в повному обсязі для подальших етапів роботи над рукописом.

Групування матеріалу передбачає вибір варіанта його послідовного розміщення згідно з планом роботи.

Значно полегшує цей процес персональний комп'ютер. Набраний у текстовому редакторі твір можна структурувати. З'являється можливість побачити кожен із частин роботи та її всю в цілому; простежити розвиток основних положень; домогтися правильної послідовності викладу; визначити, які частини роботи потребують доповнення або скорочення. При цьому, всі матеріали поступово розміщують у належному порядку відповідно до задуму. Якщо ж комп'ютер відсутній, то рекомендується кожен розділ (підрозділ) писати на окремих аркушах або картках, з одного боку, щоб потім їх можна було розрізати і розмістити в певній послідовності.

Паралельно з групуванням матеріалу визначається рубрикація праці, тобто поділ її на логічно підпорядковані елементи – частини, розділи, підрозділи, пункти. Правильність формулювань і відповідність назв рубрик можна перевірити на комп'ютері. За інших умов це можна зробити через написання заголовків на окремих смугах паперу. Спочатку вони розкладаються в певній послідовності, а потім приклеюються до відповідних матеріалів. Результатом цього етапу є логічне поєднання складових рукопису, створення його чорнового макету, який потребує подальшої обробки.

Обробка рукопису складається з уточнення його змісту, оформлення й літературної правки. Цей етап ще називають роботою над біловим рукописом.

Шліфування тексту рукопису починається з уточнення його змісту й структури. Перевіряється й критично оцінюється кожен висновок, речення, кожне окреме слово, а крім того, відповідність назви роботи й назв розділів і підрозділів їх змісту, логічність і послідовність викладу матеріалу. Доцільно ще раз проаналізувати аргументованість основних положень, наукову новизну, теоретичну й практичну значущість роботи, її висновки і рекомендації. Слід мати на увазі, що однаково недоречними є надмірний лаконізм і надлишкова деталізація у викладі матеріалу. Допомагають сприйняттю змісту роботи таблиці, схеми, графіки тощо.

Наступний етап роботи над рукописом – *перевірка правильності його оформлення*. Це стосується рубрикації посилань на літературні джерела, цитування, написання чисел, знаків, фізичних і математичних величин, формул, побудови таблиць, підготовки ілюстративного матеріалу, створення бібліографічного опису, бібліографічних покажчиків тощо. Для оформлення друкованих видань є спеціальні правила, тому слід керуватися державними стандартами, довідниками, підручниками, вимогами видавництва і редакцій.

Заключний етап – це *літературна правка*. Її складність залежить від мовностильової культури автора, від того, як здійснювалася попередня підготовка рукопису. Водночас з літературною правкою автор вирішує, як розмістити текст і які виділення потрібно в ньому зробити. Слід зважати на те, що написану від руки роботу важко редагувати. Краще знайти недоліки в рукописі допомагає машинопис або комп'ютерний набір тексту. Перед тим, як редагувати текст, слід відкласти роботу на деякий час, щоб “відпочити” від неї. Бажано, щоб її хтось прочитав. Нарешті, редагувати її слід лише тоді, коли працю над нею закінчено повністю.

Якщо рукопис друкує не сам автор, а друкарка (оператор ПЕОМ), то поданий для друкування текст має бути написано розбірливим почерком. Неохайна робота – це вияв неповаги до друкарки, уповільнення роботи й причина помилок. Слід особливо чітко писати спеціальні терміни й прізвища.

Щоб привернути увагу читачів до найбільш важливих положень, термінів у тексті прийнято використовувати різноманітні *виділення* (розрядка, курсив, петит, напівжирний шрифт, підкреслювання тощо). Обрана система виділень має бути єдиною для всієї роботи, надмірне їх використання, як і недостатнє, може зробити текст важким для читання та сприйняття. Підготовлений для передачі до видавництва рукопис повинен відповідати певним вимогам, зумовленим процесом його подальшої підготовки до друку (рис. 96).

5. Форми звітності при науковому дослідженні

Оформлення отриманих результатів наукових досліджень у формі звіту і запровадження їх у практику є завершальним етапом проведення досліджень. Оформлення матеріалів наукового дослідження є його невіддільною частиною, оскільки передбачає аналіз і узагальнення отриманих матеріалів, що дозволяє сформулювати нові ідеї, висновки та рекомендації повно і точно. При цьому, варто дотримуватися певних загальних рекомендацій (рис. 97).

Загальні вимоги до рукопису:

- авторський рукопис має включати: титульний аркуш, анотацію, реферат, основний текст і додаткові тексти (показчики, коментарі, примітки, додатки), бібліографічні списки, посилання, зміст;
- текст рукопису і матеріали до нього слід подавати у видавництво у двох примірниках;
- сторінки рукопису мають бути одного розміру (від 203x288 до 210x297 мм);
- матеріал слід друкувати на комп'ютері малими літерами через два інтервали на одному боці аркуша;
- в одному рядку має бути 60-65 знаків (з урахуванням розділових знаків й прогалін між літерами), на одній сторінці суцільного тексту повинно бути 29-30 рядків;
- при визначенні обсягу рукопису необхідно виходити з того, що один авторський аркуш – це 40 000 знаків;
- береги сторінок оригіналу мають бути: ліве – не менше 25 мм, верхнє – 20, праве – 10, нижнє – 25 мм;
- абзацний відступ повинен бути однаковим і дорівнювати 5 знакам;
- усі заголовки й виділення в тексті слід друкувати малими літерами, заголовки – відокремлювати від тексту зверху і знизу прогалинами у 3 інтервали;
- виноски розміщуються в нижній частині сторінки і не мають переходити на наступну;
- слід чітко визначити підпорядкованість заголовків і підзаголовків;
- у рукописі дозволяються не більше 5 виправлень на одній сторінці: вони можуть бути вдруковані або написані від руки чорними чорнилами; зайві літери або слова можна закреслити, заклеїти або забілити;
- сторінки рукопису необхідно послідовно пронумерувати, починаючи з обкладинки і до останньої сторінки, у правому верхньому куті – простим олівцем, а на титульному аркуші вказати загальну кількість сторінок та ілюстрацій;
- рукопис підписує автор (співавтори) або редактор на титульному аркуші із зазначенням дати.

Рис. 96. Вимоги до рукопису для подання у видавництво

Рис. 97. Рекомендації по оформленню матеріалів наукового дослідження

Виконуючи НДР, студенти оформляють реферати, курсові (дипломні) роботи, виступи на семінарі, конференції, наукові статті; наукові працівники, спеціалісти готують інформації, дисертації, звіти, аналітичні записки тощо.

Наукові результати – це нові знання, отримані в процесі виконання НДР (рис. 98).

Рис. 98. Вимоги до наукових результатів

Узагальненням результатів дослідження є літературний виклад їх у вигляді звіту про виконану НДР, дисертації, студентської НДР та інших форм подання завершеної наукової продукції. При цьому, визначають призначення продукту інтелектуальної праці та напрями його використання. Якість виконаної роботи визначають апробацією.

Наукові результати повинні пройти апробацію, бути опублікованими в спеціальній науковій літературі, мати відповідні рецензії. Апробація включає в себе колективне обговорення виконаного дослідження на науково-технічних нарадах, його рецензування і експертизу, оприлюднення кінцевих результатів у спеціальних журналах, реферативних збірниках, а також у виступах дослідників на науково-практичних конференціях. Крім того, результати дослідження апробуються зовнішнім рецензуванням, коли рецензентом виступає сторона установи.

Реалізація результатів дослідження здійснюється через дослідне впровадження їх у практику за участю замовника теми. При цьому, виявляються недоробки, які потім усуваються дослідником, коригується звіт про НДР, оприлюднюються кінцеві результати дослідження. Реалізація результатів дослідження завершується складанням акту про впровадження за участю представників дослідника і замовника, а також здійсненням авторського нагляду за виробничим впровадженням результатів науково-технічних досліджень, захистом дисертації.

В процесі апробації з метою інформування про результати виконаних наукових досліджень, розробки рекомендацій за напрямами подальшої роботи використання їх в освітньому процесі чи в умовах виробництва організується обговорення проблеми на кафедрі, на семінарі, симпозіумах спеціалістів, науково-практичних конференціях (рис. 99).

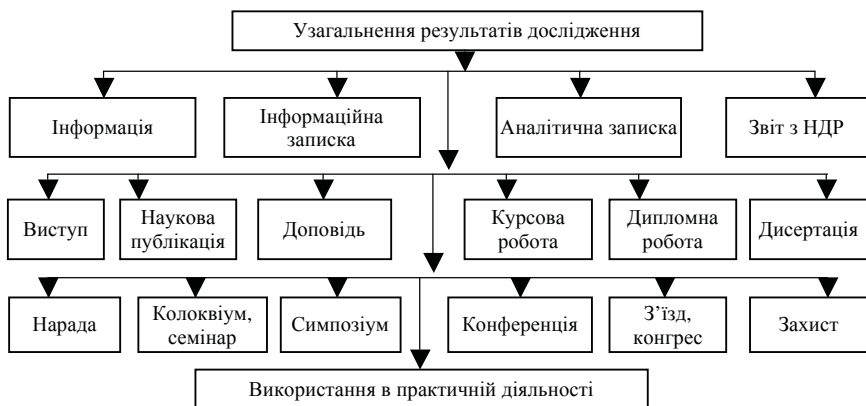

Рис. 99. *Форми звітності та впровадження результатів дослідження*

Інформація про дослідження є документом, в якому містяться результати дослідження без їх інтерпретації (пояснення числових даних):

- стисле викладення проблемної ситуації;
- перелік цілей та завдань НДР;
- опис соціально-демографічних характеристик вибіркової сукупності;
- розподіл відповідей на запитання анкет чи інтерв'ю та результати аналізу документів у вигляді таблиць.

Інформаційна записка про дослідження є невеликою за обсягом, має ті ж вимоги, що й інформація, але більш детально коментуються підсумки дослідної діяльності з конкретними висновками. *Аналітична записка про дослідження* може завершувати значні етапи досліджень чи бути основним підсумковим документом невеликих НДР (рис. 100).

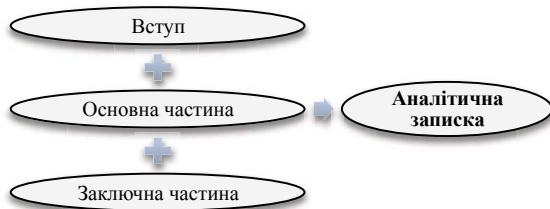

Рис. 100. *Структура аналітичної записки*

У вступі обґрунтовується необхідність проведеного дослідження, використання тих чи інших методів збору, обробки та аналізу інформації; описується мета, завдання, дається характеристика техніки дослідження. Основна частина включає аналіз досягнутих результатів дослідження, обробку та систематизацію кількісних і якісних понять, встановлення закономірностей. У заключній частині наводяться основні висновки та шляхи розв'язання виявлених проблем, рекомендації для практичного застосування.

При проведенні фундаментальних наукових досліджень, головним підсумковим документом є звіт про НДР (рис. 101).

Рис. 101. Обов'язкові елементи звіту про НДР

При складанні звіту з НДР слід дотримуватись таких вимог, як чіткість і логічна послідовність викладу матеріалу, переконливість аргументації, чіткість формулювань, що виключає можливість неоднозначного тлумачення, конкретність викладу результатів роботи; обґрунтованість рекомендацій.

Звіт про виконану НДР має складатися з 3-х частин: вступна частина, основна частина, додатки. Вступна частина містить такі структурні елементи: обкладинку (сторінки 1 і 2 обкладинки); титульний аркуш; список авторів; реферат; зміст; перелік умовних позначень, символів, одиниць, скорочень і термінів; передмову. Основна частина складається з: вступу; суті звіту; висновків; рекомендацій; переліку посилань. Додатки розміщують після основної частини звіту.

Стандарт встановлює основні вимоги щодо звітів із завершених НДР, а також правила друкування звіту. Текст друкують машинописним або комп'ютерним способом, дотримуючись полів: ліве – не менше 30 мм, праве – не менше 10, верхнє – не менше 15, нижнє – не менше 20 мм – через 1,5 або 2 інтервали, а при друкуванні за допомогою комп'ютера використовують шрифт Times New Roman Суг текстового редактора Word розміром 14 пунктів з 1,5 міжрядковим інтервалом. Формат паперу А4 (210 x 297 мм).

Титульний аркуш є першим аркушем роботи і включає такі дані: обмеження щодо розповсюдження або гриф таємності (якщо необхідно); ідентифікатори звіту; міжнародний стандартний книжковий номер (ISBN) або міжнародний номер серійного видання (ISSN) – наводять для звітів, котрі видаються; відомості про виконавця роботи – юридичну особу (організацію) або фізичну особу; грифи затвердження і погодження; повна назва документа; підписи відповідальних осіб, включаючи керівника роботи; рік

складення (затвердження) звіту.

Список виконавців включає прізвища всіх відповідальних виконавців, виконавців і співвиконавців (авторів роботи), які брали творчу участь у роботі, із зазначенням їх посад, наукових ступенів, вчених звань. Якщо виконавець роботи тільки один, його прізвище та підпис поміщують на титульному аркуші.

Реферат призначений для ознайомлення зі звітом. Він має бути стислим, інформативним і містити відомості, які дозволяють прийняти рішення про доцільність читання звіту. Реферат має бути розміщений безпосередньо за списком авторів, починаючи з нової сторінки. Тексту реферату при виданні звіту передує повний бібліографічний опис звіту, який виконують відповідно до вимог чинних стандартів з бібліотечної та видавничої справи (рис. 102).

Відомості про обсяг звіту, кількість частин звіту, кількість ілюстрацій, таблиць, додатків, кількість джерел згідно з переліком посилань (усі відомості наводять, включаючи дані додатків)

Текст реферату, в якому зазначають дані про об'єкт дослідження або розроблення; мету роботи; методи дослідження та апаратуру; результати та їх новизна; основні конструктивні, технологічні й техніко-експлуатаційні характеристики і показники; ступінь впровадження; взаємозв'язок з іншими роботами; рекомендації щодо використання результатів роботи; галузь застосування; економічну ефективність; значущість роботи та висновки; прогностичні припущення про розвиток об'єкта дослідження або розроблення

Перелік ключових слів повинен включати від 5 до 15 слів у називному відмінку

Рис. 102. Структура наукового реферату

Реферат належить виконувати обсягом не більш як 500 слів, і, бажано, щоб він уміщувався на одній сторінці формату А4.

Зміст включає перелік умовних позначень, символів, одиниць, скорочень і термінів; передмову; вступ; послідовно перелічені назви всіх розділів, підрозділів, пунктів і підпунктів (якщо вони мають заголовки) суті звіту; висновки; рекомендації; перелік посилань; назви додатків і номери сторінок, які містять початок матеріалу. У змісті можуть бути перелічені номери й назви ілюстрацій та таблиць із зазначенням сторінок, на яких вони вміщені.

Перелік умовних позначень, символів, одиниць, скорочень і термінів містить всі прийняті у звіті малопоширені умовні позначення, символи, одиниці, скорочення та терміни пояснюють у переліку, який вміщують безпосередньо після змісту, починаючи з нової сторінки.

Вступ до звіту про виконану НДР повинен містити оцінку стану досліджуваної науково-дослідної проблеми, провідні фірми та провідних вчених і фахівців даної галузі; світові тенденції розв'язання поставлених

задач; актуальність даної роботи та підставу для її виконання; мету роботи та галузь застосування.

Основна частина повинна містити: вибір напряму дослідження; сутність теоретичних та/або експериментальних досліджень; узагальнення й оцінку результатів досліджень.

Науково-дослідна робота має відображати:

- обґрунтування вибору обраного напряму дослідження; методи вирішення завдань і їх порівняльну оцінку; розробленість загальної методики виконання дослідження, аналіз та узагальнення існуючих результатів;

- характер і зміст виконаних теоретичних або прикладних досліджень;

- оцінку повноти вирішення поставленого завдання, відповідність виконаного дослідження програмі, оцінку достовірності отриманих результатів, обґрунтування необхідності проведення додаткових досліджень.

Висновки повинні містити стислий підсумок результатів виконаної НДР чи окремих її етапів, пропозиції щодо їх використання, включаючи впровадження. Слід зазначити наукову, соціальну значущість результатів роботи. У звіті на базі одержаних висновків можуть наводитись рекомендації, які визначають подальші роботи, що вважають необхідними, приділяючи основну увагу пропозиціям щодо ефективного використання результатів дослідження чи розроблення. Вони повинні мати конкретний характер і бути повністю підтверджені звітною роботою. Їх вміщують після висновків, починаючи з нової сторінки. У списку використаних джерел наводиться повний бібліографічний опис монографій, наукових збірників, статей, архівних та інших документів, що були використані при виконанні НДР. У додатки, за необхідності, включають допоміжні матеріали щодо звіту (таблиці, ілюстрації, акти тощо).

Обсяг звіту не перевищує 90-100 сторінок одного тому, а томів може бути декілька. При складанні звіту, слід дотримуватись таких вимог: чіткість, логічність, конкретність викладення, аргументованість висновків, точність формулювань, обґрунтованість рекомендацій та пропозицій. Значну частину наукових інформацій і звітів використовують для удосконалення управління процесом, підвищення ефективності діяльності підприємств та установ.

Широко використовується така форма впровадження як доповіді, виступи, лекції на наукових та практичних заходах.

Нарада – це форма колективних контактів вчених і фахівців одного наукового спрямування.

Колоквіум – це форма колективних зустрічей, де, як правило, обмін думками вчених різних напрямів, тобто це форма невимушеної дискусії, але де є офіційні доповідачі.

Симпозіум – це напівофіційна бесіда за завчасно підготовленими доповідями та виступами експромтом. Це можуть бути і бесіди в кулуарах.

Конференція – найбільш поширена форма обміну інформацією за певною тематикою. Одна частина доповідачів повідомляє певні наукові ідеї, результати дослідження, досвіду роботи, інша – більша частина є слухачами,

сприймають інформацію беруть участь в обговоренні. Тут на доповідачів і слухачів велике інформаційне навантаження, тому встановлюються регламент у виступах та обговоренні, організовується секційна робота.

На конференціях може використовуватись стендова інформація, виставка літератури, зразки матеріалів, оформлюються тематичні експозиції конференції, зазвичай приймаються рішення і рекомендації.

З'їзди, конгреси, виставки, ярмарки, фестивалі є найбільш високою і представницькою формою спілкування, вони носять національний або міжнародний характер. Тут відпрацьовується стратегія певної галузі науки й економіки, здійснюється обмін досвідом та науковими напрацюваннями фахівців, забезпечується координація наукових досліджень в широких просторах межах світової спільноти.

Практична робота 6 та методичні рекомендації до її виконання

Методичні рекомендації до практичної роботи 6

Мета: формування у студентів цілісної системи знань та компетенцій про методи, принципи організації, технології науково-освітньої, організаторської діяльності викладача у ЗВО; здійснювати комплексний методичний аналіз чинних підручників та навчальних посібників з фахових дисциплін.

Хід виконання:

1. Ознайомитися з лекційним та презентаційним матеріалами до теми 6.
2. Використовуючи групове обговорення розглянути всі питання, що виносяться на заняття.
3. Виконати завдання та проаналізувати результати. Обговорити їх.

Оформлення відповіді: відповідь оформлюється у вигляді окремого файлу.

Термін виконання: протягом третьої декади квітня.

Критерій оцінювання: 10 балів, зокрема:

100 % від зазначеного балу – відмінний рівень виконання з можливими незначними недоліками
80-90 % від зазначеного балу – достатньо високий рівень виконання без суттєвих (грубих) помилок
70-80 % від зазначеного балу – в цілому добрий рівень виконання з незначною кількістю помилок
60-70 % – посередній рівень знань виконання із значною кількістю недоліків
50-60 % – мінімально можливий допустимий рівень виконання

Практичне заняття 1

1. Освітні інноваційні хаби: теоретичний контент та позитивні очікування їх функціонування
2. Наукова публікація: поняття, функції, основні види
3. Наукова монографія, наукова стаття, тези
4. Методика підготовки та оформлення публікацій
5. Форми звітності при науковому дослідженні

Завдання 1. Намалюйте асоціативний малюнок до будь якого економічного поняття.

Завдання 2. Дайте логічну схему опорних понять з вибраної Вами економічної проблеми.

Самостійні завдання до теми 6 та методичні рекомендації до їх виконання

Мета: формування у студентів компетенцій про принципи, форми організації, технології науково-освітньої діяльності викладача у ЗВО; здійснювати комплексний методичний аналіз чинних підручників та навчальних посібників з фахових дисциплін.

Засвоїти поняття: стаття, монографія, тези, форми звітів, НД, публікація, співробітництво, освітній хаб, позитивні очікування.

Вміти: володіти практичними навичками написання тез, статей та розділу чи параграфу до колективної монографії; застосовувати на практиці знання в частинні структури і форми представлення до друку публікації.

Критерії: запропоновані завдання в рамках даної теми 6 виконати в письмовій формі обсягом 10-12 сторінок та презентації на 10 слайдах.

Робота оцінюється в 10 балів

10 балів – відмінний рівень виконання з можливими незначними недоліками по всіх трьох завданнях

9-8 бали – в цілому добрий рівень виконання з незначною кількістю помилок по всіх трьох видах завдання

7-5 бали – посередній рівень знань виконання із значною кількістю недоліків по всіх трьох завданнях

4-2 бали – мінімально можливий допустимий рівень виконання, а саме коли 2 завдання з 3 представлених зроблені в достатній мірі

Термін виконання: робота має бути виконана до дня консультації до екзамену.

Форма подання виконаної роботи: документ у форматі doc, docx, pdf*.

Завдання 1. Підготувати до друку тези доповіді на конференції за проблемою магістерської роботи.

Завдання 2. Підготувати до друку статтю у фаховому виданні на будь-яку актуальну тему для Вас.

Завдання 3. Написати рецензію на статтю або відгук наукового керівника на магістерську роботу (на вибір студента).

Тести до теми 6

1. За якою ознакою розрізняють впровадження наукових досліджень:

а) формою матеріального втілення (навчальні посібники, програми, методичні рекомендації, державні стандарти тощо);

б) методами оцінки (схвалення) певних проєктів ноу-хау;

в) перевірка на практиці, в реальних умовах теоретично побудованих

методів;

г) офіційне схвалення, затвердження чого-небудь після випробування, перевірки.

2. Ефект досліджень – це:

- а) форма духовно-пізнавального відображення закономірних зв'язків;
- б) сукупність добутих наукових, економічних і соціальних результатів;
- в) наукова значущість виконаної роботи;
- г) наукова доказовість.

3. Критерієм ефективності наукових досліджень є:

- а) знання базових положень;
- б) цілісність наукових досліджень;
- в) наукова значущість виконаної роботи;
- г) приріст нових наукових знань.

4. Критерієм ефективності науково-дослідних робіт є:

- а) окупність;
- б) цілісність наукових досліджень;
- в) наукова значущість виконаної роботи;
- г) обсяг наукової продукції, який вимірюється загальною кількістю або середнім числом публікацій, що припадають на одного наукового співробітника за досліджуваний відрізок часу, виконаних і захищених дисертаційних робіт, завершених тем або зданих звітів тощо.

5. До оцінки ефективності належать:

- а) рентабельність;
- б) наукова доказовість;
- в) монографії;
- г) статті.

6. Що включає впровадження наукових досліджень:

а) дослідне випробування розроблених методик, рекомендацій, інструкцій, техніко-економічних обґрунтувань, що мають прикладний характер;

б) підвищення життєвого рівня людей;

в) офіційне схвалення, затвердження чого-небудь після випробування, перевірки;

г) приріст нових наукових знань.

7. В чому виражається соціальна ефективність?

- а) у підвищенні фінансування науки;
- б) у зниженні витрат на соціальну сферу;
- в) у підвищенні життєвого рівня людей, розвитку охорони здоров'я, культури, науки і освіти;
- г) ніяк не виражається.

8. Наукове дослідження – це:

а) експериментальне визначення однієї чи декількох характеристик за певною методикою;

б) процес вивчення певного об'єкта (предмета або явища) з метою

встановлення закономірностей його виникнення, розвитку і перетворення в інтересах раціонального використання у практичній діяльності людей;

в) перевірка на практиці, в реальних умовах теоретично побудованих методів;

г) сукупність добутих наукових, економічних і соціальних результатів.

9. Випробування – це:

а) дослідження результатів праці;

б) результат дії експерименту;

в) зростання прибутку;

г) експериментальне визначення однієї чи декількох характеристик за певною методикою.

10. Що відображає науково-технічна ефективність:

а) прибуток і витрати;

б) досягнення найбільших результатів;

в) приріст нових наукових знань, призначених для подальшого розвитку науки і техніки;

г) нічого не відображає.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4. ХАРАКТЕРНІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

ТЕМА 7. КОНТРОЛЬ І ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕКОНОМІЧНОГО НАВЧАННЯ В ХОДІ ПІДГОТОВКИ ФІНАНСИСТІВ ТА ЕКОНОМІСТІВ У ЗВО

План

1. Контроль результатів навчання студентів в ході їх підготовки у ЗВО
2. Процес оцінювання як спосіб контролю за освітньою діяльністю студента

1. Контроль результатів навчання студентів в ході їх підготовки у ЗВО

Між навчальним контролем і навчанням в цілому існує взаємозв'язок:

- який зміст предмета вивчення, такими є й об'єкти його контролю;
- яка теорія навчання, його методична концепція, такі й форми контролю.

Порівняно з проблемами організації пар, самостійної праці, практичних занять і навчальних ігор проблема оцінки й контролю в навчанні, є найзагадковішою. Ступінь цієї загадковості залежить від стратегії й тактики навчання, особистісних і професійних якостей викладача, від системи контролю й обліку, яка є в ЗО. Для розуміння суті контролю за навчально-пізнавальною діяльністю студентів потрібно багато років практичної роботи.

Контроль включає в себе: перевірку – виявлення знань, умінь і навичок; оцінювання – вимірювання знань, умінь, навичок; облік – фіксування результатів оцінювання у вигляді оцінок у класному журналі або щоденнику.

Часто “оцінювання” і “оцінку” вважають рівнозначними поняттями, проте оцінювання може виявлятися в похвалі словом, жестом, мімікою вчителя, такому ж засудженні та ін. (але як це “занести” до офіційного документа!).

Як відомо із загальної дидактики, основними функціями контролю є: контролююча; навчальна; виховна; розвиваюча. Контроль має стимулювати розвиток студента, а для цього необхідно враховувати рівень їхнього розвитку. Надміру високі вимоги гальмують розвиток; занижені – не активізують розумової діяльності (рис. 103).

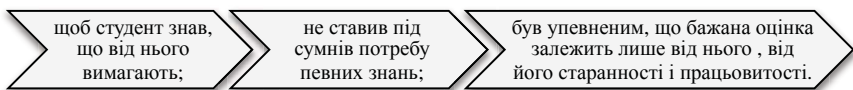

Рис. 103. Вагомі аспекти в ході контролю

В ході контролю можуть використовуватися різноманітні методи до яких висуваються жорсткі педагогічні вимоги (рис. 104, рис. 105).

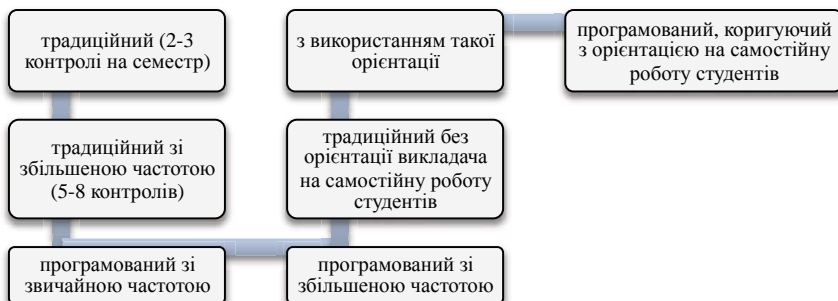

Рис. 104. Найбільш використовувані методи контролю

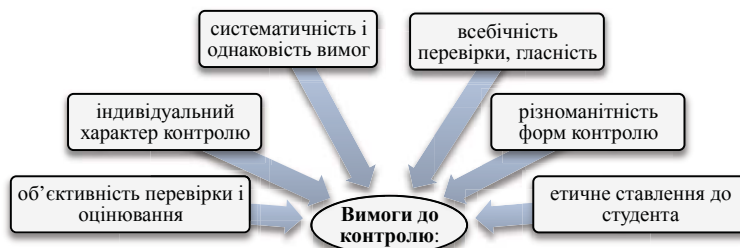

Рис. 105. Педагогічні вимоги до контролю

Є також ціла низка умов ефективного контролю (рис. 106).

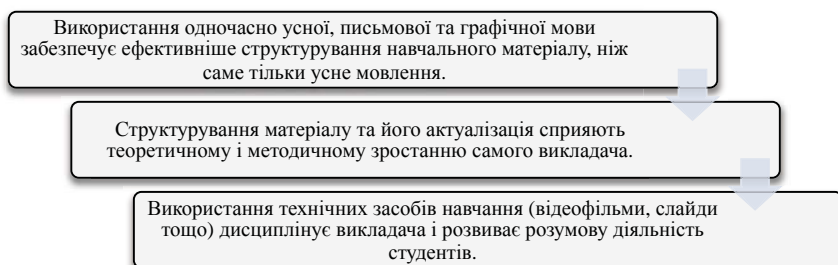

Рис. 106. Умови ефективного контролю

Для підготовки викладачів економіки важливо навчити їх методам взаємоконтролю і самоконтролю. Такий контроль можна розділити на 3 види:

1. Самоконтроль (“Я оцінюю себе...”, “Ти оцінюєш себе...”).
2. Взаємоконтроль (“Я оцінюю тебе...”, “Ти оцінюєш мене...”).
3. Груповий контроль (“Я оцінюю всіх, всю групу; колектив оцінює мене; ти оцінюєш всіх, колектив у цілому; ми оцінюємо самі себе”).

2. Процес оцінювання як спосіб контролю за освітньою діяльністю студента

Форми оцінювання (оцінки) – це виявлення позитивного або негативного ставлення викладача до результатів діяльності студентів. Вони можуть бути найрізноманітніші (від схвальної посмішки до догани і покарання, від “одиниці” до “п’ятірки”, від 1 бала до 12 балів, від 1 бала до 100 балів). Тобто діяльність студента оцінюється не тільки кількісно, а й якісно (табл. 10).

Таблиця 10

Шкала оцінювання (рейтингова та за стобальною шкалою)

<i>Значення оцінки</i>	<i>Рейтингова оцінка</i>	<i>Сума балів</i>
Відмінно – відмінний рівень знань (умінь) в межах обов’язкового матеріалу з, можливими, незначними недоліками	A	90-100
Дуже добре – достатньо високий рівень знань (умінь) в межах обов’язкового матеріалу без суттєвих (грубих) помилок	B	82-89
Добре – в цілому добрий рівень знань (умінь) з незначною кількістю помилок	C	75-81
Задовільно – посередній рівень знань (умінь) із значною кількістю недоліків, достатній для подальшого навчання або професійної діяльності	D	69-74
Достатньо – мінімально можливий допустимий рівень знань (умінь)	E	60-68
Незадовільно з можливістю повторного складання – незадовільний рівень знань з можливістю повторного перескладання за умови належного самостійного доопрацювання / Незадовільно з обов’язковим повторним вивченням курсу – досить низький рівень знань (умінь), що вимагає повторного вивчення дисципліни.	FX/F	59-0

На жаль, способи об’єктивного оцінювання знань і умінь ще недостатньо вивчені. І хоч з кожного предмета розроблені робочі програми курсів (перелік предметних знань), досі немає програми умінь, видів дій, що в них студент мусить вміти використовувати ці знання. Саме тому часто різняться й оцінки, які ставлять різні викладачі, наприклад, викладач, який читає курс, і його асистент, який проводить практичні заняття.

Експериментальні дані довели, що оцінка є мотивацією навчання студентів. Студенти, які отримували добрі оцінки, досягли в навчанні успіхів. Ті, хто мав погані оцінки, просунулись у навчанні значно менше.

Оцінка є стимулюючим фактором, що характеризує відносини викладача й студента. Спеціалісти-психологи розрізняють 2 аспекти педагогічного значення оцінки: вплив на розумову діяльність студента і стимулювання емоційності через переживання успіху або невдачі. Негативні оцінки та байдужість викладача спричиняють озлоблення, відчуття неповноцінності, виключення на різну сторонню діяльність. Деякі психологи взагалі вважають, що стимулююча дія поганої оцінки виявляється лише за обставин доброзичливості та поваги до студента, коли оцінюється лише рівень його знань, а не його особистість. В основу оцінки має бути покладений принцип оцінювання діяльності тих, хто навчається, або роботи, що ними виконана.

Педагогічна вимогливість – це професійна якість викладача, що передбачає використання знань з методики викладання для впливу на

студентів з метою отримання певного педагогічного результату.

Розрізняють непродуктивну і продуктивну вимогливість. Непродуктивна вимогливість відрізняється відсутністю уявлення як про результат, так і про засоби його досягнення. Непродуктивна вимогливість є невиправдано високою щодо інших і заниженою щодо себе. Непродуктивна вимогливість не спирається на методичні знання шляхів досягнення результату.

У педагогів, котрі не володіють мистецтвом продуктивної вимогливості, відсутні уявлення, отже нема й прогнозування результату, до якого потрібно привести вимогу. Цікаво, що вимоги заради вимог, а не результату, як правило, дуже швидко розпізнають студенти і просто не виконують їх.

Щодо контролю організації домашньої самостійної праці треба пам'ятати: щоб домашнє завдання виконувалось, потрібна велика підготовча робота викладача. Не забувайте правило: “Задаєш – перевіряй, не перевіряєш – не задавай”!

В умовах продуктивної вимогливості викладач спонукає до досягнення певного результату, спираючись на знання того, якими методичними засобами цього можна досягнути (рис. 107).

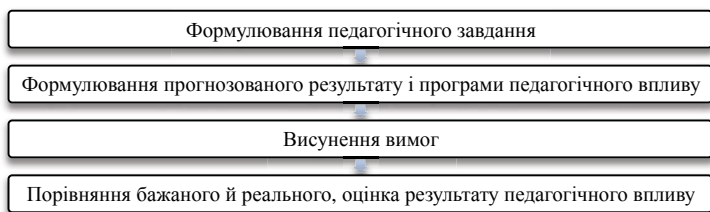

Рис. 107. Стадії формування продуктивної вимогливості

Молодий викладач має пам'ятати, що всі студенти можуть успішно навчатись. У минулому розвиток творчих здібностей полишали на волю випадку, гадаючи, що “талант завжди проторує собі шлях”. Насправді це не так: рівень розвитку творчих здібностей залежить від умілого їх виховання. Певна річ, спадкові фактори впливають на творчі досягнення певної людини, але абсолютизувати їх буде помилкою (рис. 108).

Контрольні завдання мають бути взаємозв'язаними і взаємозумовленими, тобто становити систему.	Система контрольних завдань мусить забезпечувати реалізацію функцій перевірки (оцінювання навчання, виховання, розвиток, стимул, корекція).
В ході контролю в межах рейтингової системи слід пам'ятати:	
Контроль має забезпечувати перевірку якостей знань – повноту, систематичність, системність, міцність, оперативність, конкретність, глибину, узагальненість.	Результативність виконання контрольних завдань, що відповідають рівням знань, оцінюється в балах на основі аналізу.

Рис. 108. Важливі аспекти контролю

Практична робота 7 та методичні рекомендації до її виконання

Методичні рекомендації до практичної роботи 7

Мета: засвоїти методи оцінювання навчальних досягнень студентів, контролю та самоконтролю навчальної роботи у ЗВО.

Хід виконання:

1. Ознайомитися з лекційним та презентаційним матеріалами до теми 7.
2. Використовуючи групове обговорення розглянути всі питання, що виносяться на заняття.
3. Виконати завдання та проаналізувати результати. Обговорити їх.

Оформлення відповіді: відповідь оформлюється у вигляді окремого файлу.

Термін виконання: протягом третьої декади квітня.

Критерій оцінювання: 10 балів, зокрема

100 % від зазначеного балу – відмінний рівень виконання з можливими незначними недоліками
80-90 % від зазначеного балу – достатньо високий рівень виконання без суттєвих (грубих) помилок
70-80 % від зазначеного балу – в цілому добрий рівень виконання з незначною кількістю помилок
60-70 % – посередній рівень знань виконання із значною кількістю недоліків
50-60 % – мінімально можливий допустимий рівень виконання

Практичне заняття 1

1. Контроль результатів навчання студентів в ході їх підготовки у ЗВО
2. Процес оцінювання як спосіб контролю за освітньою діяльністю студента

Завдання 1. Розробіть “Карту методичного забезпечення теми (заняття лекційного або практичного)”. Дайте характеристику ефективності форм контролю успішності з курсу “Методика викладання фахових дисциплін”.

Завдання 2. Подумайте, що для Вас особисто означає оцінка, яку роль вона грає щодо: оцінювання засвоєння предмета; оцінювання Вашої особи як (творчої) особистості; Вашої особистісної самооцінки.

Завдання 3. Студент відповідає на задовільно, але весь час повторює “Я все зробив дома”, “Я вчив” тощо. Ваші дії?

Самостійні завдання до теми 7 та методичні рекомендації до їх виконання

Мета: засвоїти методи оцінювання навчальних досягнень студентів, контролю та самоконтролю навчальної роботи у ЗВО.

Засвоїти поняття: самооцінка, оцінка, критерії оцінювання, системність, система оцінювання, контроль, результати навчання, підготовка студентів.

Вміти: добирати систему ефективного оцінювання безпосередньо навчання студентів та зокрема критеріїв оцінювання методів, форм, засобів

6. Систематизація – це:

а) впорядкування набору інформації (зібраної, обробленої та проаналізованої) за певною структурою;

б) збір інформації;

в) об'єктивна єдність закономірно пов'язаних між собою явищ і процесів економічного життя;

г) немає вірної відповіді.

7. Навчальна діяльність студента:

а) це діяльність спрямована на забезпечення освітнього процесу як в аудиторний, так і позааудиторний час, учіння студентів. До навчальної діяльності викладача відноситься: читання лекцій, проведення лабораторних, практичних, індивідуальних занять, приймання заліків та екзаменів, керівництво виконання індивідуальних завдань (реферати, розрахункові, графічні, курсові і дипломні проекти (роботи), навчальною і виробничою практикою студентів, рецензування курсових і дипломних проектів (робіт), консультування студентів та аспірантів, участь в державній атестації студентів, а також інші види робіт;

б) робота, пов'язана з учінням, добуванням теоретичних знань, отриманням вмінь і навичок майбутньої професійної діяльності. Освітня діяльність включає аудиторні навчальні заняття, навчальні і виробничі практики, виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань (курскових, дипломних, магістерських робіт і проектів), домашніх завдань, розрахунково-графічних, розрахункових і аналітичних робіт тощо;

в) навчальна колективна гра з таких навчальних дисциплін і модулів, зміст котрих дозволяє створити і розіграти життєву та професійну ситуацію з чітким розподілом ролей діючих осіб;

г) навчально-колективна гра за типом рольової гри, але із супроводом кожного рішення розрахунками економічних і організаційних чи організаційно-технічних параметрів.

8. Дискусія – це:

а) навчальна колективна гра з таких навчальних дисциплін і модулів, за якими можна упоряднювати дискусійні (спірні) твердження, за кожним з яких можливі дві діаметрально протилежні точки зору;

б) навчальна колективна гра за типом дискусії, в котрій не дві, а декілька (багато) позицій (точок зору) і на завершення виробляється загальний погляд на тему, що обговорювалася;

в) активна форма проведення освітнього процесу викладачем, який досяг високої майстерності як вчений, фахівець і педагог в певній галузі науки, бізнесу, освіти і має власну методику виконання робіт, винахідник, керівник і творець власної авторської програми спецкурсу;

г) навчальне заняття, що проводиться за навчальною технологією моделювання спеціально заданих ситуацій, коли студенти отримують можливість розвинути і закріпити необхідні професійні знання і навички, змінити особисте відношення до власного досвіду і використовуваним в

роботі підходам.

9. Поточний контроль успішності:

а) систематична перевірка навчальних досягнень за кожною темою і змістовим модулем, що здійснюється викладачем, який проводить навчальні заняття;

б) перевірка навчальних досягнень студентів, що проводиться після завершення вивчення навчальної дисципліни, в період проміжної атестації по завершенню семестрів, навчального року;

в) періодична перевірка викладачем навчальних досягнень студента шляхом виконання ним тестових завдань з певного змістового модуля, теми чи навчальної дисципліни;

г) перевірка викладачем навчальних досягнень студента шляхом виконання ним контрольних робіт і тестів з використанням комп'ютерної техніки і програмних продуктів, що відповідають завданням навчальної програми дисципліни.

10. Перевірка викладачем знань студентів навчальної дисципліни в усній або письмовій формі – це:

а) екзамен;

в) консультація;

б) залік;

г) поточний контроль успішності.

*Освіта – як гроші: її слід мати багато
інакше все одно виглядатимеш бідно
Ліна Марса*

ТЕМА 8. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКЛАДАННЯ ФІНАНСОВИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩІЙ ШКОЛІ

План

1. Навчально-методичний комплекс дисципліни: завдання, структура
2. Робоча навчальна програми дисципліни “Фінанси, гроші та кредит”
3. Навчальний посібник, курс лекцій, опорний конспект з дисципліни, наочна презентація

1. Навчально-методичний комплекс дисципліни: завдання, структура

Появі викладача в аудиторії передують ґрунтовна робота – підготовка лекційних, семінарських і практичних занять. Та ще на більш ранній стадії розпочинається робота по підготовці комплексу навчально-методичного забезпечення викладання даної дисципліни у ЗВО. Навчально-методичний комплекс дисципліни (НМКД) у кожному ЗО може мати свої складові, хоч основні його елементи залишаються практично незмінними. Методичне забезпечення курсу дає можливість заздалегідь, ще до початку занять, спланувати роботу викладача відповідно до запланованого обсягу годин, їх структури, передбачених робочим планом конкретного ЗО (рис. 109).

<i>Типова структура НМКД</i>
<ul style="list-style-type: none">• навчально-тематичний план дисципліни;• робоча програма дисципліни;• навчальний посібник, курс лекцій, опорний конспект;• матеріали для наочної презентації курсу;• навчально-практичний комплекс для студентів заочного/дистанційного навчання;• методичні матеріали для написання курсової роботи з дисципліни;• критерії оцінки знань, білети до іспиту (питання до заліку).

Рис. 109. Структура навчально-методичного комплексу дисципліни

При розробці методичної концепції курсу треба добре знати зміст наукової дисципліни за такими принциповими моментами:

1. Необхідний студенту мінімум знань з кожної теми.
2. Педагогічні засоби і методи викладання цього мінімуму.
3. Форми спілкування зі студентами.
4. Форми контролю, закріплення знань та навичок.

2. Робоча навчальна програми дисципліни “Фінанси, гроші та кредит”

З дисциплін, що є нормативними для спеціальності фінансів (як і для всіх інших), МОН затверджує *типові програми*, що відповідають освітньо-

професійним програмам з відповідних спеціальностей. В цих програмах міститься виклад змісту кожної фінансової дисципліни. На їх основі, згідно із навчальним планом ЗВО розробляється *навчально-тематичний план дисципліни*, в якому відображається логіка курсу і оговорюється, скільки годин може бути виділено на дисципліну в цілому, на окремі її теми, якою буде структура занять за їх вадами (лекції, семінарські, практичні, самостійна та індивідуальна робота), види контролю (модульний, підсумковий).

Як правило, навчально-тематичний план входить складовою частиною в робочу програму дисципліни. Робоча програма містить в собі опис предмета, мети і завдання дисципліни, місця її в освітньому процесі. Враховуючи, що робоча програма є авторською, то викладач сам може розставити акценти у змісті дисципліни.

Кожна тема в робочій програмі розписується згідно з тими видами занять, що передбачені навчально-тематичним планом. Кожний вид занять по темі може бути запропонований студентам у різних формах, щоб заняття не виглядали одноманітними, були змістовними і ефективними за мірою засвоєння матеріалу. Слухачам має бути цікаво навчатися. Одноманітність занять притуплює інтерес до них, не стимулює до активного і творчого засвоєння матеріалу дисципліни. На вибір форм та методів викладання впливають *концептуальні підходи* конкретного ЗВО (комп'ютеризація, гуманітаризація, спеціалізація) до організації освітнього процесу; рівень матеріально-технічного забезпечення закладу; особливості характеру і темпераменту педагога, рівень його освіченості і культури.

У табл. 11 наведено фрагмент робочої програми із дисципліни “Фінанси, горші та кредит”, підготовленої у відповідності до вимог кредитно-модульної системи, а в табл. 12 – структура навчальної дисципліни.

Таблиця 11

Опис дисципліни “Фінанси, горші та кредит”

Найменування показників	Характеристика дисципліни за формами навчання
	денна
Вид дисципліни	Нормативна дисципліна циклу професійної та практичної підготовки. Формування спеціальних (фахових, переддипломних) компетенцій
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська
Загальний обсяг кредитів / годин	6/12
Курс	1-2
Семестр	2-3
Кількість змістових модулів з розподілом:	6
Обсяг кредитів	6
Обсяг годин, в тому числі:	180
Аудиторні	84 (44л/40п)
Модульний контроль	12
Семестровий контроль	30
Самостійна робота	54
Форма семестрового контролю	іспит

Таблиця 12

Структура навчальної дисципліни “Фінанси, гроші та кредит” за модульною системою

Назви змістових модулів і тем	Розподіл год. між видами роб.					
	Усього	денна форма				
		у тому числі				
	л.	пра.	м.к.	інд.	с.р.	
Змістовий модуль 1. Теоретичні засади фінансів.						
Тема 1. Сутність фінансів, їх функції і роль.	6	2	2	-	-	2
Тема 2. Фінансова система.	6	2	2	-	-	2
Тема 3. Фінансова політика та механізм її реалізації.	6	2	2	-	-	2
Разом за змістовим модулем 1	20	6	6	2	-	6
Змістовий модуль 2. Загальні основи управління фінансами.						
Тема 4. Фінансовий менеджмент.	6	2	2	-	-	2
Тема 5. Бюджет. Бюджетна система.	6	2	2	-	-	2
Разом за змістовим модулем 2	14	4	4	2	-	4
Змістовий модуль 3. Особливості фінансових відносин.						
Тема 6. Доходи і видатки державного бюджету.	6	2	2	-	-	2
Тема 7. Фінанси суб'єктів господарювання та неприбуткових організацій.	6	2	2	-	-	2
Тема 8. Податки. Податкова система.	6	2	2	-	-	2
Разом за змістовим модулем 3	20	6	6	2	-	6
Змістовий модуль 4. Економічна суть, значення і характеристика різних фінансових інститутів.						
Тема 9. Державні цільові фонди.	6	2	2	-	-	2
Тема 10. Страхування. Страховий ринок.	6	2	2	-	-	2
Тема 11. Міжнародні фінанси	6	2	2	-	-	2
Разом за змістовим модулем 4	20	6	6	2	-	6
Змістовий модуль 5. Теорія та практика функціонування грошей						
Тема 12. Сутність та функції грошей. Грошовий оборот	10	4	2	-	-	4
Тема 13. Кількісна теорія грошей і сучасний монетаризм	10	2	2	-	-	4
Тема 14. Грошовий ринок. Грошова система	11	4	3	-	-	4
Тема 15. Інфляція та грошові реформи	11	4	3	-	-	4
Разом за змістовим модулем 5	42	14	10	2	-	16
Змістовий модуль 6. Формування та розвиток кредитних відносин						
Тема 16. Валютні відносини та валютні системи	8	2	2	-	-	4
Тема 17. Кредит у ринковій економіці. Кредитні системи	8	2	2	-	-	4
Тема 18. Центральний банк та його роль в економіці. Комерційний банк	8	2	2	-	-	4
Тема 19. Спеціалізовані кредитно-фінансові установи	8	2	2	-	-	4
Разом за змістовим модулем 6	34	8	8	2	-	16
Підготовка та проходження семестрових контрольних заходів	30	-	-	-	-	-
Усього годин	180	44	40	12	-	54

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить (%):
для денної форми навчання – 50%/50 %.

Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета. Формування: базових знань з теорії фінансів, засвоєння закономірностей їх функціонування на макро- і мікрорівнях як теоретичної основи фінансової політики й розвитку фінансової системи; в майбутніх

фахівців із менеджменту сучасного економічного мислення та системи знань щодо загальних закономірностей розвитку сучасних фінансових і грошово-кредитних відносин суспільства.

Завдання: вивчення сутності, функцій та ролі фінансів у ринковій економіці; закономірностей їх еволюційного розвитку; теоретичних основ державних, корпоративних і міжнародних фінансів; засад функціонування фінансової системи держави. З'ясування: закономірностей у сфері фінансових відносин держави, суб'єктів господарювання й населення; шляхів використання закономірностей у сфері фінансових відносин у практиці фінансової роботи; роль фінансів у забезпеченні економічного зростання суб'єктів ринкових відносин; тенденції розвитку національного та міжнародного фінансового ринку; закономірностей грошового і кредитного обігу в умовах ринкового господарства; принципів і форм організації сучасної грошово-кредитної системи; особливостей ринкових моделей грошей і кредиту; характеристики ринку позикових капіталів, грошового обігу, банків та банківської діяльності; функціонування спеціалізованих небанківських інститутів; організації міжнародних грошово-кредитних відносин; сутності методів і принципів грошово-кредитної політики тощо.

Результати навчання за дисципліною

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати: предмет фінансової науки, фінансові категорії, генезис і еволюцію фінансів як економічної категорії; фінансове право та правове регулювання фінансової діяльності, зміст державної фінансової політики; фінансовий менеджмент як галузь науки управління, сферу, напрями, суть і роль фінансового менеджменту, загальні й спеціальні його функції; сутність фінансів суб'єктів господарювання, їх функції та основи організації; суть, функції та класифікацію податків, зміст і побудову податкової системи; визначення, значення, функції бюджету, бюджетний устрій та склад бюджетної системи, економічну сутність доходів і видатків Державного бюджету України; економічну сутність, необхідність і роль страхування, класифікацію галузей, видів і форм страхування, страховий ринок, структуру і склад його учасників; сутність фінансового ринку, його суб'єкти і класифікацію, інструменти фінансового ринку; призначення, функції та складові міжнародних фінансів, сфери міжнародних фінансових відносин, склад і структуру світового фінансового ринку; суть та економічні основи функціонування грошового обороту й руху грошових потоків, розвитку грошового ринку та грошових систем; сфери використання грошей у різних формах, показники обсягу й структури грошової маси (грошові агрегати); фінансові, валютні та кредитні чинники забезпечення сталості грошей; методи грошово-кредитної політики держави; причини й соціально-економічні наслідки інфляції; складові елементи кредитної системи та шляхи забезпечення їх стійкості; поняття і механізм регулювання валютних відносин та валютних систем, а також форми співробітництва України з міжнародними валютно-кредитними організаціями.

вміти: аналізувати та оцінювати показники бюджету, ефективність державної фінансової політики; визначати величину виторгу від реалізації продукції, прибутку; потребу в оборотному капіталі та показники стану й ефективності використання; оцінювати фінансовий стан; розраховувати величини податків та зборів; обчислювати величини ризиків; визначати доходи, витрати, фінансові результати страхових операцій; визначати доходи, витрати, фінансові результати страхових операцій; визначати поточну вартість та прибутковість цінних паперів; розраховувати крос-курси валют.

володіти компетенціями такими як:

- розуміння особливостей сучасної світової та національної економіки, інституційної структури, напрямів економічної, зовнішньоекономічної й соціальної політики держави: здатність пояснити діапазон фінансово-економічних процесів, які відбуваються на підприємстві та в країні;

- навички використання сучасних джерел економічної, соціальної, управлінської, облікової інформації для складання службових документів та аналітичних звітів: здатність знаходити інформацію за допомогою сучасних економічних й інших джерел інформації, вміння використовувати інформацію для складання звітності підприємства;

- демонструвати стійке розуміння принципів економічної науки, особливостей функціонування економічних систем;

- ідентифікувати джерела та розуміти методологію визначення і методи отримання соціально-економічних даних, збирати та аналізувати необхідну інформацію, розраховувати економічні й соціальні показники.

Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1

Тема 1. Сутність фінансів, їх функції і роль

Предмет науки про фінанси. Фінанси – специфічна форма суспільних відносин, підсистема економічного базису. Фінанси як економічна, вартісна, розподільна, історична категорія. Специфічні ознаки фінансів, характерні риси та суспільне призначення. Мікро- і макрорівні вивчення фінансів. Фінансові категорії як форма наукового пізнання сутності фінансових відносин. Взаємозв'язок фінансів та інших економічних категорій.

Фінанси, особливості їх функціонування – економічне вчення про товарно-грошові відносини, розширене відтворення, природу та функції держави. Відбиття специфіки товарно-грошових відносин і функцій держави в умовах ринкової економіки на фінансових відносинах. Функції фінансів: розподільча, контрольна, регулююча. Прояви розподільчої функції фінансів у процесі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту.

Сутність контрольної функції фінансів, її реалізація в організації контролю за розподілом і цільовим використанням грошових фондів. Сутність і значення регулюючої функції фінансів у стимулюванні (дестимулюванні) соціально-економічних процесів у суспільстві. Сутність й джерела формування фінансових ресурсів. Централізовані і децентралізовані фінансові ресурси. Фінансові ресурси держави, підприємств і населення.

Тема 2. Фінансова система

Поняття фінансової системи. Фінансова система як об'єкт управління. Структура фінансової системи за внутрішньою будовою та організаційною структурою. Сфери і ланки фінансових відносин, їх взаємозв'язки. Державні фінанси як провідна складова централізованих фінансів суспільства. Державні фінанси та їх ланки: державний бюджет і місцеві бюджети, державні цільові фонди; фінанси державного сектору економіки, державний кредит, резервні та страхові фонди органів державної влади.

Фінанси суб'єктів господарювання та їх роль у розвитку національної фінансової системи. Складові фінансів суб'єктів господарювання: фінанси комерційних підприємств і організацій, фінанси некомерційних підприємств та організацій. Фінансовий ринок як складова фінансової системи держави. Структурні складові фінансового ринку: ринок грошей, ринок кредитних ресурсів, ринок цінних паперів, ринок фінансових послуг. Роль міжнародних фінансів у розвитку інших складових фінансової системи держави.

Тема 3. Фінансова політика та механізм її реалізації

Фінансова політика – складова частина економічної та соціальної політики держави. Зміст і завдання фінансової політики. Стратегія й тактика фінансової політики. Фінансова політика України на сучасному етапі. Фінансовий механізм. Поняття та склад фінансового механізму. Взаємодія фінансового механізму з господарським механізмом і фінансовою політикою.

Поняття про управління фінансами. Об'єкти та суб'єкти управління. Органи управління фінансами та їх функції. Фінансове планування: суть, принципи, методи, завдання. Система фінансових планів. Зведений фінансовий баланс держави. Зміст фінансового планування під час трансформаційних зрушень. Фінансовий контроль. Зміст і призначення фінансового контролю. Види, форми, методи фінансового контролю. Органи, що здійснюють фінансовий контроль. Фінансове право. Правове регулювання фінансових відносин. Розвиток фінансового законодавства в Україні.

Змістовий модуль 2

Тема 4. Фінансовий менеджмент

Сутність та значення фінансового менеджменту. Фінансовий менеджмент як складова науки управління. Загальні і конкретні функції управління фінансами. Значення та підходи до їх виділення. Організаційна структура управління фінансами. Чинники структури фінансового апарату

Фінансовий аналіз. Його особливості на мікро- та державному рівні. Зміст та значення фінансового планування. Характеристика методів фінансового планування. Фінансовий контроль. Його мета, види, форми організації. Методологічні основи побудови фінансового менеджменту.

Тема 5. Бюджет. Бюджетна система

Сутність бюджету як економічної категорії. Призначення і роль бюджету держави. Об'єкти та суб'єкти бюджетних відносин. Функції бюджету. Бюджет як основний фінансовий план держави. Провідна та координуюча

роль бюджету в системі фінансових планів. Показники стану бюджету – бюджетний надлишок і бюджетний дефіцит. Сутність й причини виникнення бюджетного дефіциту. Допустимі межі та джерела покриття бюджетного дефіциту. Класифікація бюджетного дефіциту. Динаміка бюджетного дефіциту в Україні. Особливості державного бюджету на поточний рік.

Бюджетний устрій і бюджетна система. Принципи побудови бюджетної системи. Бюджетний процес, його складові елементи та регламентування. Фінансові ресурси місцевого самоврядування. Місцеві бюджети, їх роль у місцевому самоврядуванні. Поняття фінансової автономії та показники її рівня. Взаємовідносини між ланками бюджетної системи, їх форми. Бюджетне регулювання. Бюджетне субсидювання та його види: субсидії, субвенції, дотації.

Змістовий модуль 3

Тема 6. Доходи і видатки державного бюджету

Економічна сутність державних доходів. Значення державних доходів. Централізовані державні доходи: доходи державного бюджету, державний кредит, доходи державних цільових фондів. Доходи державного бюджету. Форми їх вияву та матеріальне втілення. Класифікація доходів державного бюджету. Принципи організації системи доходів бюджету і джерела їх формування. Методи формування доходів державного бюджету.

Податкові надходження. Державні позики, емісійний дохід та їх значення в системі доходів бюджету. Неподаткові доходи бюджету, їх склад і призначення. Децентралізовані державні доходи. Доходи державних підприємств та організацій – складова частина державних доходів. Прибуток державних підприємств.

Сутність, характеристика, склад державних видатків. Класифікація державних видатків. Фактори, що визначають структуру державних видатків. Сутність і принципи кошторисного фінансування. Кошторис: види та його основні елементи. Сутність та роль державних цільових фондів на сучасному етапі. Об'єктивна необхідність їх створення. Класифікація державних цільових фондів, доходи і витрати державних цільових фондів. Проблеми та перспективи їх функціонування. Якісна характеристика державних видатків, принципи їх організації. Методи та форми фінансування державних витрат. Бюджетні кредити. Державні дотації. Державні гарантії.

Тема 7. Фінанси суб'єктів господарювання та неприбуткових організацій

Сутність фінансів підприємств. Фінанси підприємств – основа фінансової системи держави. Функції фінансів підприємств і принципи їх організації. Організаційно-правові форми суб'єктів господарювання. Особливості організації фінансових відносин залежно від галузевих особливостей, галузей економіки, сфер бізнесу. Грошові фонди та фінансові ресурси підприємств, особливості їх формування в умовах ринку. Склад грошових фондів і доходів, порядок їх утворення та використання в умовах ринку.

Економічні методи й способи формування фінансових ресурсів. Джерела

формування доходів. Поділ коштів підприємства на власні та залучені. Виручка від реалізації продукції, робіт і послуг, її розподіл. Види витрат. Собівартість продукції, робіт, послуг та її складові.

Економічний зміст прибутку, його склад. Особливості формування прибутку суб'єктів господарювання різних форм власності. Види прибутків. Розподіл і використання прибутку. Фінанси неприбуткових організацій. Види неприбуткових організацій. Особливості і завдання неприбуткових організацій. Джерела формування та напрями використання коштів неприбуткових організацій. Благодійництво. Спонсорство. Меценатство.

Тема 8. Податки. Податкова система

Сутність, призначення та необхідність податків. Функції податків. Характерні риси податків, відрахувань і платежів. Взаємозв'язок з іншими розподільчими категоріями (кредит, заробітна плата, собівартість, ціна). Елементи податку. Принципи оподаткування.

Класифікація податків. Прямі податки. Непрямі податки. Об'єктивна необхідність податкової системи. Поняття податкової системи та методи її побудови. Структурна побудова податкової системи. Податкова система України, основні етапи її становлення. Податкова політика. Податкова служба, склад податкової служби України.

Змістовий модуль 4

Тема 9. Державні цільові фонди

Необхідність функціонування і загальна характеристика державних цільових фондів. Пенсійне страхування громадян України. Соціальне страхування з тимчасової втрати працездатності громадян України. Державне соціальне страхування громадян України на випадок безробіття. Сутність та необхідність запровадження загальнообов'язкового державного медичного страхування в Україні. Соціальне страхування громадян України від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань. Місце та роль соціального страхування у реалізації державних соціальних програм Уряду України. Іноземний досвід фінансування соціального страхування.

Тема 10. Страхування. Страховий ринок

Економічна суть страхування, його значення і функції. Правове забезпечення страхової діяльності в Україні. Джерела доходів страховика. Видатки страховика. Прибуток страховика. Страховий ринок України. Його структура. Державне регулювання страхової діяльності в Україні. Термінологія сфери страхування. Характеристика принципів страхування. Доходи і видатки страхових компаній. Джерела формування та напрями використання прибутку страхових компаній. Оподаткування діяльності страхових компаній. Поняття, економічна суть та класифікація ризиків у страхуванні. Страхові посередники і їх роль на страховому ринку.

Тема 11. Міжнародні фінанси

Сутність, призначення і роль міжнародних фінансів. Міжнародна фінансова інтеграція та її вплив на фінансові інтереси суверенних країн і

регіонів. Поняття зовнішньоекономічної діяльності. Форми та види зовнішньоекономічної діяльності. Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності як складова загальної зовнішньоекономічної політики держави. Інструменти регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Форми та засоби регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Валютні відносини і їх державне регулювання в Україні. Валютні системи: сутність, види та структура. Валютна політика держави. Міжнародний фінансовий ринок: сутність, особливості та класифікація. Вплив міжнародного фінансового ринку на національні фінансові ринки і національну економічну систему держави. Міжнародний кредит та його форми. Класифікація міжнародних кредитів. Формування й розвиток Європейського валютного союзу. Україна та ЄС: особливості організації міжнародних фінансових зв'язків і перспективи їх розвитку. Міжнародні валютно-фінансові й кредитні організації. Співпраця України з міжнародними фінансовими інституціями.

Змістовий модуль 5

Тема 12. Сутність та функції грошей. Грошовий оборот

Рационалістична та еволюційна концепції походження грошей. Поява грошей як об'єктивний наслідок розвитку товарного виробництва й обміну. Роль держави у створенні грошей. Суть грошей. Портфельний підхід до визначення суті грошей. Гроші як форма прояву суспільних відносин. Специфіка прояву суті грошей у різних економічних системах. Гроші як особливий товар, мінова й споживча вартість грошей як товару. Гроші як гроші і гроші як капітал. Зв'язок грошей з іншими економічними категоріями. Форми грошей та їх еволюція. Роль держави в утвердженні кредитних зобов'язань як грошей. Електронні гроші.

Специфічний характер вартості грошей. Купівельна спроможність як вираз вартості грошей при різних їх формах. Вартість грошей і час. Вплив зміни вартості грошей на економічні процеси. Ціна грошей як капіталу: альтернативна вартість, зберігання грошей і відсоток. Функції грошей. Поняття функції та її еволюція. Функція міри вартості, її суть, сфера використання. Функція засобу обігу, її суть, сфера використання; реальність і кількісна визначеність грошей у цій функції. Функція засобу платежу, її суть, відмінність від функції засобу обігу, сфера використання, еволюція. Функція засобу нагромадження, її суть, сфера використання. Передумови використання як світових грошей національних і колективних валют. Взаємозв'язок функцій грошей. Вплив на функції грошей зміни їх вартості. Якісний і кількісний аспекти впливу грошей на економічні й соціальні процеси. Грошове середовище як фактор впливу на матеріальні інтереси та виробничу активність економічних суб'єктів. Вплив зміни кількості грошей на макро- та мікроекономічні процеси. Гроші як інструмент регулювання економіки. Роль грошей у розвитку міжнародних інтеграційних процесів.

Еволюція ролі грошей в економіці України.

Поняття грошового обороту як процесу руху грошей. Грошові платежі як елементарні складові грошового обороту. Сукупний грошовий оборот і оборот грошей у межах індивідуального капіталу. Основні суб'єкти грошового обороту: фірми, сімейні господарства, державні структури, фінансові посередники. Національний дохід і національний продукт як визначальні параметри грошового обороту. Структура сукупного грошового обороту. Грошовий обіг. Фіскально-бюджетний оборот. Кредитний оборот. Фінансовий оборот. Грошові потоки та критерії їх класифікації. Механізм балансування грошових потоків. Грошова маса й основні форми її існування. Агрегатний метод класифікації функціональних форм грошей. Характеристика грошових агрегатів. Особливості побудови показників грошової маси в Україні. Закони грошового обігу. Порядок розрахунку швидкості обігу грошей. Основні шляхи та показники інтенсифікації руху грошей у сфері обігу та платежів. Механізм поповнення маси грошей в обороті. Первинна емісія центрального банку. Вторинна емісія депозитних грошей комерційних банків.

Тема 13. Кількісна теорія грошей і сучасний монетаризм

Економічні причини появи кількісного підходу до вивчення ролі грошей. Еволюція постулатів кількісної теорії. Номіналістичне трактування суті грошей послідовниками кількісної теорії. Відмінності в поглядах на гроші послідовників кількісної теорії грошей і трудової теорії вартості. Неокласичний варіант розвитку кількісної теорії грошей. “Трансакційний варіант” І. Фішера. “Кембриджська версія” кількісної теорії.

Внесок Д. Кейнса в розвиток кількісної теорії грошей. Зміна акцентів в оцінювання ролі держави в економічному регулюванні та механізмів впливу на економіку. Неминучість інфляційних наслідків реалізації кейнсіанських концепцій. Сучасний монетаризм як альтернативний напрям кількісної теорії. Відмінності монетаристських трактувань ролі держави з регулювання економіки. Внесок М. Фрідмена в розробку монетарної політики на основі неокласичного варіанта кількісної теорії. Грошово-кредитна політика України у світлі сучасних монетаристських теорій.

Тема 14. Грошовий ринок. Грошова система

Гроші як об'єкт купівлі-продажу. Суть грошового ринку. Особливості прояву на грошовому ринку ринкових ознак – попиту, пропозиції, ціни. Інституційна модель грошового ринку. Канали прямого й опосередкованого фінансування. Економічна структура грошового ринку. Ринок грошей (монетарний ринок). Ринок капіталів. Суб'єкти грошового ринку. Банки і небанківські фінансово-кредитні структури як суб'єкти грошового ринку.

Попит на гроші. Теоретичні моделі попиту на гроші. Номінальний та реальний попит на гроші. Пропозиція грошей. Загальні теоретичні положення пропозиції грошей. Механізм формування пропозиції грошей. Грошова база. Банківські резерви. Грошовий мультиплікатор. Роль кредитної системи у формуванні пропозиції грошей. Банкнотна та депозитна емісія.

Поняття грошової системи. Принципи організації і моделі побудови грошових систем. Призначення та місце грошової системи в економічній системі країни. Елементи грошової системи. Національно-державна обумовленість і призначення грошової системи. Основні типи грошових систем, їх еволюція. Біметалізм (система паралельних валют, система подвійної валюти, система “кульгаючої” валюти). Монеметалізм (золотомонетний стандарт, золотозлитковий стандарт, золотодевізний стандарт). Регульовані грошові системи. Система паперово-грошового обігу. Система природного (кредитного) обігу. Неринкові і ринкові грошові системи. Державне регулювання грошової сфери як головне призначення грошової системи. Методи та інструменти регулювання грошової системи. Становлення й розвиток грошової системи України. Необхідність створення грошової системи України. Особливості процесу запровадження національної валюти в Україні: запровадження тимчасової валюти, паралельний обіг купоно-карбованця та рубля, процес стабілізації тимчасової валюти.

Тема 15. Інфляція та грошові реформи

Вплив інфляції на виробництво, зайнятість і життєвий рівень. Теоретичні концепції інфляції: теорія “інфляції попиту”, теорія “інфляції пропозиції”, монетаристська теорія, теорія інфляції як багатофакторного процесу. Інфляція й дефляція. Основні форми інфляції: повзуча, галопуюча, гіперінфляція, відкрита і закрита інфляція. Класичні, монетарні та загальноекономічні чинники інфляції. Інфляція попиту. Фіскальна інфляція. Інфляція витрат. Імпортна інфляція.

Основні показники вимірювання інфляції. Соціально-економічні наслідки інфляції. Інфляція в системі державного регулювання грошової сфери. Грошові реформи: поняття та цілі. Стабілізація грошей як основна мета реформи. Грошові реформи як радикальні заходи негативних соціально-економічних наслідків інфляції. Класифікація грошових реформ. Становлення нової грошової системи. Основні методи стабілізації валют: дефляція, деномінація, нуліфікація, девальвація, ревальвація. Основні моделі грошових реформ. Особливості здійснення грошових реформ в окремих країнах. Характеристика основних грошових реформ, здійснених в Україні.

Змістовий модуль 6

Тема 16. Валютні відносини та валютні системи

Поняття валюти. Призначення та сфера використання валюти. Види валюти: національна, іноземна, колективна. Біржова та позабіржова торгівля валютою. Валютні ризики і методи валютного страхування. Об'єкти та суб'єкти валютного ринку. Роль банків на валютному ринку. Фактори, що впливають на кон'юнктуру валютного ринку. Валютний ринок: суть та основи функціонування. Валютні операції. Види валютних операцій.

Котирування валют. Валютний курс, його функції. Суть, основи формування, види валютного курсу. Поняття, значення й механізм забезпечення конвертованості валюти. Валютне регулювання. Механізм

регулювання валютного курсу: девальвація, ревальвація, валютна інтервенція. Платіжний баланс у механізмі валютного регулювання. Золотовалютні запаси в системі валютного регулювання. Режим валютного курсу в Україні. Валютні системи: поняття, структура, призначення. Види валютних систем: національні, регіональні, світові. Основні елементи національної валютної системи. Розвиток валютної системи України. Еволюція світової валютної системи. Сучасна світова валютна система та роль МВФ у її функціонуванні. Баланси міжнародних розрахунків і їх основні види. Розрахунковий баланс. Баланс міжнародної заборгованості. Платіжний баланс, його загальна характеристика та структура.

Тема 17. Кредит у ринковій економіці. Кредитні системи

Еволюція кредитних відносин. Методи перерозподілу коштів у процесі відтворення. Теорії кредиту. Основні положення натуралістичної теорії кредиту. Основні положення капіталотворчої теорії кредиту. Необхідність та суть кредиту. Кредит як форма руху вартості на зворотній основі. Основні функції кредиту. Суб'єкти та об'єкти кредитних відносин. Ознаки кредиту в ринковій економіці. Позиковий капітал і кредит. Позиковий капітал як форма грошового капіталу. Форми та види кредиту. Критерії класифікації кредиту. Форми кредиту, переваги й недоліки кожної з форм. Види кредиту. Характеристика окремих видів кредиту: комерційного, споживчого, державного, міжнародного, банківського.

Класифікація банківських кредитів. Принципи і методи банківського кредитування. Характеристика окремих видів банківського кредиту. Економічні межі кредиту. Поняття меж кредиту, причини та наслідки їх порушення. Суть відсотка, види, економічні межі руху і фактори зміни ставки відсотка. Відсотковий ризик. Відсоток в умовах інфляції. Поняття кредитної системи. Об'єктивні економічні умови формування кредитної системи. Основні етапи розвитку кредитної системи. Принципи побудови кредитної системи. Роль і місце кредитної системи в сучасному економічному просторі. Кредитна система як елемент інфраструктури грошового ринку. Основні типи кредитних систем. Структура кредитної системи. Стійкість кредитної системи. Поняття та значення стійкості кредитної системи. Механізм забезпечення стійкості кредитної системи.

Тема 18. Центральний банк та його роль в економіці. Комерційний банк

Центральний банк – орган державного грошово-кредитного регулювання економіки. Сучасні організаційно-правові форми центральних банків. Незалежність центральних банків. Особливості взаємовідносин центральних банків із виконавчою владою. Функції центрального банку. Емісія готівки та організація грошового обігу. Функція банку банків. Грошово-кредитна політика центрального банку – суть, стратегічні цілі, проміжні й тактичні завдання, інструменти грошово-кредитного регулювання. Основні типи грошово-кредитної політики. Загальні методи реалізації грошово-кредитної політики. Політика облікової ставки. Операції на відкритому ринку. Політика обов'язкових резервів. Політика рефінансування. Селективні способи

реалізації грошово-кредитної політики. Фіскально-бюджетна і грошово-кредитна політика в системі державного регулювання ринкової економіки.

Пасивні банківські операції. Банківські ресурси та їх структура. Власний капітал банку та його основні функції. Статутний фонд. Резервний фонд. Нерозподілений прибуток. Залучені кошти. Депозити і їх основні види. Депозити до запитання. Строкові депозити. Ощадні депозити. Недепозитні джерела залучення коштів. Активні операції комерційних банків. Основні види активів. Кредитні операції, їх сутність і призначення. Інвестиційні операції та їх види. Інвестиційний портфель і інвестиційна політика комерційного банку. Касові операції. Валютні операції. Консультаційні та інші послуги. Організаційна й функціональна структура НБУ. Повноваження Правління НБУ. Основні напрями діяльності НБУ. Грошово-кредитна політика НБУ. Банківський нагляд. Формування інформаційної системи. Пасивні та активні операції НБУ. Суть і призначення комерційних банків у сучасному економічному просторі. Класифікація комерційних банків. Організаційна і функціональна структура комерційного банку. Збори акціонерів (учасників) банку. Рада банку. Правління банку. Ревізійна комісія банку. Основні показники діяльності комерційних банків. Загальна характеристика банківських операцій.

Тема 19. Спеціалізовані кредитно-фінансові установи

Об'єктивні передумови становлення й розвитку кредитно-фінансових інститутів. Основні напрями діяльності сучасних спеціалізованих кредитно-фінансових установ. Страхові компанії: їх функціональна суть та форми організації. Об'єкти страхування й особливості їх страхування. Основні операції страхових компаній. Страхові премії. Інвестиційні компанії. Інвестиційні компанії публічного і приватного типу. Основні операції інвестиційних компаній. Позиково-ощадні асоціації. Фінансові компанії. Кредитні спілки. Ломбарди. Добродійні фонди. Міжбанківські об'єднання, їх роль і значення у функціонуванні кредитних систем. Класифікація міжбанківських об'єднань. Характерні риси міжбанківських об'єднань. Пенсійні фонди. Організаційно-правові форми пенсійних фондів. Особливості функціонування пенсійних фондів. Операції пенсійних фондів.

**Фрагменти практичних (семінарських) занять
та самостійної роботи студентів**

ТЕМА 2. ФІНАНСОВА СИСТЕМА

Ключові слова: страхування, фінансова система, державні фінанси, фінансова система країни, міжнародні фінанси, державний кредит, фінансовий ринок, ланка фінансової системи, фінанси суб'єктів господарювання, фінансові ресурси.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 2

1. Поняття фінансової системи. Складові фінансової системи держави
2. Підсистема загальнодержавних і місцевих фінансів
3. Підсистема фінансів підприємницьких структур
4. Підсистема міжнародних фінансів. Характеристика її ланок
5. Фінансовий ринок як елемент фінансової системи країни
6. Страхові відносини як забезпечуюча підсистема фінансової системи

Проблемні питання

1. Розкрийте особливості підсистеми “Страхування”
2. Фінансовий ринок як сфера забезпечення функціонування фінансової системи
3. Міжнародні фінанси як складова фінансової системи України
4. Історичні передумови виникнення фінансової науки
5. Роль фінансової науки у суспільстві та загальна мета її розвитку
6. Стан світової фінансової науки у ХХ ст.
7. Основні теоретичні напрями розвитку сучасної фінансової системи
8. Шляхи виходу з кризи фінансової системи

Тестові завдання

1. *Організаційна структура фінансової системи – це:*
 - а) сукупність економічних органів та інституцій, яка характеризує систему управління фінансами;
 - б) ієрархічна фінансова структура, яка характеризує систему управління фінансами;
 - в) сукупність фінансових органів та інституцій, яка характеризує систему управління фінансами;
 - г) немає правильної відповіді.
2. *Гроші відносини, в яких одним із суб'єктів виступає держава – це:*
 - а) кредит;
 - б) фінанси;
 - в) виробництво;
 - г) державне регулювання.
3. *Фінансова система – це:*
 - а) сукупність різних сфер фінансових відносин;
 - б) система засобів автоматизації фінансової роботи суб'єктів господарювання;
 - в) сукупність методів розподілу вартості;
 - г) сукупність різних галузей фінансових відносин.

4. З яких елементів складається фінансова система за внутрішньою будовою:

- а) рівнів і сфер;
- б) рівнів і ланок;
- в) сфер і ланок;
- г) рівнів, сфер і ланок.

5. До сфер фінансової системи належать:

- а) фінанси домогосподарств, міжнародні фінанси, фінансовий ринок, страховий ринок;
- б) міжнародні фінанси, державні фінанси, фінанси суб'єктів господарювання, фінансовий ринок;
- в) фінансовий ринок, державні фінанси, фінанси суб'єктів господарювання;
- г) фінанси суб'єктів господарювання, державні фінанси, фінансовий ринок, страховий ринок.

6. Фінансова система країни – це:

- а) система економічних відносин, пов'язаних з формуванням, розподілом і використанням фондів грошових коштів;
- б) система грошових відносин держави;
- в) сукупність фондів фінансових ресурсів і взаємозв'язок між ними;
- г) сукупність усіх грошових коштів, що знаходяться у розпорядженні суб'єкта господарювання, а також система їх формування, розподілу і використання.

7. За організаційною структурою фінансова система – це:

- а) сукупність фондів фінансових ресурсів і взаємозв'язок між ними;
- б) сукупність відносно відокремлених взаємозв'язаних фінансових відносин, які відображають специфічні форми і методи розподілу та перерозподілу ВВП;
- в) сукупність фінансових органів та інститутів, які управляють грошовими потоками;
- г) сукупність усіх грошових коштів, що знаходяться у розпорядженні суб'єкта господарювання, а також система їх формування, розподілу і використання.

8. Ланка фінансової системи – це:

- а) сукупність фондів фінансових ресурсів і взаємозв'язок між ними;
- б) система грошових відносин держави;
- в) грошові кошти як елемент економічно-господарського обороту;
- г) виділена за певною ознакою частина фінансових відносин.

9. Фінансові ресурси – це:

- а) сума коштів, на основі яких формуються доходи суб'єктів ринкових відносин;
- б) сума коштів, спрямованих в основні та оборотні засоби підприємств, на основі яких формуються продуктивні доходи;
- в) кошти, які спрямовані на формування виключно оборотних засобів підприємств;
- г) доходи, що отримані в процесі первинного розподілу доданої вартості.

10. Через утворення грошових доходів і фондів забезпечуються не лише потреби держави та суб'єктів господарювання в грошових коштах, але і контроль за використанням:

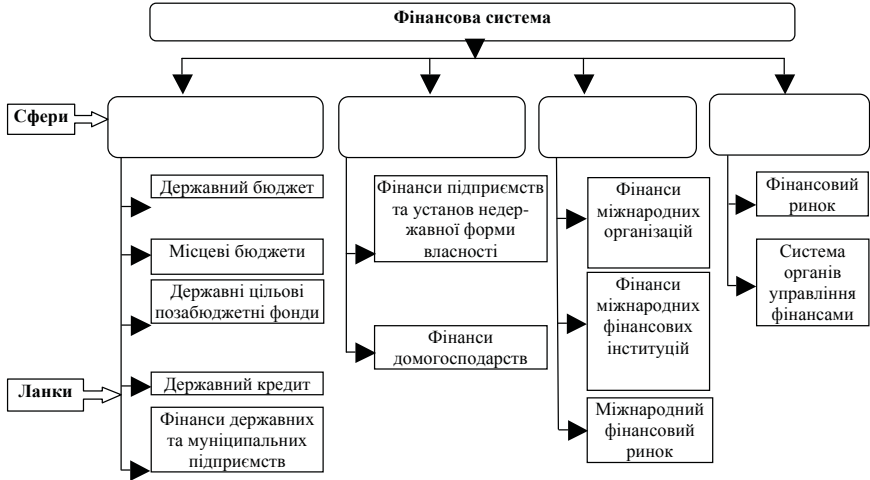
- а) грошей;
- б) фінансів;
- в) грошового обігу;
- г) фінансових ресурсів.

Практичні завдання

Завдання 1. Знайдіть правильне значення терміну

Визначення		Сутність поняття
Фінанси суб'єктів господарювання	А	сукупність відносин зі створення і використання грошових коштів (фондів), необхідних для здійснення зовнішньоекономічної діяльності міжнародних фірм і держав
Ланка фінансової системи	Б	сфера фінансових відносин, що характеризується специфічними методами розподілу ВВП, забезпечує розподільчі вартісні процеси за участю держави в інтересах держави, що відображає волю суспільства
Фінансовий ринок	В	сукупність різних сфер фінансових відносин, які виділяються через наявність особливостей у розподільчих вартісних процесах; це сукупність фінансових органів та інститутів, які управляють грошовими потоками; це сукупність відносно відокремлених взаємопов'язаних фінансових відносин, які відображають особливі форми та методи розподілу та перерозподілу ВВП
Державний кредит	Г	це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів
Міжнародні фінанси	О	специфічна ланка державних фінансів, яка є сукупністю економічних відносин, що виникають між державою та фізичними або юридичними особами (фінансово-кредитними установами, корпораціями, іноземними урядами, міжнародними фінансовими організаціями і приватними особами) з приводу мобілізації тимчасово вільних грошових коштів на кредитній основі, тобто на умовах зворотності, строковості і платності, в процесі формування загальнодержавного фонду фінансових ресурсів, у яких держава може виступати як позичальник, кредитор та гарант
Фінансова система країни	Д	виокремлена за певною ознакою частина фінансових відносин, якій притаманні особливі методи розподілу та перерозподілу ВВП
Державні фінанси	Е	сукупність фондів фінансових ресурсів та взаємозв'язок між ними
Фінансова система	Є	система грошових відносин, що забезпечує формування, розподіл та використання грошових фондів суб'єктів господарювання у процесі відтворення
Страхування	Ж	це сукупність структурних складових, які забезпечують вільний обіг фінансових ресурсів і фінансових інструментів, а також формування і регулювання фінансових потоків з метою збалансованого розвитку різних сфер економіки і ефективного функціонування окремих підприємств і організацій

Завдання 2. Вказати сфери фінансової системи

Домашні завдання

Завдання 1. Вкажіть структурну будову та засади функціонування фінансової системи України.

Завдання 2. Запропонуйте власні шляхи поліпшення функціонування фінансової системи.

Завдання 3. Вкажіть функції міністерства фінансів України.

Питання для самопідготовки і самоконтролю

1. Розкрийте зміст економічної категорії "фінансова система". Виділіть характерні риси, які притаманні фінансової системі
2. Фінансова система за функціональним та інституційним призначенням
3. Розкрийте сутність та структуру фінансової системи
4. Охарактеризуйте сфери фінансової системи
5. Дайте характеристику фінансів суб'єктів господарювання
6. Розкрийте зміст державних фінансів
7. Роль міжнародних фінансів у складі фінансової системи держави
8. Сформулюйте підстави для виділення ланок фінансової системи та віднесення тієї чи іншої сукупності відносин до ланки фінансової системи
9. Охарактеризуйте підсистему "Державний кредит"

Тематика індивідуальних творчих завдань

1. Шляхи виходу з кризи фінансової системи
 2. Фінансова система держави: напрями її розвитку
 3. Дискусійні моменти виділення ланок фінансової системи у науковій літературі
4. Державні фінанси в умовах реформування економіки України
Рекомендована література: 34, с. 24-49; 61, с. 57-104; 62, с. 30-40.

Загальнодидактичні вимоги до програми курсу передбачають:

- 1) виділення вступної, тематичної, заключної, а також оглядової та установчої лекцій (уроків);
- 2) добре продуману систему взаємодії викладача і студента (учня) на лекції (уроці);
- 3) активізацію пізнавальної діяльності студента (учня) на основі принципу проблемності.

3. Навчальний посібник і посібник, курс лекцій, опорний конспект з дисципліни, наочна презентація

До навчально-методичного комплексу насамперед входить підручник. Він є найважливішим джерелом знань для тих, хто навчається.

Основними вимогами до підручників і посібників можна вважати відповідність рівню міжнародних стандартів, урахування психологічних і вікових особливостей сприймання економічних знань, наближення до реальних економічних потреб кожної людини.

В основу підручника має бути покладений вже згадуваний принцип “розкручування” логічної спіралі базисних економічних концепцій. При цьому важливою умовою професійного викладу навчального матеріалу є те, щоб на вищих рівнях не було жодних розбіжностей з початковим базовим знанням. Має діяти, так би мовити, принцип віяла: початкове базове поняття – розширене знання. Ту саму думку можна графічно виразити спіраллю.

Як посередник у процесі навчання підручник має, з одного боку, надавати компетентну професійну інформацію, а з іншого – стимулювати самостійну пізнавальну діяльність.

При підготовці кожної навчальної теми дуже важливою є її структуризація. На наш погляд, найлогічнішою є така структура: схема основних понять; тези навчальної інформації; завдання різних видів; тести.

Усе це необхідно вписати в карту методичного забезпечення лекції.

До навчального посібника з економічної дисципліни мають входити:

- лекційний матеріал;
- практикуми та тренінги з самостійної роботи;
- тести для навчання та контролю засвоєння предмета;
- наочний та роздатковий матеріал;
- ситуаційні та навчальні ігри і т.ін..

У методичному забезпеченні курсу для студентів повинні бути визначені:

- мета курсу,
- література і проблемні завдання,
- система обліку відвідування,
- порядок відповіді на запитання студентів,
- додаткова література,
- порядок іспитів,
- градація екзаменаційних балів,
- таблиця оцінки знань студента,
- практичні заняття (екскурсії) з предмета.

В навчальному підручнику дуже велика увага повинна приділятися методичним і дидактичним аспектам навчання, зокрема:

Схема понять. Кожному уроку (темі) передує схема, яка наочно відображає основний зміст, використані економічні поняття і їх взаємозв'язок.

Навчальний матеріал. Найважливішу навчальну інформацію виділено іншим кольором, цитати і приклади – курсивом.

Завдання. Завдання, які є проблемно орієнтованими, спрямовані на стимулювання дискусій, оскільки потребують самостійного мислення та наявності власних поглядів на проблему.

Тести. Кожну тему завершує контрольний тест, що дозволяє встановити, чи досягнуто навчальної мети (чи засвоєний матеріал). Тести складаються із завдань на вибір правильної відповіді та завдань на впорядкування вивченого. Кожне завдання має тільки одну правильну відповідь.

Презентація (англ. *presentation*) – це процес ознайомлення слухачів з певною темою. Зазвичай це демонстрація, лекція чи промова, з метою поінформувати чи переконати когось.

Презентація може містити три компоненти:

- *промова доповідача:* те, що доповідач розповідає;
- *слайди:* те, що бачить аудиторія на екрані;
- *роздаткові матеріали:* те, що роздається кожному в аудиторії окремо, і містить деталі інформації що презентується. Наприклад список літератури та інших посилань чи статистичні таблиці.

Prezi.com – онлайн-сервіс створення мультимедійних презентацій.

Слайд-шоу (англ. *Slide show*) – відеокліп, що формується з фотографій. У класичному розумінні слайд-шоу складається з фотографій з ефектними переходами між знімками і супроводжується приємною музикою. Але сучасне слайд-шоу – це не фотографії під музику. Це фільм, який дійсно створюється з фотографій, але оперує законами кіно.

Створення сучасного слайд-шоу вимагає осмисленого сюжету, підлеглого законам логіки; правильного стикування сусідніх планів, ретельної роботи зі звуком. Тому, гарне слайд-шоу – демонструє не просто фотографії, а передає цілісну атмосферу від перегляду фотознімків.

Практична робота 8 та методичні рекомендації до її виконання

Методичні рекомендації до практичної роботи 8

Мета: опанувати знання щодо складу навчально-методичного комплексу з навчальної фахової дисципліни; набуття студентами практичних навичок й умінь складати методичну документацію з фахової дисципліни.

Хід виконання:

1. Ознайомитися з лекційним та презентаційним матеріалами до теми 8.
2. Використовуючи групове обговорення розглянути всі питання, що виносяться на заняття.
3. Виконати завдання та проаналізувати результати. Обговорити їх.

Оформлення відповіді: відповідь оформлюється у вигляді окремого файлу.

Термін виконання: протягом третьої декади квітня.

Критерій оцінювання: 10 балів, зокрема

100 % від зазначеного балу – відмінний рівень виконання з можливими незначними недоліками
80-90 % від зазначеного балу – достатньо високий рівень виконання без суттєвих (грубих) помилок
70-80 % від зазначеного балу – в цілому добрий рівень виконання з незначною кількістю помилок
60-70 % – посередній рівень знань виконання із значною кількістю недоліків
50-60 % – мінімально можливий допустимий рівень виконання

Практичне заняття 1

1. Навчально-методичний комплекс дисципліни: завдання, структура
2. Робоча навчальна програми дисципліни “Фінанси, гроші та кредит”
3. Навчальний посібник, курс лекцій, опорний конспект з дисципліни, наочна презентація

Завдання 1. Підготуйте диспут: “Проблеми формування економічної культури, мислення та поведінки як мета економічної підготовки молоді”.

Завдання 2. Підготувати відео-лекцію на 5 хвилин з дисципліни “Фінансові інструменти” (тема на вибір студента).

Самостійні завдання до теми 8 та методичні рекомендації до їх виконання

Мета: опанувати знань щодо складу навчально-методичного комплексу з навчальної фахової дисципліни; набуття студентами практичних навичок й умінь проводити лекційне, семінарське, практичне заняття, оцінювати знання студентів, складати методичну документацію з фахової дисципліни.

Засвоїти поняття: навчально-методичне забезпечення, навчальний посібник, курс лекцій, опорний конспект з дисципліни, наочна презентація, робоча навчальна програма.

Вміти: здійснювати комплексний методичний аналіз чинних підручників та навчальних посібників з фахових дисциплін; аналізувати, узагальнювати і

впроваджувати у практичну діяльність викладача ЗВО перспективний педагогічний досвід з вивчення фахових дисциплін; підвищувати свій загальноосвітній і фаховий рівень, організовувати самоосвіту, творчо користуватись різними джерелами інформації.

Критерії: запропоновані завдання в рамках даної теми 8 виконати в письмовій формі обсягом 10-12 сторінок та презентації на 10 слайдах.

Робота оцінюється в 10 балів

10 балів – відмінний рівень виконання з можливими незначними недоліками по всіх трьох завданнях

9-8 бали – в цілому добрий рівень виконання з незначною кількістю помилок по всіх трьох видах завдання

7-5 бали – посередній рівень знань виконання із значною кількістю недоліків по всіх трьох завданнях

4-2 бали – мінімально можливий допустимий рівень виконання, а саме коли 2 завдання з 3 представлених зроблені в достатній мірі

Термін виконання: робота має бути виконана до дня консультації до екзамену.

Форма подання виконаної роботи: документ у форматі doc, docx, pdf*.

Завдання 1. Розробити робочу навчальну програму дисципліни (на вибір студента).

Завдання 2. Розробити логічну конспект-схему по будь-якій темі з дисципліни, яку Вам визначив викладач для практикування викладацької діяльності.

Тест до теми 8

1. Робоча навчальна програма дисципліни складається з таких розділів:

- а) тематичний план;
- б) робочий план;
- в) графічний план;
- г) всі відповіді вірні.

2. При формуванні заняття формується:

- а) план заняття;
- б) структура заняття;
- в) форма заняття;
- г) всі відповіді вірні.

3. Заняття буває:

- а) практичне;
- б) теоретичне;
- в) пізнавальне;
- г) всі відповіді вірні.

4. Навчальний процес забезпечують:

- а) навчально-наочні посібники, технічні засоби навчання;

- б) ілюстровані додатки;
 - в) таблиці, графіки, діаграми;
 - г) всі відповіді вірні.
5. Конспект лекції містить:
- а) план лекції;
 - б) тип лекції;
 - в) модель лекції;
 - г) всі відповіді вірні.
6. Для чого проводять комплекс контрольних робіт:
- а) для визначення залишкових знань з дисципліни;
 - б) для визначення рівня IQ;
 - в) для визначення оперативної пам'яті і логічного мислення;
 - г) всі відповіді вірні.
7. Інструктивно-методичні матеріали для занять заповнюють на:
- а) бланковій документації;
 - б) спеціальних картках;
 - в) картах, схемах, малюнках;
 - г) всі відповіді вірні.
8. Контрольні завдання до семінарських, практичних і лабораторних занять, завдання до заліків необхідні для:
- а) встановлення рівня засвоєння студентами відповідного навчального матеріалу;
 - б) визначення рейтингу між студентами;
 - в) внесення новизни в заняття;
 - г) всі відповіді вірні.
9. Екзаменаційні білети містять:
- а) теоретичні питання;
 - б) аналітичні питання;
 - в) теоретичні і практичні питання;
 - г) всі відповіді вірні.
10. Якщо комплексна контрольна робота проводиться письмово, то:
- а) термін виконання завдань складає 1 годину;
 - б) вона повинна мати не менше 30 варіантів формалізованих завдань рівнозначної складності;
 - в) обов'язково писати чорним кольором;
 - г) всі відповіді вірні.

ПРИТЧІ ЯК ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ

*Якщо людині дати одну рибину, вона буде сита один день,
якщо дати дві рибини, вона буде сита два дні, а якщо
навчити людину ловити рибу, то вона буде сита все життя*
Народна мудрість

Динамічність сучасних процесів у світі вимагає зміни мети та призначення освіти. Нині суттєво знижується функціональна значущість і привабливість традиційної організації навчання, передача “готових” знань від викладача до студента перестає бути основним завданням навчального процесу. Важливо викликати інтерес до навчання, перетворити аудиторію пасивних студентів на активних учасників заняття. Студентам потрібно дати не “заготовку знань” на завтра, а “озброїти” їх вмінням здобувати ці знання самостійно.

Спеціальною формою пізнавальної діяльності, що допомагає організувати по-новому навчальний процес є притча. Використання притч досить корисне для стимулювання творчого ставлення як у процесі постановки проблеми, так і під час її вирішення.

Притчі – це вигадані історії, що несуть в собі повчальний зміст. Вони можуть бути по-різному витлумачені і служать для того, щоб розпочати дискусію або полегшити запам’ятовування основного питання.

Притчі як інтерактивний метод навчання є актуальним способом роботи викладача зі студентами. Вони передбачають активну взаємодію учасників навчального процесу, при цьому основна вага надається взаємодії студентів між собою. Такий підхід дозволяє активізувати навчальний процес, зробити його більш цікавим та менш втомлюваним для студентів, сприяє формуванню атмосфери доброзичливості й взаємопідтримки як форми співпраці між студентами.

Навчальні заняття з використанням притч можуть передбачати роботу в групах, в парах та індивідуальну роботу. Це сприяє розвитку комунікативних умінь і навичок студентів, встановлює емоційний контакт між ними. Притчі захоплюють студентів, пробуджують в них інтерес і мотивацію, навчають самостійному мисленню.

Основна мета використання притч у навчальному процесі – створення умов для залучення всіх студентів до процесу пізнання; вироблення життєвих цінностей; створення атмосфери співпраці, взаємодії; розвиток комунікативних якостей і здібностей; створення комфортних умов навчання, які б викликали у кожного студента відчуття своєї успішності, інтелектуальної спроможності, неповторності, значущості.

Використання притч передбачає моделювання життєвих ситуацій, вирішення творчих завдань, спільне розв’язання проблем.

В ході використання притч у навчальному процесі студенти вчать критично та логічно мислити; розв’язувати складні проблеми на підставі

аналізу обставин і відповідної інформації; приймати продумані рішення і брати участь у дискусіях; розвивати творчі здібності та здатність до самоконтролю; стимулювати пізнавальну мотивацію.

Заняття з використанням притч як інструменту навчання сприяє інформаційному збагаченню сприймання, мислення і почуттів студентів за рахунок залучення цікавого матеріалу, що дає змогу різнобічно пізнати певне явище, поняття, досягти цілісності знань. Такий підхід до навчання дозволяє об'єднати розвиток інтелектуальних здібностей студентів з дослідницькими вміннями і на цій основі формувати активні творчі особистості.

Результатом використання притч як інтерактивного методу навчання студентів є:

- вища результативність у засвоєнні знань і формуванні умінь;
- вміння співпрацювати;
- розвиток гуманних стосунків та творчих здібностей;
- стимулювання лідерських навичок і комунікативних умінь.

Дві відповіді

Одного разу в дальній оазис прийшов молодий чоловік. Він попив води і запитав у старого, який відпочивав біля джерела:

- Скажи, які люди тут живуть?

Старий у свою чергу запитав у юнака:

- А які люди живуть там, звідки ти?

- О, там живуть срібролюбиві егоїсти з поганими помислами, - відповів молодий чоловік.

- Таких знайдеш і тут, - сказав старий.

У той же день інший юнак підійшов до джерела втамувати спрагу з дороги. Побачивши старого, він привітався і запитав:

- Які люди живуть в цьому місці?

Старий у відповідь поставив те ж питання:

- А які люди живуть там, звідки ти прийшов?

- О, ці люди прекрасні! Вони чесні, гостинні, доброзичливі ...

- Таких знайдеш і тут, - сказав старий.

Тоді хлопчик, який чув обидві відповіді, запитав старого:

- Як ти міг дати дві такі різні відповіді на одне і те ж питання?

На що старий відповів:

- Кожен з нас може бачити тільки те, що має в своєму серці.

Той, хто не знайшов нічого хорошого всюди, де побував, не може відшукати нічого доброго ні тут, ні в будь-якому іншому місці.

Сон володаря

Один східний володар якось побачив страшний сон, ніби у нього випали один за іншим всі зуби. У сильному хвилюванні він покликав до себе тлумача снів. Той заклопотано вислухав його і сказав:

- Повелитель, я повинен повідомити тобі вельми сумну звістку. Незабаром ти втратиш одного за інших всіх своїх близьких.

Ці слова викликали гнів володаря. Він велів кинути нещасного у в'язницю і покликати іншого тлумача, який, уважно вислухавши сон, сказав:

- Я щасливий, повідомити тобі радісну звістку! – Ти переживеш всіх своїх рідних.

Володар був втішений і щедро нагородив тлумача за це передбачення. Придворні дуже здивувалися.

- Адже ти сказав йому те ж саме, що і твій бідний попередник. Так чому ж він був покараний, а ти винагороджений? – питали вони.

На що була відповідь:

- Так, ми обидва абсолютно однаково тлумачили сон. Але важливо не що сказати, а як сказати.

Все почалося з кішки

У маленькій хатині жив один відлюдник. Щоначі в його кімнаті бігало безліч щурів, що сильно дратувало цю людину. Тоді самотник підібрав кішку, і вона стала жити в його хатині. Без сумніву, він позбувся щурів, але тепер був змушений піклуватися про кішку, так як їй було потрібно молоко.

Так як відлюдник усамітнися в лісі, йому не було де купити молоко. Так він обзавівся коровою. Тепер молока стало багато, набагато більше, ніж було потрібно кішці і йому самому, і він подумав: «Якби тут була господиня, вона служила б мені, по-справжньому піклувалася про все – як про корову, так і про молоко». Отже, він одружився. А раз з'явилася дружина, з'явилися і діти. Так, з простої кішки почалася гра, якій не було кінця.

Почни із себе

Жив-був один раджа. І був він настільки сильний, і великий, що вирішив повністю змінити світ і зробити його кращим. Раджа працював над цим роками, не покладаючи рук, але світ не змінився.

Потім він подумав: «Ну добре, світ. Свою-то країну я змінити зможу, адже я раджа», - і почав працювати над цим. І знову побачив, що й країна залишилася колишньою.

Тоді раджа вирішив змінити хоча б своє місто – і знову отримав той же результат. Раджа не заспокоївся й вирішив обмежитися спочатку своїм палацом, потім своєю сім'єю, і знову побачив марність своїх старань. Нарешті він вирішив змінити тільки себе і ... зумів! І тоді з подивом побачив раджа, що змінився і весь світ. Так, якщо хочеш змінити світ, перш за все, зміни самого себе, адже кожен – сам господар свого світу.

Те, що потрібно

Один чоловік прокинувся вночі, так як йому захотілося курити. Він пішов до будинку сусіда і почав стукати в його двері. Йому відкрили двері й запитали, що потрібно. Чоловік сказав:

- Я дуже хочу курити. Чи не могли б дати мені вогню?

Сусід відповів:

- Що з вами? Ви встаєте вночі, йдете сюди, будите всіх нас – а в руках у Вас запалений ліхтар!

Те, що людині потрібно, насправді завжди знаходиться в ньому самому, але він все-таки ходить по світу і шукає це.

Лев і газель

Щоранку в Африці прокидається газель. Вона добре знає, що якщо хоче вижити, то весь день повинна бігати швидше лева. Слідом за нею прокидається лев. Він теж знає, що повинен бігати швидше газелі, якщо не хоче залишитися голодним. І неважливо, газель ти або лев, але, коли встає сонце, тобі в будь-якому випадку краще поквартитися!

Спроба

Одного разу цар вирішив випробувати своїх придворних, щоб дізнатися, хто з них здатний зайняти важливий державний пост. Натовп сильних і мудрих мужів обступила його.

- О Ви, мої піддані, - звернувся до них цар. – У мене є для Вас складне завдання, і я хотів би знати, хто зможе розв'язати його.

Він підвів присутніх до величезного замка у дверях, такому величезному, якого ще ніхто ніколи не бачив.

- Це найважчий замок, який коли-небудь був в моєму царстві. Хто з Вас зможе відкрити його? – запитав цар.

Ті, яких вважали мудрими, розглянули замок, проте незабаром зізналися, що не зможуть його відкрити. Раз вже мудрі зазнали невдачі, то іншим нічого не залишалось, як зізнатися, що це завдання їм не під силу.

Лише один візир підійшов до замку. Він став уважно його розглядати й оглядати, а потім смикнув його. І, о диво, замок відкрився, адже він був просто неповністю закритий! Треба було тільки спробувати зрозуміти, в чому справа, і сміливо діяти. Тоді цар оголосив:

- Ти отримаєш місце при дворі, тому що покладатися не тільки на те, що бачиш і чуєш, але й сподіваєшся, на власні сили та не боїшся зробити спробу.

Жебрак

Правитель одного разу пішов у ліс і зустрів там мудреця. Правитель був вражений його праведністю і мудрістю й висловив бажання, щоб мудрець прийняв від нього подарунок. Мудрець відмовився, сказавши:

- Плоди цього лісу – достатня для мене їжа; чисті потоки, що біжать з гір, дають мені воду для пиття, дерева доставляють мені покрив; гірські печери служать мені притулком. – Навіщо ж я буду брати подарунки від тебе чи від кого б то не було?

Правитель відповідав:

- Будь ласка, ходімо зі мною в місто, в мій палац, і візьми у мене що-небудь, просто щоб доставити мені задоволення.

Він довго переконував мудреця, і нарешті той погодився виконати його бажання й пішов до палацу. Перш ніж запропонувати подарунок мудрецю, правитель почав молитися. Він просив у богів дати йому нові землі, будинки, коштовності та інші земні блага. Але ще до того як правитель закінчив свою молитву, мудрець встав і спокійно пішов з кімнати. Бачачи це, владики зніяковіли та побіг за ним, голосно кричучи:

- Ти що йдеш, не взявши моїх подарунків?

Мудрець обернувся і сказав:

- Я не беру у жебраків. Ти, виявляється, жебрак. Як же ти можеш мені що-небудь дати?

Десять років

Якось в Стародавній Індії один правитель засудив людину до смерті. Але той попросив зберегти йому життя і додав:

- Якщо ти будеш милостивий до мене й збережеш моє життя, то через десять років я навчу твого коня літати.

- Згоден, - відповів правитель. – Але якщо до цього часу кінь не полетить, ти будеш страчений.

Коли ж стурбовані родичі запитали, яким чином йому вдасться реалізувати обіцянку, він відповів:

- За десять років або правитель помре, або кінь. Ну, або вона зможе навчитися літати!

Молоко і вода

Біля палацу одного правителя було красиве озеро, на яке майже кожен весну прилітали білі лебеді. Але іноді ці прекрасні птахи відлітали гніздитися на високогірні озера. Тоді вважалося, що рік буде невдалим.

Одного разу правитель наказав кожному селянину принести вночі відро молока, щоб у знак любові та прихильності до лебедів наповнити озеро молоком. Але на наступний ранок виявилося, що озеро повне води, адже кожен селянин вилив вночі в озеро воду. Правитель здивувався і сказав:

- Цей факт свідчить про те, що я не знаю свій народ!

Тоді мудрець розсміявся і сказав:

- Кожен селянин подумав: «Якщо всі виллють по відру молока, а я виллю відро води, то ніхто цього не помітить. Одне відро води розчиниться в озері молока без сліду». Але біда в тому, що так подумав кожен селянин! Таке людське мислення.

Ляпас

Один раджа славився своїми примхами. Одного разу зовсім несподівано він ударив по обличчю вельможу, що стояв поруч, а слід сказати, що це був найрозумніший чоловіком при дворі. Вельможа секунду почекав, думаючи, що робити, потім розвернувся і дав ляпаса іншому вельможі, що стоїть поруч з

ним. Недовго думаючи, цей чоловік вліпив по вуху наступного. Кажуть, що цей ляпас обійшов всю столицю.

А вночі раджу раптово вдарила його власна дружина. Він з обуренням запитав:

- Що ти робиш?

Дружина ж відповіла:

- Сьогодні мене вдарила твоя старша дружина. Вона старша за мене, тому я не могла відповісти їй тим же. І, крім тебе, мені нема кого вдарити.

- Треба ж, - сказав раджа. – Мій власний ляпас повернувся до мене.

Дерево

При дорозі стояв стовбур засохлого дерева. Вночі повз нього пройшов злодій і злякався: він подумав, що це стоїть, чекаючи його, господар вкраденого. Пройшов закоханий юнак, і серце його радісно забилося: він прийняв дерево за свою кохану. Дитина, налякана страшними казками, побачивши дерево, розплакалася: подумала, що це чаклун. Але у всіх випадках дерево було тільки деревом...

Злодій і мішок

Одного разу йшов по пустелі злодій і ніс на своєму хребті мішок з награваними скарбами. Ноша його була важка. Довго йшов він під палючим сонцем пустелі, страждаючи від спеки і від важкості свого дорожнього вантажу. І чим далі він йшов, тим сильніше його мучила спрага й все більше тиснула вниз важка ноша, відбираючи у нього останні сили. «Кинь мішок зі скарбами, - говорив йому внутрішній голос. – Можливо ти зумієш дійти до води і виживеш». Але злодій не слухав свій внутрішній голос і наполегливо втрачав сили, згорбившись під своїми скарбами.

І ось, коли останні сили готові були залишити його і злодій майже впав у знемогу, він побачив неподалік бурдюк, мабуть, кинутий подорожнім, котрі проходили тут до нього. Зібравши рештки сил, злодій з радістю кинувся до нього в останній своїй надії напитися води. Але, відкривши бурдюк, злодій не виявив в ньому ні краплі води – він був доверху наповнений скарбами.

Якого кольору хамелеон

Двоє людей довго сперечалися про те, якого кольору хамелеон. Один говорив:

- Хамелеон на цій пальмі червоного кольору!

А інший заперечував йому, кажучи:

- Ти помиляєшся, він не червоний, а зелений!

Відчуваючи, що не в силах з'ясувати, хто ж з них помиляється, ці люди пішли до третьої людини, що жила під цією пальмою і спостерігала всі зміни кольору хамелеона.

- Чи не правда, - запитала одна з них, - хамелеон, який живе на цьому дереві, червоного кольору?

І та відповіла:

- Так цілком вірно.

Тоді інша людина сказала:

- Послухай, ну що ти говориши: адже хамелеон зелений!

І людина, яка жила під деревом, знову сказав:

- Так цілком вірно.

На відміну від тих, що сперечаються, третя людина знала, що хамелеон постійно змінює свій колір, і тому підтвердила обидва суперечливих твердження.

Корінь і мотузка

Паломника на шляху в лісову хатину застала ніч, і він, не бачачи дороги, зісковзнув в старий колодязь і ледь-ледь не впав на дно. На щастя, при падінні йому вдалося вчепитися за корінь дерева. Рано вранці недалеко від колодязя проходив чоловік. Паломник покликав його на допомогу, і той, заглянувши вниз і побачивши безвихідне становище бідлахи, спустив в колодязь міцну мотузку, щоб витягнути його. А на паломника зійшло затьмарення: він ніяк не міг зважитися відпустити корінь, щоб вхопитися за мотузку. Людина повинна триматися за корінь тільки до тих пір, поки зверху не з'явиться мотузка.

На щоглі

Одного разу птах сів на щоглу корабля, коли той виходив у море. Через деякий час вона помітила, що навколо немає ні дерев, ні землі – навколо тільки вода. Птах полетів на північ, щоб знайти землю, але нічого не знайшов і повернувся на щоглу. Трохи відпочивши, він полетів на південь. Нічого не знайшовши, птах знову, втомлений і змучений, повернувся назад. Так птах довго літав в усіх напрямках, але, нічого не знаходячи, крім води, нарешті, залишився на щоглі і став вельми задоволеним своїм становищем.

Заздрісний і жадібний

Один цар побажав дізнатися, хто з двох гірший – жадібний або заздрісний, бо обидва не бажать іншим добра. З цією метою він наказав привести до нього жадібного та заздрісного і сказав їм:

- Просіть у мене кожен, що Вам завгодно. Тільки знайте, що другий отримає вдвічі більше від того, хто попросить першим.

Жадібний і заздрісний довго сперечалися, не бажючи просити першим, щоб після отримати вдвічі більше. Нарешті цар сказав заздрісному, щоб він просив першим. Заздрісний, будучи охоплений недоброзичливістю до ближніх, звернувся до жадібного і каже цареві:

- Ваша величність! Накажи мені виколоти одне око.

Здивований цар запитав, для чого він виявив таке бажання.

Заздрісний відповів:

- Для того, щоб ти наказав моєму товаришу виколоти обидва ока.

Порада дроворубові

Жив один бідний дроворуб. Він існував на гроші, виручені за дрова, які він приносив в місто з найближчого лісу. Одного разу мудрець, що проходив по дорозі, побачив дроворуба за роботою і порадив йому йти далі в ліс, сказавши:

- Іди весь час вперед!

Дроворуб послухався поради, пішов у ліс, поки не дійшов до великого сандалового дерева. Він був дуже втішений цією знахідкою, зрубав дерево і, захопивши з собою стільки його шматків, скільки міг понести, продав їх на базарі за хорошу ціну. Потім дроворуб задумався і здивувався, чому мудрець не сказав йому про те, що в лісі є сандалове дерево, а просто порадив йти вперед. На наступний день, дійшовши до зрубаного дерева, він пішов далі і знайшов поклади міді. Дроворуб взяв з собою стільки міді, скільки міг понести і, продавши її на базарі, виручив ще більше грошей. Через день він пішов ще далі і знайшов срібні розсипи. Ще через день він знайшов золото, потім – алмази й нарешиті, придбав величезні багатства.

Хлібороб і канава

Якось прийшла велика посуха. Хлібороби зрешували свої поля, проводячи воду по канавах з великої відстані. Один хлібороб мав велику рішучість і силу характеру. Одного ранку він вирішив рити свою канаву до тих пір, поки не доведе її до самої річки, забезпечивши водою своє поле. Почавши працювати, незабаром він втратив будь-яке уявлення про час. Минула година сніданку, потім обіду... Дружина кликала його піти додому вмитися і поїсти.

- Їжа охолоне, - говорила вона, - йди додому.

Спочатку хлібороб не звертав уваги на ці слова, але потім попросив дружину йти додому і не заважати.

- Ти не розумієш, - сказав він, - що через цю страшну посуху у нас нічого не виросте? Не буде чим годувати дітей, і всі ми помremo з голоду! Я вирішив будь-що сьогодні ж провести воду на наше поле, ось тоді я вмийся і поїм.

Почувши це, жінка пішла додому, а хлібороб працював весь день і до вечора прокопав канаву до річки. Тоді він сів на землю і з захопленням дивився, як потік води тік по його полю. Він був спокійний і щасливий. Потім він пішов додому, покликав дружину і сказав:

- Тепер дай мені поїсти.

Він умився, із задоволенням поїв та заснув глибоким сном. Іншого хлібороба, який також хотів провести воду на своє поле, дружина теж покликала опівдні:

- Іди додому, вмийся і поїж, - говорила вона.

І він відразу ж кинув лопату й вигукнув:

- Мила, коли ти звеш мене, я повинен йти.

І поле цієї людини залишилося сухим, а сім'я – голодною. Нічого не можна досягти без праці і твердої рішучості.

Золото скупого

Один чоловік накопичив багато золотих злитків. І оскільки золота було дуже багато, він зберігав його в підвалі свого будинку. Так тривало понад тридцять років, протягом яких цей чоловік нічого не витратив, а тільки милувався своїм золотом.

Але ось одного разу ці золоті злитки вкрали. Чоловік засмутився. Хтось, що трапився поруч, сказав:

- Але ти ж зберігав ці злитки тридцять років, хіба ти ні на що не витратив своє золото?

- Ні!

Тоді співрозмовник сказав скупому:

- І що ти так побиваєшся? Я тобі принесу кілька цеглин, ти завернеш їх в блискучий папір, покладеш туди, де було золото, і будеш насолоджуватися їх виглядом, наче це золоті злитки. Хіба це не так же приємно?

Порада мудреця

Одного разу мудрець поцікавився у коваль, чи подобається йому його робота. Тоді коваль почав скаржитися:

- Моє ремесло мені не до вподоби, тому що робота дуже важка, вона не приносить багато грошей і за неї мене не поважають сусіди. Я б хотів інше ремесло.

Мудрець подумав і сказав:

- Робота важка для тебе, тому що ти ледачий. Вона не приносить багато грошей, тому що ти жадібний, і не приносить поваги сусідів, тому що ти пихатий. Забирайся з очей моїх!

Коваль пішов, похнюпивши голову. Через рік мудрець знову був в тих краях і з подивом виявив там того ж коваля, тільки багатого, шановного і щасливого. Він спитав:

- Хіба це не ти той ображений життям коваль, який нарікав на своє ремесло?

- Так це я! Я як і раніше коваль, але мене поважають, і робота мені приносить достатньо грошей, і вона мені подобається. Ти мені пояснив, що причини моїх проблем в мені, і я їх усунув. І тепер я щасливий!

Старий і саджанці

Одного разу цар Індії, якого народ називав Справедливим, відправився у велике паломництво по країні. На освітленому сонцем схилі гори він побачив згорбленого над роботою поважного старого чоловіка. У супроводі своїх придворних цар підійшов до нього і побачив, що старий саджає молоді саджанці.

- Що ти робиш? - запитав цар.

- Я саджу горіхові дерева, - відповів старий.

Цар здивувався:

- Але ж ти вже такий старий! Навіщо ж ти саджаш дерева, в тіні

яких не будеш відпочивати і не скуштуєш їх плодів?

Старий глянув на нього і відповів:

- Той, хто був до мене, садив, а я пожинав плоди. Тепер я саджу, щоб ті, хто буде після мене, теж могли пожинати плоди.

Подвійна ціна

Один чоловік приніс зламаний годинник годинниковому майстру. Той сказав, що годинник старий, але він готовий його полагодити, однак за роботу візьме вдвічі більшу ціну, ніж початкова. Власник годинника сказав, що хоче, щоб годинник працював, хай і за таку високу ціну.

Годинникар розсудив, що, якщо власник наполягає на ремонті цього старого годинника, значить, вони приносять йому щастя. Він замінив старі деталі новими, полагодив годинник і віддав їх власнику. Коли ж він попросив плату за свою роботу, замовник дав йому два ляпаса. Люди, які стояли поруч, схопили його за руки, і повели до судді, де він мав пояснити, чому він побив годинникаря.

Власник годинника сказав судді, що йому було сказано сплатити за ремонт суму вдвічі більшу за ту, яку він свого часу за них заплатив, а оскільки він не купував годинника, а просто взяв їх, давши одного ляпаса якійсь людині, то тепер і відважив два ляпаса часовому майстру.

Тільки мета

Майстер по стрільбі з лука навчав багатьох учнів. Якось він повісив на дерево мішень і запитав кожного з учнів, що той бачить.

Один сказав:

- Я бачу дерево і мішень на ньому.

Інший сказав:

- Я бачу стовбур старого дерева, зелене листя, сонце, птахів в небі...

Решта відповідали приблизно те ж саме.

Потім майстер підійшов до свого кращого учня і запитав:

- А ти що бачиш?

- Учитель, я не можу бачити нічого, крім мішені, - була відповідь.

Майстер повернувся до решти учнів і сказав:

- Дивіться і знайте: тільки така людина може потрапити в ціль.

Сила страху

Одного разу чоловік був запрошений в будинок свого друга. Коли він збирався випити запропоновану чашу вина, йому раптом здалося, що всередині він бачить змієня. Аби не образити господаря залученням уваги до цього незрозумілого явища, чоловік мужньо осушив чашу.

Однак, повернувшись додому, він відчув страшний біль в шлунку. Було випробувано безліч ліків, але все виявилось марним: чоловік, тепер уже серйозно хворий, відчував, що вмирає.

Його друг, почувши про стан хворого, ще раз покликав його до свого дому.

Посадивши приятеля на те саме місце, він знову запропонував йому чашу вина, сказавши, що в ній – чудодійні ліки. Коли стражденний підняв чашу, він знову побачив в ній змієня. Не витримавши, він звернув на це увагу господаря. Без єдиного слова господар показав на стелю над головою гостя, де висів звичайний лук. Хворий відразу зрозумів, що змієня всього лише відображення лука. Друзі подивилися один на одного і засміялися. Біль гостя миттєво пройшов, і він видужав.

Що попереду?

Якось хвіст і голова змії посперечалися. Хвіст сказав голові:

- Я повинен бути попереду.

Голова відповіла хвосту:

- Завжди я буваю попереду. Чому ж раптом буде інакше?

В результаті попереду виявилася голова. Хвіст в помсту тут же обвився навколо дерева, і голова не могла рушити вперед.

Тоді вона пустила вперед хвіст, після чого змія тут же впала в яму з вогнем і згоріла.

Старий і сини

У одного старого було три сина, і вони ніяк не могли ужитися разом. Старому дуже хотілося, щоб після його смерті сини жили у злагоді, і він вирішив їх цьому навчити. Одного разу він покликав синів до себе і попросив розламати навіл віник. Спочатку спробував старший син, але, скільки він не намагався, - нічого не вийшло. Невдачі спіткали середнього, і молодшого синів. Тоді старий розв'язав віник, і попросив кожного сина розламати по кілька прутиків. Це, звичайно ж, їм з легкістю вдалося. Тоді старий сказав:

- Діти мої! Ось так і в житті. Якщо Ви будете разом, то Вас ніхто ніколи не зломить, а окремо Вас так само легко перемогти, як і зламати кілька прутиків.

Цвяхи в паркані

Жив-був один дуже запальний і нестримний молодий чоловік. І ось одного разу його батько дав йому мішечок з цвяхами й наказав кожного разу, коли він не зможе стримати свого гніву, вбити в стовп забору один цвях.

У перший день молодий чоловік вбив у стовп кілька десятків цвяхів. На інший день він зумів трохи стримати свій гнів, і з кожним днем вбивав у стовп все менше і менше цвяхів. Молодий чоловік розповів про це батькові. Той сказав, що тепер кожен раз, коли вдасться стриматися, син може витягати зі стовпа по одному цвяху.

Йшов час, і настав день, коли молодий чоловік повідомив батькові про те, що в стовпі не залишилося жодного цвяха. Тоді батько взяв сина за руку і підвів його до паркану:

- Ти непогано впорався, але бачиш, скільки в стовпі залишилося дірок? Він уже ніколи не буде таким, як раніше. Так і в житті: коли говориш людині

що-небудь зле, у неї залишається такий же шрам у душі. І неважливо, скільки разів після цього ти вибачишся – шрам залишиться назавжди.

Маяк

Одного разу два мореплавця зазнали катастрофи і були викинуті на безлюдний острів. Обидва ледь не загинули від голоду і страху, так як вважали себе назавжди відірваними від світу.

Пізніше їх підібрав корабель. На острові ж було споруджено міцний маяк, врятовані повернулися на острів і залишилися при маяку. Тепер вони були щасливі, даючи мореплавцям рятівне світло і не відчуваючи себе відірваними від світу, хоча умови їх життя були не набагато краще. Значить, свідомість того, що ти приносиш користь іншим, змінює людей.

Друг завжди поруч

Двоє друзів якось сиділи і розмовляли.

- Яке це щастя – мати двох друзин! – мрійливо говорив один іншому.

Красномовними словами він описував свої незвичайні переживання, захоплючись тим, що у двох квіток різний аромат. Очі його співрозмовника ставали все більші й більші від захоплення. «Як у раю, - думав він, - живе мій друг. Але чому ж не мені, а йому дана ця радість – випробувати смак володіння двома жінками?»

Незабаром і у нього з'явилася друга дружина. Але коли в шлюбну ніч він прийшов розділити з нею ложе, жінка гнівно відкинула його:

- Не заважай мені спати! Іди до своєї першої дружини! Я не хочу бути п'ятим колесом у возі. Або я, або вона.

Щоб знайти розраду, цей чоловік відправився до своєї першої дружини.

- Тобі тут немає місця, - викрикнула та. – Якщо ти взяв собі другу дружину, а я тобі вже не мила, то йди до неї!

Чоловікові не залишалося нічого іншого, як піти в найближчий храм, щоб знайти спокій хоч там. Коли чоловік прийняв молитовну позу, то почув за спиною покашлювання. З подивом він обернувся і побачив свого доброго друга, перед яким говорив про щастя мати двох друзин.

- Чого це ти прийшов сюди? – запитав він з подивом.

- Мої дружини не підпускають мене до себе. Це триває вже багато місяців.

- Але навіть тоді ти мені розповідав про те, як це чудово – жити з двома дружинами?

- Знаєш, я відчував себе таким самотнім в цьому храмі і хотів, щоб поруч зі мною був мій друг.

Не все побачиш очима

Два чарівника подорожували і якось попросилися на ночівлю в багатий будинок. Але сім'я була негостинна й запропонувала провести ніч в сирому і холодному підвалі. Коли вони розстеляли ліжка, старший чарівник побачив

дірку в стіні й заклав її. Молодший запитав: для чого? Старший відповів:

- Не все побачиш очима.

На наступну ніч чарівники прийшли на нічліг в будинок дуже бідного, але гостинного чоловіка. Його сім'я розділила з подорожніми свою вечерю і поступилася їм своїм ліжком. Але вранці виявилось, що єдина корова, молоко якої було основним доходом сім'ї, померла. Молодший чарівник запитав старшого:

- Як же це? Перша сім'я і так багата, а ти їм допоміг, закривши діру. А друга і так мала дуже мало, але була готова поділитися всім, а ти дозволив, щоб у них померла єдина корова. Чому?

- Я вже говорив тобі: не все побачиш очима, - відповів старший. – Коли ми були в підвалі багатого будинку, я побачив, що в дірі в стіні захований скарб із золотом. І я відремонтував стіну, щоб клад не був знайдений жадібними господарями. А наступної ночі за дружиною бідного, але гостинного господаря прийшла Смерть. І я віддав їй корову, щоб жінка залишилася жива.

Два дерева

Давним-давно в одному лісі росли два дерева. Коли краплі дощу падали на листя або вода омивала коріння першому дереву, воно вбирало в себе зовсім небагато і говорило:

- Якщо я візьму більше, що залишиться іншим?

Друге дерево забиало всю вологу, яку давала йому природа. Коли сонце дарувало світло і тепло другому дереву, воно насолоджувалися, купаючись в золотистих променях. Пройшли роки. Гілки і листя першого дерева були настільки малі, що не могли увібрати навіть краплю дощу, сонячні промені не могли пробитися до мізерних плодів, гублячись у кронах інших, більш сильних дерев.

- Я все життя поступався іншим, а тепер натомість не отримую нічого, - повторювало дерево.

Друге дерево, розкішні гілки якого рясно прикрасились великими плодами, сказало:

- Спасибі тобі, природа, за те, що ти дала мені в цьому житті все. Тепер через роки, я хочу віддати в сотні разів більше. Під своїми могутніми гілками я вкрию тисячі подорожніх від спеки чи дощу. Мої плоди будуть радувати багато поколінь людей своїм прекрасним смаком. Спасибі, що ти дав мені цю можливість дарувати, - так говорило друге дерево.

В ДОПОМОГУ ВИКЛАДАЧУ, ДЕЩО ЦІКАВЕ, ЩО ДОЗВОЛИТЬ ПРИВЕРНУТИ УВАГУ СТУДЕНТА НА ЛЕКЦІЇ

Теорія без практики мертва чи безплідна, практика без теорії неможлива чи згубна (*О.М. Крилов*)

Творчість – вдаваний політ думки за межі невідомого. Вона доповнює знання, допомагає створювати речі, які не були відомі раніше (*П. Хілл*)

Людина – це єдиний пункт, від якого повинно все виходити і до якого повинно все повертатися (*Д. Дідро*)

Успіх науки – справа часу та сміливість розуму (*Вольтер*)

Інтелект – огидна річ! Людина без мізків абсолютно впевнена у високому рівні свого розвитку. Розумний – прекрасно усвідомлює, який він, насправді примурок! (*Невідомий автор*)

Я знаю, що я нічого не знаю! (*Сократ*)

Не соромно не знати – соромно – не хотіти знати! (*Сократ*)

Не зашкодь! (*Гіппократ*)

Справжнє не можна побачити очима. Справжнє бачиться серцем! (*С. Екзюпері*)

Можна прострелити мозок. Думки ж не вбити! (*В. Симоненко*)

Освіта – свідомий інструмент для соціальної еволюції та пришвидшення нашого поступу в майбутнє (*Невідомий автор*)

Одна з проблем глобальних перспектив розвитку освіти – виклик людству перейти на нову стадію соціальної еволюції (*Невідомий автор*)

Не слід прагнути стати спеціалістом в ізольованій сфері, а навпаки – орієнтуватися на отримання знань широкого спрямування (*Невідомий автор*)

Кожен є генієм. Але якщо ти оцінюєш рибу через її спроможність залізти на дерево, вона житиме все життя із переконанням, що вона недоумкувата (*Альберт Ейнштейн*)

Педагогічна творчість – це здатність допомогти людині пізнати свій внутрішній світ... навчити її розуміти і створювати прекрасне (*В. Сухомлинський*)

Нема науки без муки (*Український вислів*)

У навчанні не можна зупинятися (*Сюньци*)

Мистецтво навчання – це мистецтво будити в юних душах допитливість і потім задовольняти її (*Анатоль Франс*)

Освіченість – це мужність використовувати власний розум (*І. Кант*)

Єдиний розумний спосіб навчати людей – це показувати їм приклад (*Альберт Ейнштейн*)

Добрий приклад кращий за сто слів (*Український вислів*)

Жоден наставник не повинен забувати, що його найголовніший обов'язок полягає у привчанні вихованців до розумової праці, і що цей обов'язок більш важливий, аніж передавання самого предмета (*Костянтин Ушинський*)

Найкращі результати дає той екзамен, який провалюєш зі тріском (*Невідомий автор*)

На екзамені найдурніший може запитати більше, ніж на це спроможний дати відповідь наймудріший (*Невідомий автор*)

Знання дає людині могутність; жадова знань веде її постійно вперед (*Олександр Бутлеров*)

Знання на плечі не тиснуть і з рук не виснуть (*Український вислів*)

З видимого пізнавай невидиме (*Григорій Сковорода*)

Випадкові відкриття роблять лише підготовлені голови (*Блез Паскаль*)

Хибний крок неодноразово приводив до відкриття нових шляхів (*Лешек Кумор*)

Якщо вам буде цікаво писати, то людям буде цікаво читати (*Д& Павличко*)

Промова мусить мати добрий початок і ефектне закінчення. Але головне, щоби дві ці частини були якомога ближчими одна до доної (*Ентоні Іден*)

Усе ораторське мистецтво полягає в тому, щоб бути пристрасним (*Оноре-Габріель Мірабо*)

Написане слово – це бідняк, який пробиває собі шлях у світ власними зусиллями, тоді як усне, живе слово досягає вищих посад завдяки рекомендаціям її світлості княгині фантазії та її камердинерів – очей та вух (*Людвіг Феєрбах*)

Промова повинна розцвітати і розгортатися тільки на основі повного знання предмета (*Марк Туллій Цицерон*)

Питання до екзамену

1. Мета і задачі дисципліни “Методика викладання фахових дисциплін”
2. Концепція освіти і навчання в Україні у новому тисячолітті
3. Освітні інноваційні хаби: теоретичний контент та позитивні очікування їх функціонування
4. Зміщення парадигм, як основа для розв’язування проблем, що не розв’язуються традиційними способами. Зміщення парадигми в освіті
5. Роль організатора навчання
6. Наукова публікація: поняття, функції, основні види
7. Результативність та ефективність економічної гри для студента
8. Наукова монографія, наукова стаття, тези
9. Перспективи розвитку освітніх установ у освіті
10. Навчально-методичний комплекс дисципліни: завдання, структура
11. Робоча навчальна програма дисципліни “Фінанси, гроші та кредит”
12. Навчальний посібник, курс лекцій, опорний конспект з дисципліни, наочна презентація
13. Психолого-педагогічні аспекти навчальної роботи в ході викладання фахових дисциплін
14. Процес наукового дослідження, його характеристика та етапи проведення
15. Загальні педагогічні особливості методики викладання фахових фінансово-економічних дисциплін
16. Активні форми навчання в контексті нової парадигми освіти
17. Економічна гра: зміст, характеристика та механізм застосування і правила використання
18. Наукові дослідження – шлях до розв’язання проблем методики викладання у ЗВО
19. Концепція освіти і навчання у ХХІ ст.
20. Зміщення парадигм, як основа для розв’язання проблем, що не розв’язуються традиційними способами
21. Сутність і гуманітаризація освіти
22. Роль учителя в навчальному та виховному процесі
23. Перспективи розвитку освітніх установ у світі
24. Чому слід враховувати характер і вік аудиторії?
25. Предмет і сутність наукових досліджень
26. Психологічні аспекти активізації фахового економічного навчання в ЗВО
27. Відмінності у стилі опрацювання інформації студентами
28. За якими показниками слід оцінювати лекційне заняття?
29. Показники оцінки якості практичного заняття
30. Що являє собою типова і робоча програма дисципліни?
31. Структура навчально-тематичного плану дисципліни
32. Види наочної презентації лекційного матеріалу

33. Курс лекцій і опорний конспект лекцій: принципи їх підготовки
34. Критерії оцінки знань студентів
35. Практичні та семінарські заняття з економіки та фінансів
36. Науково-дослідницька діяльність студентів
37. Процес оцінювання як спосіб контролю за освітньою діяльністю студента
38. Порівняння традиційних і нетрадиційних слухачів
39. Психологія навчання студентів стаціонару
40. Основні організаційні форми роботи із слухачами
41. Особливості психології навчання дорослих. Форми навчання
42. Як можна прискорити процес навчання дорослих слухачів?
43. Найважливіші навчальні принципи, що підвищують ефективність навчання
44. Вимоги до лекційних занять у ЗВО
45. Форми активного навчання у ЗВО
46. Застосування навчальних і рольових ігор для потреб викладання фінансів
47. Використання методу “мозкового штурму” для творчого розв’язання проблем
48. Використання ситуаційних вправ
49. Ділові ігри: доцільність, суть, відмінність від рольових ігор
50. Комплексні контрольні завдання: суть, доцільність застосування
51. Форми контролю знань
52. Як розвинути сміливість і впевненість у собі під час публічних виступів?
53. Як готуватися до виступу?
54. Методика підготовки та оформлення публікацій
55. Контроль результатів навчання студентів в ході їх підготовки у ЗВО
56. Вибір теми та реалізація дослідження
57. Форми звітності при науковому дослідженні
58. Методика підготовки лекцій, практичних та семінарських занять з економіки та фінансів
59. Лекція: методика підготовки та хід її викладу на занятті
60. Як покращити пам’ять?
61. Головні передумови і секрети хорошого публічного виступу
62. Початок і кінець лекції: яким він має бути?
63. Як зацікавити слухачів уважно слухати лекцію?
64. Як утримати увагу слухачів протягом лекції?
65. Склад навчально-методичного забезпечення дисципліни у ЗВО
66. Ефективність наукових досліджень
67. Основні види ефективності наукових досліджень

Екзаменаційні тести

1. Якими здібностями повинен володіти хороший викладач?
 - а) майстерністю у побудові самого заняття;
 - б) ораторськими здібностями;
 - в) глибокими знаннями предмету, що викладається;
 - г) всі відповіді вірні.
2. Перед рядом, яких історичних викликів, які має подолати, постала сучасна освіта?
 - а) слід віднайти раціональне співвідношення між лавиноподібним розвитком знань, високих технологій і людською здатністю їх засвоювати;
 - б) забезпечення балансу між патріотизмом й глобалізмом, тобто здатністю жити і діяти в глобальному світі на користь своєї нації;
 - в) сформувати на загальносуспільному й індивідуальному рівнях розуміння людини як найвищої цінності, права кожного стати залишатися самим собою, відповідно до своїх природних здібностей;
 - г) всі відповіді вірні.
3. Викладач-комунікатор:
 - а) знає, як встановити та підтримувати взаємообмін ідеями, почуттями та процесами між окремими людьми і групами;
 - б) вміє перефразувати викладені студентом ідеї;
 - в) знає, що думає і відчуває студент;
 - г) всі відповіді вірні.
4. Від університетів у наш час сподіваються таких послуг:
 - а) навчання студентів і аспірантів;
 - б) навчання студентів старшого віку, які приходять до університетів повторно; надання послуг поза межами університетського містечка;
 - в) наукових досліджень і їх впровадження;
 - г) всі відповіді вірні.
5. Більшість аналітиків схиляються до тенденцій щодо майбутнього розвитку безперервного навчання, зокрема:
 - а) міжінституційні консорціуми стануть єдиним шляхом, якому чимало коледжів зможуть запропонувати заочну освіту;
 - б) створюватимуться “віртуальні університети” без університетських містечок у співпраці з класичними університетами або самостійно через дистанційне навчання;
 - в) приватний сектор конкуруватиме з традиційними університетами у сфері надання освіти і вчених ступенів; послуги для університетських студентів та студентів позауніверситетських містечок зрівняються в програмах;
 - г) всі відповіді вірні.
6. Традиційні учні – це:
 - а) ті, хто вчать, починаючи із дитячого садочка до старших класів середньої школи;

- б) студенти університетів та інститутів віком 18-20 років;
 - в) студенти університетів й інститутів віком 20-22 років;
 - г) всі відповіді вірні.
7. Нетрадиційні студенти:
- а) бажають і прагнуть учитися, потребують навчання;
 - б) навчаються, щоб “знати, що робити”;
 - в) вміють цінувати час і дорожити ним;
 - г) всі відповіді вірні.
8. Лекція доцільна, коли необхідно:
- а) подати великий фактичний матеріал у логічній послідовності;
 - б) висловити кілька поглядів на дискусійну тему;
 - в) поділитися особистим досвідом;
 - г) всі відповіді вірні.
9. Переваги лекції:
- а) придатна для аудиторії з будь-якою кількістю студентів;
 - б) не потребує спеціальної підготовки слухачів;
 - в) декому легше навчатися слухаючи, ніж читаючи;
 - г) всі відповіді вірні.
10. Недоліки лекції:
- а) роль аудиторії пасивна;
 - б) потік інформації однобічний;
 - в) ефективне слухання вимагає концентрації уваги;
 - г) всі відповіді вірні.
11. Форми опитування (контролю):
- а) фінансовий диктант на 2 варіанти з перехресною перевіркою і обговоренням;
 - б) тестування; залік; екзамен;
 - в) рольові ігри, в яких задіяна вся аудиторія;
 - г) всі відповіді вірні.
12. Види навчання за участю студентів:
- а) семінари;
 - б) ситуаційні вправи;
 - в) “мозковий штурм”;
 - г) всі відповіді вірні.
13. Учні поділяються на категорії:
- а) організованих і неорганізованих (вирішує сам);
 - б) несамостійних і самостійних (працює сам);
 - в) тісна співпраця з викладачем і тих, хто, вчать, бо інтересний самий процес навчання; для яких важливий зовнішній зворотний зв’язок (змагання) і ті, які просто вчать;
 - г) всі відповіді вірні.
14. Мета навчання полягає у тому, щоб студенти змінили свою поведінку в таких напрямках:
- а) розвитку навичок;

- б) використання технічної інформації;
- в) ставленні до успіху;
- г) всі відповіді вірні.

15. Викладач повинен застосовувати якомога більше способів залучення студентів до активної діяльності:

- а) набуття цільового досвіду; вигаданий досвід (виконання ролей, дебати, демонстрації, вправи);
- б) дискусії в групі;
- в) форуми і конференції;
- г) всі відповіді вірні.

16. Щоб намагання стати хорошим лектором перетворилося на життя, слід дотримуватися таких правил, на які вказує Д. Карнегі:

- а) починайте виступ із сильним і наполегливим бажанням досягти своєї мети;
- б) слід добре знати те, що збираєтесь говорити аудиторії слухачів;
- в) зовні проявляйте впевненість; практикуйтеся;
- г) всі відповіді вірні.

17. Готуватися до лекції означає:

- а) думати;
- б) виношувати думки;
- в) відшліфувати думки;
- г) всі відповіді вірні.

18. Будь-яке системне запам'ятовування базується на:

- а) враженні (воно має бути сильним, яскравим);
- б) повторях (часте повторювання вголос дає можливість сприймати сказане через два органи – слух і зір);
- в) асоціації (кожний новий факт зв'язуйте з уже відомим, а ім'я з виглядом людини);
- г) всі відповіді вірні.

19. Які секрети хорошої лекції?

- а) у лекції має значення не стільки те, що ви говорите, скільки те, як ви говорите, технічний супровід;
- б) лектору не можна ігнорувати своїх слухачів, дивлячись поверх їх голів або в підлогу. Необхідний тісний контакт із слухачами;
- в) тон має бути розмовним, але дещо акцентованим, ніби лектор розмовляє з кожним окремим слухачем;
- г) всі відповіді вірні.

20. Можливі варіанти закінчень лекції:

- а) резюмувати, знову повторити і коротко викласти положення лекції;
- б) закликати до дії;
- в) створити кульмінацію;
- г) всі відповіді вірні.

21. Що відноситься до стилю лекції:

- а) уміння лектора чітко і ясно викладати свої думки;

б) викладати вільно навчальний матеріал без надмірної залежності від конспекту;

в) темп викладання;

г) всі відповіді вірні.

22. Предметом моделювання господарської ситуації можуть бути:

а) економічні і технологічні процеси, наслідки їх трансформації (зміна моделі господарювання на підприємстві, заміна обладнання);

б) економічні розрахунки (обґрунтування оптимальних рішень);

в) наслідки прийнятих управлінських рішень (зміна обсягу діяльності, розширення ресурсного потенціалу);

г) всі відповіді вірні.

23. Залежно від мети навчання і методичних підходів до розробки ситуацій виділяють:

а) теоретичні ситуаційні задачі;

б) практичні ситуаційні задачі; комплексні задачі;

в) прості ситуаційні задачі; проблемні ситуаційні задачі;

г) всі відповіді вірні.

24. У методичне забезпечення ситуаційних задач включається:

а) перелік ситуаційних задач;

б) інформаційне забезпечення для їх розв'язання;

в) типові рішення задач (або виклад методичних підходів до їх розв'язання). Може доповнюватись рекомендаціями щодо їх обговорення;

г) всі відповіді вірні.

25. Характер ситуаційних задач може бути таким:

а) ті, що вимагають застосування типових методик аналізу і розрахунків; ті, що мають проблемний характер і декілька альтернативних варіантів;

б) ті, що вимагають застосування типових методик аналізу; ті, що мають проблемний характер;

в) ті, що вимагають застосування типових методик аналізу і розрахунків;

г) вірна відповідь відсутня.

26. У методичне забезпечення комплексних контрольних завдань з дисципліни включаються:

а) комплекс (перелік) ситуаційних тематичних завдань; вимоги, на базі яких здійснюється оцінка роботи;

б) інформаційне забезпечення для їх вирішення;

в) типові рішення завдань;

г) всі відповіді вірні.

27. Що відноситься до загальних вимог комплексних контрольних завдань:

а) чітке, ясне формулювання; завдання має мати проблемний характер;

б) комплексний характер завдання;

в) комплексне контрольне завдання має охоплювати найважливіші теми дисципліни з тим, щоб, виконуючи його, студент зміг показати повноту знань з основних теоретичних положень курсу і уміння практично застосувати

отримані знання;

г) всі відповіді вірні.

28. Вимогами до ігрового проектування є:

а) наявність складної економічної проблеми;

б) неоднозначність розв'язання проблеми;

в) розподіл учасників на групи, кожна з яких опрацьовує свій варіант розв'язання проблеми; аналіз, захист перед аудиторією і оцінка, результатів;

г) всі відповіді вірні.

29. Метод “мозкового штурму” доцільний:

а) для розвитку творчого мислення;

б) щоб допомогти спеціалістам – практикам вийти за межі поточних проблем;

в) для досягнення прогресу у розв'язанні проблеми, якщо традиційні методи непридатні.

г) всі відповіді вірні.

30. Вказати рівні активності учасників в ході бізнес-гри:

а) репродуктивний;

б) евристичний;

в) творчий;

г) всі відповіді вірні.

31. Етапи становлення команди для бізнес-гри:

а) формування; притирання; нормалізації; робочого стану;

б) формування; нормалізації; робочого стану;

в) формування; притирання; робочого стану;

г) притирання; нормалізації; робочого стану.

32. На вибір форм і методів викладання впливають:

а) концептуальні підходи конкретного ЗВО (комп'ютеризація, гуманітаризація, спеціалізація) до організації освітнього процесу;

б) рівень матеріально-технічного забезпечення закладу;

в) особливості характеру і темпераменту педагога, рівень його освіченості і культури.

г) всі відповіді вірні.

33. Освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для виконання професійних завдань та обов'язків (робіт) інноваційного характеру певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності – це:

а) магістр;

б) бакалавр;

в) молодший спеціаліст;

г) спеціаліст.

34. Багатопрофільний ЗВО IV-го рівня акредитації, який провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям певної вищої освіти та

кваліфікації широкого спектра природничих, гуманітарних, технічних, економічних та інших напрямів науки, техніки, культури і мистецтв, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, відповідний рівень кадрового і матеріально-технічного забезпечення, сприяє поширенню наукових знань та здійснює культурно-просвітницьку діяльність – це:

- а) університет;
- б) академія;
- в) інститут;
- г) інституція.

35. Навчальний план – це:

а) складова частина стандарту вищої освіти ЗВО, що визначає графік освітнього процесу, перелік, послідовність та час вивчення навчальних дисциплін, форми навчальних занять і терміни їх проведення, а також форми проведення підсумкового контролю;

б) складова галузевих стандартів вищої освіти, що визначає нормативний термін та нормативну частину змісту навчання за певним напрямом або спеціальністю відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня, встановлює вимоги до змісту, обсягу та рівня освіти й професійної підготовки фахівця;

в) складова частина стандарту вищої освіти ЗВО, що визначає її інформаційний обсяг, рівень сформованості вмінь та знань, перелік рекомендованих підручників, інших методичних та дидактичних матеріалів, критерії успішності навчання та засоби діагностики успішності навчання;

г) сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість та обумовлює здатність задовольняти як особисті духовні і матеріальні потреби, так і потреби суспільства.

36. Якість вищої освіти являє собою:

а) сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість та обумовлює здатність задовольняти як особисті духовні і матеріальні потреби, так і потреби суспільства;

б) сукупність характеристик системи вищої освіти та її складових, яка визначає її здатність задовольняти встановлені і передбачені потреби окремої особи або (та) суспільства;

в) знання, уміння, навички та досвід, які формують професійні властивості фахівця на достатньому рівні для якісного виконання професійних функцій. Компетентність випускників – дуже цінний результат діяльності ЗВО, що забезпечує конкурентоспроможності випускника і ЗВО на ринку праці;

г) здатність людини (особистості) логічно мислити; розум науково-педагогічного працівника, фахівця, студента.

37. Інтерактивні методи навчання – це:

- а) метод взаємодії в процесі проведення лекцій, семінарів;
- б) метод взаємодії в процесі проведення лекцій, семінарів, практичних і лабораторних занять між учасниками освітнього процесу – студентами, що має вираження в різного роду впливу на цей процес, передбачених механізмом управління контрольним навчальним заняттям та викликаючих відповідну реакцію процесу;
- в) методи навчання, що будуються за принципом “створи” на основі здобутих знань; це створення власних умінь шляхом оволодіння, доведення до автоматизму певного алгоритму власних інтелектуальних дій;

г) правильної відповіді не має.

38. Дистанційне навчання:

а) комплексна характеристика рівня розвитку науково-педагогічних працівників та іншого персоналу ЗВО та їх можливостей для забезпечення високої якості освітньої і наукової діяльності;

б) оволодіння, доведення до автоматизму певного алгоритму – інтелектуальних дій;

в) навчання за допомогою мережі Інтернет, електронних засобів зв'язку, телефону, радіо, телебачення із обмеженим контактом з викладачем; метод (технологія) навчання, що забезпечується різними засобами зв'язку; навчання за допомогою спеціалізованого інформаційно-освітнього середовища на будь-якій відстані від ЗВО;

г) система організаційних і дидактичних заходів, спрямованих на реалізацію змісту освіти на певному освітньому або кваліфікаційному рівні відповідно до стандартів вищої освіти.

39. Знання – це:

а) узагальнений досвід людства, що відображає різні галузі дійсності у вигляді фактів, правил, висновків, закономірностей, ідей, теорій, якими володіє наука;

б) процес цілеспрямованого відображення об'єктивної реальності у свідомості людей;

в) здатність на належному рівні виконувати певні дії, заснована на доцільному використанні людиною знань і навичок;

г) мислительний процес, спрямований на виявлення істотних рис, властивостей і зв'язків предметів, явищ і подій дійсності.

40. Навчальне видання, що частково або повністю заміняє чи доповнює підручник, офіційно затверджене в якості даного виду видання й одержало дозвіл (гриф) Міністерства освіти і науки України – це:

а) курс лекцій;

б) навчальний посібник;

в) опорний конспект лекцій;

г) навчально-методичний посібник для самостійного вивчення студентом дисципліни за кредитно-модульною системою організації освітнього процесу.

ГЛОСАРІЙ

Академія – ЗВО IV-го рівня акредитації, який провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації у певній галузі науки, виробництва, освіти, культури і мистецтва, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром у сфері своєї діяльності й має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

Анотація змісту навчальної дисципліни – це коротка, стисла характеристика змісту навчальної дисципліни, що визначає мету, завдання і предмет її вивчення. Зміст дисципліни розкривається в темах за модулями.

Базова вища освіта – освітній рівень вищої освіти особи, який характеризує сформованість її інтелектуальних якостей, що визначають розвиток особи як особистості, й є достатніми для здобуття нею кваліфікацій за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра.

Бакалавр – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі повної загальної середньої освіти здобула базову вищу освіту, фундаментальні і спеціальні уміння та знання щодо узагальненого об'єкта праці (діяльності), достатні для виконання завдань й обов'язків (робіт) певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності.

Болонська декларація – Болонська конвенція, спільна заява Європейських міністрів освіти 18-19 червня 1999 року, м. Болонья, Італія, яка має назву “Зона європейської вищої освіти” і передбачає просування європейської вищої освіти цілим світом, що потребує постійної підтримки, керування адаптації до безупинної еволюціонуючих потреб розвитку суспільства.

Варіативна частина освітньо-професійної програми – перелік рекомендованих ЗВО для вибору студентами дисциплін, що розширює можливості студентів щодо формування індивідуального навчального плану, виходячи з регіональних і галузевих особливостей, вимог роботодавців та інтересів студентів.

Вибіркові навчальні дисципліни – ті, що визначаються стандартами вищої освіти ЗВО і є дисциплінами вільного вибору студентів для більш повного задоволення особистісних потреб та інтересів.

Виховний характер навчання – важлива функція діяльності викладача, який виховує підрастаюче покоління насамперед у процесі навчання.

Вища освіта – рівень освіти, який здобувається особою у ЗВО в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання, який ґрунтується на повній загальній середній освіті й завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної атестації.

Відео-семінар – семінарське заняття, на котрому використовуються мультимедійні засоби (інтерактивна дошка), що чергується з обговоренням навчального матеріалу.

Дискусія – навчальна колективна гра з таких навчальних дисциплін і модулів, за якими можна упоряднювати дискусійні (спірні) твердження, за кожним з яких можливі дві діаметрально протилежні точки зору.

Диспут – усний науковий спір; обговорення якогось питання публічно, перед аудиторією на семінарському занятті; обговорення наукової праці при публічному захисті кандидатської або докторської дисертації.

Дистанційне навчання – навчання за допомогою мережі Інтернет, електронних засобів зв'язку, телефону, радіо, телебачення із обмеженим контактом з викладачем; метод (технологія) навчання, що забезпечується різними засобами зв'язку; навчання за допомогою спеціалізованого інформаційно-освітнього середовища на будь-якій відстані від ЗВО.

Ділова гра – навчально-колективна гра за типом рольової гри, але із супроводом кожного рішення розрахунками економічних і організаційних чи організаційно-технічних параметрів.

Екзамен – перевірка викладачем знань студентів навчальної дисципліни в усній або письмовій формі; іспит на здобуття певного освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра, спеціаліста, магістра, який приймає ДЕК за фахом; семестровий екзамен – це форма підсумкового контролю, що полягає в оцінці засвоєння студентом теоретичного і практичного матеріалу з окремої навчальної дисципліни за семестр, що проводиться як контрольний захід.

Електронні продукти бібліотеки – зібрання продуктів на електронних носіях, які формуються бібліотекою і використовуються споживачами за електронними технологіями засобами електронного зв'язку та мультимедійними засобами.

Європейський ринок праці – сукупність установ працевлаштування, підготовки кадрів, сприяння зайнятості, матеріальної підтримки непрацюючих, що функціонують за загальноєвропейськими принципами і правилами на території європейських країн.

Завдання методики викладання – те, що хоче досягти науково-педагогічний працівник у своїй викладацькій діяльності в процесі викладання навчальної дисципліни на основі системи прийомів і способів пізнання.

Загальноєвропейський освітній простір – об'єднання територій європейських країн, у межах якого діють спільні принципи надання освіти, узгоджені правила внутрішньої освітньої діяльності.

Закріплення знань, умінь і навичок – спеціальна робота викладача щодо реалізації дидактичного принципу міцності засвоєння студентами навчального матеріалу.

Залік – підсумкова оцінка викладачем знань студентів з навчальної дисципліни за результатами їх навчання протягом семестра; форма підсумкового контролю, що полягає в оцінці засвоєння студентом навчального матеріалу виключно на підставі результатів виконання ним певних видів робіт на практичних, семінарських і лабораторних заняттях.

Зміст вищої освіти – обумовлена цілями і потребами суспільства система знань, умінь й навичок, професійних, світоглядних і громадянських якостей,

що має бути сформована в процесі навчання з урахуванням перспектив розвитку суспільства, науки, техніки, технологій, культури та мистецтва.

Зміст методики викладання – те, про що розповідається, описується, зображується у книзі, статті, схемі, фільмі; суть, внутрішня особливість методики викладання, характерні риси, що відрізняють даний предмет методики викладання від іншого предмету.

Зміст навчання – структура, зміст і обсяг навчальної інформації, засвоєння якої забезпечує особі можливість здобуття освіти й певної кваліфікації.

Знання – узагальнений досвід людства, що відображає різні галузі дійсності у вигляді фактів, правил, висновків, закономірностей, ідей, теорій, якими володіє наука.

Індивідуальний робочий план викладача – основний документ, в якому відображається навчальна, методична, наукова й організаційна робота викладача ЗВО. Робочий час викладача ЗВО III і IV рівнів акредитації визначається в індивідуальному робочому навчальному плані на навчальний рік обсягом виконання ним навчальної, методичної, наукової й організаційної роботи і регламентується Нормами часу для розрахунку та обліку навчальної роботи і Переліками основних видів методичної, наукової й організаційної роботи, затвердженими Міністерством освіти і науки України.

Інститут – ЗВО III або IV рівня акредитації або структурний підрозділ університету, академії, який провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації у певній галузі науки, виробництва, освіти, культури і мистецтва, проводить наукову, науково-методичну та науково-виробничу діяльність і має відповідний рівень кадрового й матеріально-технічного забезпечення.

Інтелект особистості – здатність людини (особистості) логічно мислити; розум науково-педагогічного працівника, фахівця, студента.

Інтелектуальний кадровий потенціал ЗВО – комплексна характеристика рівня розвитку науково-педагогічних працівників та іншого персоналу ЗВО, їх можливостей для забезпечення високої якості освітньої і наукової діяльності.

Інтелектуальний розвиток суспільства – процес, пов'язаний з формуванням інтелекту людини, яка здатна до раціонального пізнання, мислення, особливо до його вищих теоретичних рівнів; процес збільшення або посилення в чому-небудь духовних, розумових, інтелектуальних засад.

Інтерактивні методи навчання – це метод взаємодії в процесі проведення лекцій, семінарів, практичних і лабораторних занять між учасниками освітнього процесу – студентами, що має вираження в різного роду впливу на цей процес, передбачених механізмом управління контрольним навчальним заняттям та викликаючих відповідну реакцію процесу. Інтерактивні методи у порівнянні з діалоговим методом забезпечують більш розвиненими засобами взаємодії студентів один з одним.

Інтернет – глобальна (міжнародна) електронна мережа; всесвітня

асоціація комп'ютерних мереж; інтегрована мережна паутина, що складається з різних неоднорідних комунікаційних мереж, об'єднаних в єдину логічну архітектуру; внутрішня електронна мережа, яка не виходить за межі ЗВО, інших юридичних і фізичних осіб; внутрішня мережа, яка не допускає поширення електронних інформаційних ресурсів за межі ЗВО; локальна мережа, що об'єднує два або більше комп'ютерів з метою швидкісного передавання даних та спільного використання ресурсів.

Кафедра – базовий структурний підрозділ ЗВО (його філій, інститутів, факультетів), що провадить навчально-виховну і методичну діяльність з однієї або кількох споріднених спеціальностей, спеціалізацій чи навчальних дисциплін й здійснює наукову, науково-дослідну та науково-технічну діяльність за певним напрямом.

Керівництво стажуванням викладачів – вид навчальної роботи (педагогічного навантаження) провідних науково-педагогічних працівників ЗВО III і IV рівнів акредитації, які наказом ректора призначаються керівником викладача, який проходить стажування на кафедрі з науково-педагогічної діяльності.

Коледж – ЗВО II рівня акредитації або структурний підрозділ ЗВО III або IV рівня акредитації, який провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації у споріднених напрямках підготовки (якщо є структурним підрозділом ЗВО III або IV рівня акредитації або входить до навчального чи навчально-науково-виробничого комплексу) або за кількома спорідненими спеціальностями і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

Колоквіум – збори, на яких заслуховують і обговорюють наукові доповіді за задалегідь визначеною темою навчальної дисципліни (змістового модуля).

Компетентність – знання, уміння, навички і досвід, які формують професійні властивості фахівця на достатньому рівні для якісного виконання професійних функцій. Компетентність випускників – цінний результат діяльності ЗВО, що забезпечує конкурентоспроможності випускника і ЗВО на ринку праці.

Конкурентоспроможність освітньої діяльності університетів – це ознаки, що характеризуються інноваційними освітньо-професійними програмами підготовки фахівців, сучасними інформаційними ресурсами і телекомунікаційними технологіями, високим рівнем інтелектуального потенціалу науково-педагогічних кадрів, їх здатністю до активних наукових досліджень, інтерактивними та креативними методами освітньої діяльності студентів, уміннями працювати в ринковому середовищі.

Креативні методи навчання – методи навчання, що будуються за принципом “створи” на основі здобутих знань; це створення власних умінь шляхом оволодіння, доведення до автоматизму певного алгоритму власних інтелектуальних дій.

Круглий стіл – навчальна колективна гра за типом дискусії, в котрій не дві, а декілька (багато) позицій (точок зору) і на завершення виробляється

загальний погляд на тему, що обговорювалася.

Курс лекцій – навчальне видання повного викладу тем навчальної дисципліни, визначених навчальною програмою. Текст лекції – навчальне видання викладу матеріалу певних розділів або тем навчальної дисципліни.

Лекція як усне есе – це чітко, майстерно проведена бесіда, що стає інтелектуальним досвідом для студентів. Мета такої лекції – не тільки довести інформацію, але й продемонструвати майстерність викладача.

Лекція-шоу – лекція за участю студентів, які разом з викладачем складають план лекції, коли важливим елементом стає не сам план, а процес його розробки.

Лицензування – процедура визнання спроможності ЗВО певного типу розпочати освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти та кваліфікації, відповідно до вимог стандартів вищої освіти, а також до державних вимог щодо кадрового, науково-методичного і матеріально-технічного забезпечення.

Магістр – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для виконання професійних завдань та обов'язків (робіт) інноваційного характеру певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності.

Майстер-клас – активна форма проведення освітнього процесу викладачем, який досяг високої майстерності як вчений, фахівець і педагог в певній галузі науки, бізнесу, освіти й має власну методiku виконання робіт, винахідник, керівник і творець власної авторської програми спецкурсу.

Методика викладання (грец. *methodos*) – шлях дослідження, вчення; спосіб пізнання; прийом або система прийомів в певній галузі діяльності, наприклад, освітній; послідовність у викладанні; методика викладання, що базується на послідовності, систематичності та плановості читання лекцій, проведення семінарських, практичних і лабораторних занять.

Методика навчання – система прийомів у навчанні, здобуванні знань, умінь і навичок; послідовність у вивченні дисципліни, змістового модулю, теми, питання; методика отримання інформації; методика освітньої діяльності студента, в т.ч. самостійної роботи в позааудиторний час.

Міні-лекція – зняття напруги і чергування викладення матеріалу невеликими за змістом обсягами та обговорень зі студентами, зосередження уваги студентів за допомогою перенесення навантаження з викладача на студента кожні 15-20 хвилин навчального заняття.

Мозкові атаки – метод розв'язання невідкладних завдань за обмежений час. Суть мозкової атаки полягає в тому, щоб висловити яконайбільшу кількість ідей за невеликий проміжок часу, обговорити і здійснити їх добір.

Молодший спеціаліст – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі повної загальної середньої освіти здобула неповну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для здійснення виробничих

функцій певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності.

Навичка – психічне новоутворення, завдяки якому індивід спроможний виконувати певну дію раціонально, точно і швидко, без зайвих затрат фізичної та нервово-психічної енергії.

Навички – уміння, поєднані з моторикою (доведення до автоматизму), поєднання інтелектуальних і мускульних дій.

Навчальна дисципліна (лат. *disciplina*) – вчення; окрема галузь науки; навчальний предмет; сукупність знань, що складає окрему дисципліну викладання.

Навчальний план – це складова частина стандарту вищої освіти ЗВО, що визначає графік освітнього процесу, перелік, послідовність та час вивчення навчальних дисциплін, форми навчальних занять і терміни їх проведення, а також форми проведення підсумкового контролю.

Навчальний посібник – навчальне видання, що частково або повністю заміняє чи доповнює підручник, офіційно затверджене в якості даного виду видання й одержало дозвіл (гриф) Міністерства освіти і науки України.

Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення студентом дисципліни за кредитно-модульною системою організації освітнього процесу – навчальне видання, що містить методичні рекомендації для самостійного вивчення кожної теми навчальної дисципліни, індивідуальні навчально-дослідні завдання з кожної теми, тести вхідного і вихідного контролю, домашні завдання й вправи, питання самоконтролю і глосарій (термінологічний словник), програмні питання для самостійного вивчення теми, теми рефератів, рекомендовану літературу, виконання та захист практичних завдань, питання для самостійного вивчення, критерії оцінки знань студентів.

Неповна вища освіта – освітній рівень вищої освіти особи, який характеризує сформованість її інтелектуальних якостей, що визначають розвиток особи як особистості, й є достатніми для здобуття нею кваліфікацій за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста.

Опорний конспект лекцій – навчальне видання стислого викладу курсу лекції або окремих розділів навчальної дисципліни, визначених навчальною програмою.

Освітнє середовище – простір, який стосується освіти; є носієм освіти, знань; включає систему навчальних заходів, відповідних ЗО і установ; середовище, яке ґрунтується на освіті як сукупності і комплексності знань, здобутих у процесі навчання.

Освітній процес – це система організаційних і дидактичних заходів, спрямованих на реалізацію змісту освіти на певному освітньому або кваліфікаційному рівні відповідно до стандартів вищої освіти.

Освітній рівень вищої освіти – характеристика вищої освіти за ознаками ступеня сформованості інтелектуальних якостей особи для здобуття кваліфікації, яка відповідає певному освітньо-кваліфікаційному рівню.

Освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти – характеристика вищої освіти за ознаками ступеня сформованості знань, умінь та навичок особи, що забезпечують її здатність виконувати завдання та обов'язки (роботи) певного рівня професійної діяльності.

Освітньо-професійна програма – це складова галузевих стандартів вищої освіти, що визначає нормативний термін та нормативну частину змісту навчання за певним напрямом або спеціальністю відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня, встановлює вимоги до змісту, обсягу і рівня освіти й професійної підготовки фахівця.

Освітня діяльність – діяльність, пов'язана з наданням послуг для здобуття освіти, з видачею відповідного документа.

Освітня діяльність викладача – це діяльність спрямована на забезпечення освітнього процесу як в аудиторний, так і позааудиторний час, учіння студентів. До освітньої діяльності викладача відноситься: читання лекцій, проведення лабораторних, практичних, індивідуальних занять, приймання заліків та екзаменів, керівництво виконання індивідуальних завдань (реферати, розрахункові, графічні, курсові і дипломні проекти (роботи), навчальною й виробничою практикою студентів, рецензування курсових і дипломних проектів (робіт), консультування студентів та аспірантів, участь в державній атестації студентів, а також інші види робіт.

Освітня діяльність студента – робота, пов'язана з учінням, добуванням теоретичних знань, отриманням вмінь і навичок майбутньої професійної діяльності. Освітня діяльність включає аудиторні навчальні заняття, навчальні і виробничі практики, виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань (курскових, дипломних, магістерських робіт і проектів), домашніх завдань, розрахунково-графічних, розрахункових і аналітичних робіт тощо.

Осмислення навчального матеріалу – процес мислительної діяльності, спрямований на розкриття істотних ознак, якостей, предметів, явищ і процесів та формулювання теоретичних понять, ідей, законів.

Основні положення Болонського процесу в сфері вищої освіти: введення двох циклів навчання в університетах; запровадження в національних системах вищої освіти кредитної системи; контроль якості вищої освіти; розширення мобільності студентів і науково-педагогічних працівників; забезпечення працевлаштування випускників університетів та привабливості Європейської системи вищої освіти.

Оцінювання знань, умінь і навичок студентів – процедура, що здійснюється на основі результатів поточного модульного контролю (ПМК, залік) й підсумкового контролю знань – екзамену (іспиту). Об'єктом оцінювання знань, умінь та навичок студентів є програмний матеріал навчальної дисципліни різного характеру і рівня складності, засвоєння якого відповідно перевіряється під час поточного контролю й на екзамені (іспиті).

Педагогічне навантаження – вид освітньої діяльності (роботи) науково-педагогічного працівника ЗВО, яке складається з лекцій, семінарських,

практичних і лабораторних занять, керівництва виконанням студентами курсових, дипломних й магістерських робіт (проектів) та інших індивідуальних навчально-дослідних завдань, екзаменів, заліків, консультацій тощо.

Підготовка до проведення семінарського практичного і лабораторного заняття з навчальної дисципліни – процес підготовки викладача до конкретного навчального заняття, пошук матеріалів (інформації), що дозволять повною мірою досягти мети і реалізувати завдання, визначені програмою навчальної дисципліни з певної теми.

Підготовка до читання лекцій з навчальної дисципліни – дії викладача, пов'язані з пошуком і опрацюванням матеріалів (інформації), що дозволить розкрити й довести до слухачів (студентів) мету, предмет та зміст питань, що винесені на лекцію.

Підготовка комп'ютерного програмного забезпечення навчальної дисципліни – процес розроблення комп'ютерної програми-інструкції у вигляді слів, цифр, плодів тощо, виражених у формі, яку читає ПЕОМ і які приводять її в дію, з певної навчальної дисципліни, змістового модуля, практичного або лабораторного завдання тощо.

Підготовка конспекту лекцій і опорного конспекту лекцій з навчальної дисципліни – процес розробки конспектів лекцій з кожної теми, передбаченої навчальною програмою з дисципліни та опорного конспекту лекцій, котрий передбачає стисле викладення кожного питання, включеного до теми, основних теоретичних та практичних визначень і термінів.

Підготовка сценарію проведення семінарського і практичного заняття з навчальної дисципліни – процес підготовки детального плану проведення семінарських та практичних занять; твір, що містить детальний опис процесу проведення навчального заняття, текст (зміст) виступів викладача і студентів, що служить основою для якісного, раціонального й ефективного використання часу і досягненню мети та завдань навчального заняття.

Підсумковий контроль – перевірка навчальних досягнень студентів, що проводиться після завершення вивчення навчальної дисципліни, в період проміжної атестації по завершенню семестрів, навчального року.

Пізнання – процес цілеспрямованого відображення об'єктивної реальності у свідомості людей.

Повна вища освіта – освітній рівень вищої освіти особи, який характеризує сформованість її інтелектуальних якостей, що визначають розвиток особи як особистості, і є достатніми для здобуття нею кваліфікацій за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста або магістра.

Поточний контроль успішності – систематична перевірка навчальних досягнень за кожною темою і змістовим модулем, що здійснюється викладачем, який проводить навчальні заняття.

Проведення консультацій (лат. *consultatio* – нарада; консультування) – це проведення (надання) консультацій провідними науково-педагогічними працівниками студентам, аспірантам і докторантам; порада викладача з

певного питання, теми, проблеми, процесу. Консультації проводяться викладачами у груповій та індивідуальній формі, усно, письмово, з використанням засобів електронного зв'язку.

Проведення лабораторних занять – форма проведення навчальних аудиторних занять з навчальних дисциплін, з котрих навчальними планами і програмами передбачено виконання студентами лабораторних робіт за конкретними темами. Лабораторні роботи виконуються студентами під керівництвом викладача й лаборанта в спеціально обладнаних і належно оснащених лабораторіях.

Проведення практичних занять – одна з форм проведення науково-педагогічними працівниками аудиторних занять для практичного засвоєння основних положень конкретної теми навчальної дисципліни, набуття навичок й умінь з виконання розрахунків, складання звітності та аналітичних таблиць, розроблення розділів бізнес-планів, прогнозів, підготовка висновків і пропозицій за результатами виконаної роботи.

Проведення семінарських занять – одна з активних форм спільної освітньої діяльності науково-педагогічних працівників зі студентами, при цьому викладач виступає у ролі керівника (деригента), а студенти – головні дійові особи, які виступають у ролі доповідачів, опонентів та арбітрів. На семінарських заняттях обговорюються проблемні питання, визначені заздалегідь програмою семінару з конкретної теми.

Програма навчальної дисципліни – це складова частина стандарту вищої освіти ЗВО, що визначає її інформаційний обсяг, рівень сформованості вмінь та знань, перелік рекомендованих підручників, інших методичних і дидактичних матеріалів, критерії успішності навчання й засоби діагностики успішності навчання.

Програмоване навчання – метод учіння, що полягає у високому ступені структурованості матеріалу, що подається для вивчення і поетапній (за кожним кроком) оцінці ступеню його освоєння (оволодіння). За результатами роботи над кожним блоком студент повинний виконати завдання, що дозволяють визначити ступінь оволодіння матеріалу, який вивчається.

Програмований контроль – перевірка викладачем навчальних досягнень студента шляхом виконання ним контрольних робіт і тестів з використанням комп'ютерної техніки й програмних продуктів, що відповідають завданням навчальної програми дисципліни.

Проф'ютор – навчальний продукт, навчаюча комп'ютерна програма у вигляді навчального заняття, розрахована на визначений час, побудований на професійній комп'ютерній програмі.

Рейтинговий контроль – рейтингова система оцінювання навчальних досягнень студента; методика визначення якості роботи студента та рівня здобутих протягом навчання знань, умінь, яка передбачає оцінювання в балах усіх результатів, що досягнуті під час поточного і підсумкового контролю.

Ринок освітніх послуг – ринок, де ЗВО, виступаючи в ролі постачальників, пропонують споживачам освітні послуги у вигляді освітньо-професійних

програм, опанування котрих забезпечує отримання випускниками певного освітньо-кваліфікаційного рівня за фахом та кваліфікації.

Рівень професійної діяльності – характеристика професійної діяльності за ознаками певної сукупності професійних завдань та обов'язків (робіт), які виконує фахівець.

Розробка і впровадження ділових і рольових ігор з навчальної дисципліни – робота провідних науково-педагогічних працівників з підготовки (складання) ділових і рольових ігор – визначення змісту ігор, їх сценарне оформлення, розподіл ролей, виклад та розгляд різних виробничих ситуацій, складних практичних задач, проблем, конфліктних випадків тощо.

Розробка і впровадження наочних навчальних посібників з навчальної дисципліни – робота науково-педагогічних працівників з підготовки схем, діаграм, стендів, слайдів за змістовими модулями і темами навчальних дисциплін з метою надання допомоги студентам у поглибленні теоретичних знань й отриманні навичок в процесі читання лекцій і проведенні навчальних занять.

Розробка і впровадження тренінгів з практичної професійної підготовки студентів за фахом – найбільш складна і відповідальна діяльність науково-педагогічних працівників, пов'язана з сучасними тренінговими технологіями навчання й підготовкою матеріалів, які максимальною мірою сприяють наближенню освітнього процесу до реальної практики створення і функціонування фірм, підприємств та інших структур бізнесу.

Розробка тестів вхідного, проміжного і підсумкового контролю знань і умінь студентів з навчальної дисципліни – процес складання системи формалізованих завдань, що призначені для встановлення відповідності рівня знань з навчальної дисципліни вимогам програми або освітнього і кваліфікаційного рівня особи до вимог освітніх та кваліфікаційних характеристик за певними напрямками й спеціальностями.

Розуміння – мислительний процес, спрямований на виявлення істотних рис, властивостей і зв'язків предметів, явищ та подій дійсності.

Рольова гра – навчальна колективна гра з таких навчальних дисциплін і модулів, зміст котрих дозволяє створити і розіграти життєву та професійну ситуацію з чітким розподілом ролей діючих осіб.

Складання програми навчальної дисципліни – процес розробки (підготовки) програми навчальної дисципліни, що є складовою стандарту вищої освіти ЗВО, у відповідності з вимогами освітньо-професійної програми підготовки фахівців певного напрямку і спеціальності.

Складання робочої програми навчальної дисципліни – процес розробки робочої програми з навчальної дисципліни у відповідності до затвердженої програми навчальної дисципліни та Положення про робочу навчальну програму з дисципліни.

Спеціаліст – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для виконання завдань й обов'язків

(робіт) певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності.

Сприймання – відображення предметів і явищ навколишнього світу, що діють у даний момент на органи чуття людини.

Студентська наукова конференція – вища форма колективного обговорення і прийняття рекомендацій з вирішення наукових проблем у відповідних галузях з широким залученням студентської молоді. Вона здійснює свою роботу під керівництвом організаційного комітету, до складу якого входять члени ради студентського наукового товариства.

Супертьютор – навчаючий продукт, навчаюча комп'ютерна програма зі зворотнім зв'язком, що дає знання, тренінг і тестування (атестацію) студентів.

Тестовий контроль – періодична перевірка викладачем навчальних досягнень студента шляхом виконання ним тестових завдань з певного змістового модуля, теми чи навчальної дисципліни.

Технікум (училище) – ЗВО I рівня акредитації або структурний підрозділ ЗВО III або IV рівня акредитації, який провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям певної вищої освіти й кваліфікації за кількома спорідненими спеціальностями, і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

Тренінг – навчальне заняття, що проводиться за навчальною технологією моделювання спеціально заданих ситуацій, коли студенти отримують можливість розвинути й закріпити необхідні професійні знання і навички, змінити особисте відношення до власного досвіду та використовуваним в роботі підходам.

Узагальнення – логічний процес переходу від одиничного до загального або від меншого загального до більшого загального знання, а також продукт розумової діяльності, форма відображення загальних ознак, якостей явищ дійсності.

Уміння – здатність на належному рівні виконувати певні дії, заснована на доцільному використанні людиною знань і навичок; оволодіння, доведення до автоматизму певного алгоритму – інтелектуальних дій.

Університет – багатопрофільний ЗВО IV рівня акредитації, який провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації широкого спектра природничих, гуманітарних, технічних, економічних та інших напрямів науки, техніки, культури і мистецтв, проводить фундаментальні й прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, відповідний рівень кадрового й матеріально-технічного забезпечення, сприяє поширенню наукових знань та здійснює культурно-просвітницьку діяльність.

Університетська академічна вища освіта – рівень вищої освіти, який здобувається особою за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра, базується на глибоких теоретичних фундаментальних знаннях та спрямований на

майбутню інтелектуальну діяльність людини, що потребує відповідних навичок і умінь інноваційного та прогностичного характеру.

Участь студентів у олімпіадах і конкурсах на кращого знавця навчальної дисципліни – олімпіада від грецького Ολυμπος – гора у Греції, де жили боги; змагання у м. Олімпі; конкурс, змагання у якійсь галузі науки, освіти, мистецтва, наприклад, математичні олімпіади; змагання на конкурсі студентів на кращі теоретичні знання, навички й уміння з певної навчальної дисципліни, наприклад, макроекономіки.

Факультет – основний організаційний і навчально-науковий структурний підрозділ ЗВО III та IV рівнів акредитації, що об'єднує відповідні кафедри і лабораторії.

Форми навчання у ЗВО (лат. *forma* – зовнішність, устрій) – спосіб організації навчання; отримання, здобування, придбання знань, умінь і навичок студентами у формі навчальних занять, виконання індивідуальних завдань, самостійної роботи студентів в позааудиторний час, практичної підготовки (навчальні і виробничі практики) та контрольних заходів.

Цикли підготовки фахівців – сукупність пов'язаних між собою дисциплін; освітньо-професійні програми підготовки містять наступні цикли дисциплін: гуманітарної; природничо-наукової і загальноекономічної (загальноінженерної); професійної.

Якість вищої освіти – сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість й обумовлює здатність задовольняти як особисті духовні і матеріальні потреби, так і потреби суспільства.

Якість освітньої діяльності – сукупність характеристик системи вищої освіти та її складових, яка визначає її здатність задовольняти встановлені і передбачені потреби окремої особи або (та) суспільства.

Проведення семестрового контролю та критерії оцінювання

Час, що відводиться на виконання залікових тестових завдань складає 40 хв. Семестрове оцінювання проводиться у формі *екзамен*.

Час, що відводиться на виконання екзаменаційного завдання складає 40 хв. Семестрове оцінювання проводиться у формі тестів. Форма екзамену – електронна (тести в МУДІ).

Студент допускається до складання тестів, якщо ним повністю виконані всі види робіт, передбачені робочим навчальним планом та робочою навчальною програмою.

Екзамен проводиться у електронній формі і передбачає виконання 40 тестових завдань. Кожний тест оцінюється по 1 балу. На екзамені максимально студент може набрати 40 балів. Представленні тестові завдання є комплексними та охоплюють весь зміст дисципліни. При виконанні тестових завдань слідкуйте за терміном виконання і за часовим обмеженням.

Максимальна кількість балів за якісно виконані тестові завдання – 40 балів, які додається до кількості балів (максимум 60 балів), які студент набрав під час вивчення дисципліни. Так формується загальна рейтингова оцінка студента за дисципліну. Загальна кількість балів не може перевищувати 100 балів. Кількість балів відповідає певному рівню засвоєння дисципліни.

Контроль успішності студентів з урахуванням поточного і підсумкового оцінювання здійснюється відповідно до навчально-методичної карти дисципліни, де зазначено види контролю і кількість балів за видами. Систему рейтингових балів для різних видів контролю та порядок їх переведення в бали подано нижче у таблицях.

Методика розрахунків модульної і семестрової оцінок студента

№ з/п	Оцінка студента	Макс. оцінка	Модуль 1	Модуль 2	Модуль 3	Модуль 4
1	Максимальна підсумкова семестрова модульна оцінка (МС)	60	-	-	-	
2	Максимальні підсумкові оцінки за змістовими модулями (ММ)	348	87	87	87	87
3	Фактична кількість балів, отриманих студентом за видами поточного контролю (приклад) (ФБ)	260	80	50	60	70
4	Підсумкові фактичні оцінки студента за змістовими модуля Семест. оцінка = $260 * 60 / 348$	44				
5	Підсумкова семестрова модульна оцінка студента $C = M_1 + M_2 + M_3 + M_4$	348	87	87	87	87
6	Залікова рейтингова оцінка	40	40			
7	Підсумкова семестрова рейтингова оцінка студента $P = C + E$		$84(44 + 40) / C$			

Шкала відповідності оцінок

<i>Рейтингова оцінка</i>	<i>Оцінка за стобальною шкалою</i>	<i>Значення оцінки</i>
A	90 – 100 балів	Відмінно – відмінний рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу з можливими незначними недоліками
B	82-89 балів	Дуже добре – достатньо високий рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу без суттєвих (грубих) помилок
C	75-81 балів	Добре – в цілому добрий рівень знань (умінь) з незначною кількістю помилок
D	69-74 балів	Задовільно – посередній рівень знань (умінь) із значною кількістю недоліків, достатній для подальшого навчання або професійної діяльності
E	60-68 балів	Достатньо – мінімально можливий допустимий рівень знань (умінь)
FX	35-59 балів	Незадовільно з можливістю повторного складання – незадовільний рівень знань, з можливістю повторного перескладання за умови належного самостійного доопрацювання
F	1-34 балів	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням курсу – досить низький рівень знань (умінь), що вимагає повторного вивчення дисципліни

Список рекомендованої літератури

1. “Про вищу освіту” Закон України № 1556-VII від 1 липня 2014 року. *Голос України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-vii> (дата перегляду 16.02.2020).
2. “Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року” Указ Президента України № 344/2013 від 25 червня 2013 року. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/15828.html> (дата перегляду 17.02.2020).
3. 10 профессий, которые будут востребованы через 10 лет. URL: <https://deti.mail.ru/teenager/professii-kotorye-budut-populyarny-cherez-10-let/> (дата перегляду 01.05.2017).
4. 20 професії майбутнього 2030 за версією EdCamp 2017. URL: <http://osvitanova.com.ua/posts/205-20-profesii-maibutnoho-2030-za-versiieiu-edcamp-2017> (дата перегляду 05.05.2017).
5. Vaark E., Naubahar Sh. From Trade Hub to Innovation Hub: The Role of Hong Kong’s Innovation System in Linking China to Global Markets. *Innovation: Management, Policy&Practice*, V. 8, № 1-2, April 2006. P. 193–209.
6. Аксьонова О. В. (1998). *Методика викладання економіки*: навч. посібник. К.: КНЕУ. 280 с.
7. Бажал Ю. М., Бакушевич І. В., Венесаар У. (2015). *Інноваційне підприємництво: креативність, комерціалізація, екосистема*: навч. посіб. для ЗВО. К.: ПУЛЬСАРИ. 280 с.
8. Голобородько О. П., Краус Н. М., Краус К. М. (2018). Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку. *Ефективна економіка*, № 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf (дата перегляду: 11.05.2018).
9. Гройсман В. (2017). Цифрова економіка здатна стрімко підвищити ВВП. *Новини економіки*. URL: <http://ua-ekonomist.com/16214-cifrova-ekonomka-zdatna-strmko-pdvischiti-vvp-groysman.html> (дата перегляду 12.09.2017).
10. Дзюба П. А., Зайцев Т. А. (2015). *Методика викладання фахових дисциплін в вищій школі*: посібник. Д.: Ліра. 24 с.
11. Жмеренецький О. (2018). Мегаміста, країни тінейджерів та космічні гіді: світ майбутнього за прогнозами аналітика О. Жмеренецького. URL: <http://www.interns.org.ua/uk/content/megamista-krayiny-tineydzheriv-ta-kosmichni-gidy-svit-maibutnogo-za-prognozamy-analytika> (дата перегляду 05.05.2018).
12. Згуровский М. З., Петренко А. И. (2015). Цифровая наука в программе “Горизонт 2020”. *Системні дослідження та інформаційні технології*, № 1. С. 7–20.
13. Іщенко Л. В. (2016). *Методика викладання фахових дисциплін у ВНЗ*: навчальний посібник. Умань: Видавничо-поліграфічний центр “Візаві”. 99 с.

14. Краус К. М. (2016). Колаборація в науково-освітньому просторі між Україною і Європейським Союзом в контексті глобальних викликів. *Modern Transformation of Economics and Management in the Era of Globalization: International Scientific-Practical Conference*, 29 January 2016. Klaipeda: Baltija Publishing. Vol. 4. P. 340–343.

15. Краус К. М., Краус Н. М., Болдирєва Л. М. (2019). Цифрові компетенції в сфері вищої освіти: задум, реалізація, результат. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*, № 1 (106). С. 132–138.

16. Краус К. М., Краус Н. М., Голобородько О. П. (2019). Діагностика впливу R&D сектора вищої освіти на інновації підприємств в Україні. *Ефективна економіка*, № 1. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6817> (дата перегляду 03.02.2019).

17. Краус К. М., Краус Н. М., Криворучко О. С. (2017). Інноваційні досягнення української науки та освіти в координатах європейського науково-освітнього простору. *Шляхи відродження науки України: матеріали XXII всеукр. конф. молодих істориків науки, техніки і освіти та спеціалістів*, 14 квіт. 2017 р.. Київ. С. 90–94.

18. Краус К. М., Краус Н. М., Манжура О. В. (2019). Професії майбутнього у віртуальній реальності інноваційно-цифрового простору. *БІЗНЕС ІНФОРМ*, № 1. С. 132–138.

19. Краус Н. М. (2012). *Методологія та організація наукових досліджень: навч.-метод. посібник*. Полтава: Оріяна. 183 с.

20. Краус Н. М. (2015). Інституціональна проєкція інноваційного хабу в рамках побудови конкурентоспроможної національної економіки. *Теоретичні та прикладні питання економіки*, № 1(30). С. 259–270.

21. Краус Н. М. (2015). *Становлення інноваційної економіки в умовах інституціональних змін: монографія*. Київ: Центр учбової л-ри. 596 с.

22. Краус Н. М. (2018). Парадигмальні засади розвитку та управління цифровою освітою в Україні. *Управління соціально-економічними трансформаціями у сучасному місті: матеріали Всеукр. наук.-практ. конфер.* (27 лютого 2018). Київ: КУБГ. С. 51–54.

23. Краус Н. М., Краус К. М. (2018). Цифровізація в умовах інституційної трансформації економіки: базові складові та інструменти цифрових технологій. *Інтелект XXI століття*, № 1. С. 211–214.

24. Краус Н. М., Шевченко О. М. (2013). *Інноваційна діяльність та венчурний капітал в системній модернізації національної економіки: монографія*. Полтава : Дивовістіт. 183 с.

25. Криворучко О. С., Краус Н. М., Краус К. М. (2018). Віртуальна реальність національного інформаційно-інноваційного простору. *Економіка та суспільство*, № 14. URL: <http://economyandociety.in.ua> (дата перегляду 16.05.2018).

26. Куприяновский В. П., Сухомлин В. А., Добрынин А. П., Райков А. Н. (2017). Навыки в цифровой экономике и вызовы системы образования. *International Journal of Open Information Technologies*, vol. 5, no. 1. С. 19–25.

27. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки. URL: http://oneu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/nsro_1221.pdf (дата перегляду 16.02.2020).
28. Петренко А. И., Згуровский М. З. (2014). Становление и горизонты цифровой науки. *Системні дослідження та інформаційні технології*, № 4. С. 7–19.
29. ТОП-20 професій майбутнього. URL: <http://studway.com.ua/top-professions/> (дата перегляду 26.10.2014).
30. Фицула М. М. (2014). *Педагогіка вищої школи: навч. посіб.*. К.: “Академвидав”. 456 с.
31. Холковська І. Л. (2017). *Професійно-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: навч. посібник*. Вінниця: ТОВ “Нілан ЛТД”. 144 с.
32. Худолій Л. М. (2005). *Методика викладання фінансових дисциплін: навч. посіб.*. К.: Вид-во Європ. ун-ту. 77 с.
33. Цифрова адженда України – 2020 (“Цифровий порядок денний” – 2020). Концептуальні засади (версія 1.0). Першочергові сфери, ініціативи, проекти “цифровізації” України до 2020 року. *HITECH office*, 2016. URL: <https://uccs.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> (дата перегляду 22.11.2017).

Навчально-методичне видання

КОЛЕКТИВ АВТОРІВ

КРАУС НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА,
професор кафедри фінансів та економіки
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор економічних наук, доцент;

НІКІФОРОВ ПЕТРО ОПАНАСОВИЧ,
завідувач кафедри фінансів і кредиту
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,
доктор економічних наук, професор;

КРАУС КАТЕРИНА МИКОЛАЇВНА,
доцент кафедри управління
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат економічних наук;

ОСЕЦЬКИЙ ВАЛЕРІЙ ЛЕОНІДОВИЧ,
професор кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доктор економічних наук, професор,
заслужений працівник освіти України, академік АПН України.

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН

Навчально-методичний посібник

Редактор Н. М. Краус
Коректор К. М. Краус
Комп'ютерна верстка Н. М. Краус

Підписано до друку 23.12.2019. Формат 60x84 1/16.
Папір офсетний. Друк цифровий. Ум. друк. арк. 12,88.

Тираж 350 прим.

Віддруковано в Видавництві ТОВ «Аграр Медіа Груп»
04080, м. Київ, вул. Новокостянтинівська, 4А
Тел.: 044 361 53 06, e-mail: info@agrarmedia.com
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК №3651 від 22.12.2009
www.agrarmedia.com